

Société scientifique de Chevtchenko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'ethnologie ukraïno-ruthène

publié par la Commission ethnographique

Tome second.

Les Houzoules, par prof. Vladimir Šoukhevyč, première partie.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРИЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАННЕ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОММІСІЇ.

Том II.

Львів

Лéopol

1899.

**з друкарні наукового товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.**

ГУЦУЛЬЩИНА

НАПИСАВ

Проф. Володимир Шухевич.

У ЛЬВОВІ, 1899.

Накладом Наукового Тов. імени Шевченка

з друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під надзором К. Беднарського.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

CHICAGO, ILL.

1911

1911

1911

1911

ПАМ'ЯТИ

МОЇХ РОДИЧІВ,

бл. п. ІОСИФА і АННИ

з КУЛЬЧИЦЬКИХ

ШУХЕВИЧІВ

присвячую сю працю.

Гуцульщина, се вислідок моєї більше як 20-и літної праці; в ній подаю усе те, що я сам бачив, чув, зібрав або списав; проте є вона самостійною працею з виїмкою фізикографічного огляду, який зладив я на підставі праць д-ра Цубера*) і д-ра Ремана**).

З иньших публікацій, які про Гуцулів появили ся, не користав я просто длятого, бо кромі праць д-ра Кайндля, які впрочім дотикають властиво буковиньських Гуцулів, не найшов я таких, на які можна би оперти ся.

Кромі кількох образків (ілюстрацій), які зазначую в тексті, всі иньші споряджені з фотографічних знімків, dokonаних мною або таки в Гуцульщині, або тут у Львові з таких предметів, які я в Гуцульщині зібрав а опісля умістив у музею ім. Дідушицьких у Львові, або з тих, що лишили ся мною власністю; деякі з образків, як пр. нутро хати, суть *вірними* перерібками моїх оригінальних фотографічних знімків, які задля недостачі світла або з иньших причин не були на стільки докладними, як сего вимагає ціль, для якої вони поміщені в тексті.

У відповідні місця тексту вложив я много гуцульських слів і їх форм з вимовою і наголосом так, як я їх чув, не менче старав ся я з усею силою придбати народню термінольоію, що усе зазначую у тексті *курсивом*; особний словарець, поданий при кінці сеї праці, містить усі гуцульські слова, які мені лише удалось зібрати, а по при них і сторону, на якій їх у тексті віднайти можна.

Праця моя обнимає цілу галицьку Гуцульщину, а не поодинокі її села, проте представив я при описі обрядів і пр.

---

*) Dr. Rudolf Zuber. Atlas geologiczny Galicyi. — Wydawnictwo Komisji fizyograficznej Akademii umiej. Kraków 1888.

**) Dr. Ant. Rehmman. Karpaty pod względem fizyczno-geograficznym. Lwów 1895.

в одній цілості усе те, що бачив по всій Гуцульщині, хоч деякі звичаї, обряди і пр. не всюди однакі, бо як каже Гуцул: *У нас (Гуцулів) що grunnь, то иншл установа.* Тому, не менче і з тої причини, що давнішими роками не вважав я річию потрібною записувати місця або особи, від яких удалось міні що почути чи списати або зібрати, особливо в випадках, коли якась пісня, звичай і т. і. є загально звісною в цілій Гуцульщині — нема в моїй праці назвиськ місцевостей та осіб під усею збіркою пісень і пр., а тільки під спеціально місцевими та тими, що зібрані в остатніх роках.

Не годить ся мені на сім місці промовчати факту, що мою працю в значній мірі завдячую помочи усіх людей і властей, з якими я мав нагоду стрічати ся в Гуцульщині, або до яких я відносив ся письмом; наслідком того находив я усюди і у кожного не тільки помічну руку, але і незвичайну готовість служити праці, за яку я взяв ся; тому то і прошу вибачити, що не виписую тут спеціально нікого, але всім разом, що міні в який небудь спосіб були помічні, складаю прилюдну подяку.

Тут позволяю собі спеціально з подякою згадати про поміч, якої дізнав я зі сторони звісного нашого композитора, дбр. Філярета Колесси, що зібрав у нотне письмо пісні, коляди, думки і музику, які тут поміщені, на основі оригінальних сьпівів зглядно гри і трембітаня Гуцулів, яких я єму на ту ціль достарчував у Львові.

Для зрозуміння тексту подаю знаки скорочень, яких я уживав. Ї так означає: г. = гора, гг. = гори, і. іі. ірунь, (—і), м. = місто, с. сс. = село (—а), р. рр. = ріка (—и), п. = потік, пол. = полонина, див. = диви ся, ст. = сторона, об. = образок (ілюстрація).

Нехайже моя *Гуцульщина*, присвячена памяти моїх Родичів, буде з одного боку молодшим на науку, а старшим нехай послужить за доказ, що можна при добрій волі і охоті заняти ся не одною хосенною працею, що виходить поза заводів праці, — з другою ж боку нехай наша суспільність прийме *Гуцульщину* так щиро, як щиро я над нею працював не вважаючи ні на великі видатки, ні на трудности, що виходили вже з самого терену, який я собі вибрав за ціль моїх студій.

У Львові в день Собору Пр. Богородиці 1899 р.

Володимир Шухевич.

I. Огляд фізикогеографічний.

(Орографія, гідрографія, геологія, клімат, плоди мінеральні, флора, фауна).

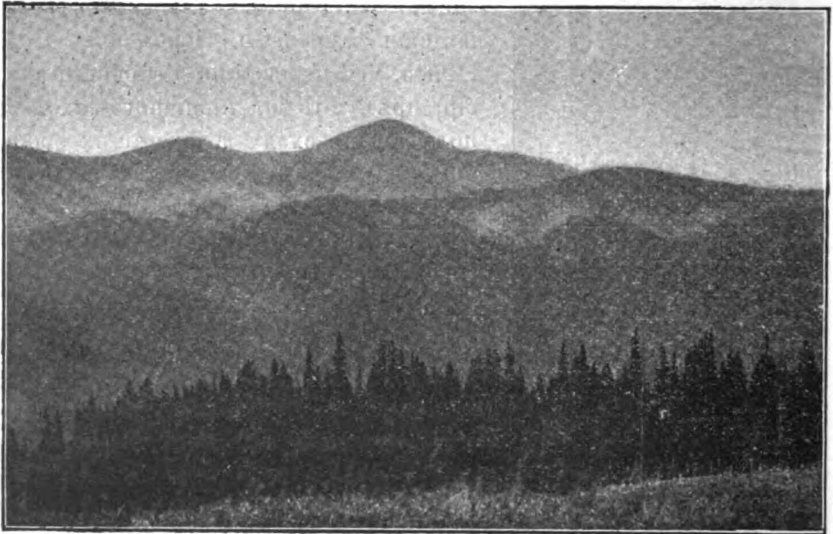

1. Сипці.

олуднево-східне крило галицьких Карпат знесло ся горі до альпейської висоти помежи жерелами Черемоша, Прута і Тиси. Усі, переважно рівнобіжні пасма гір, прямують від північного-заходу до полудневого-сходу а висота їх зростає в міру, як зближаємо ся до головного вододілу допливів Тиси і Прута а по части і Дністра. Найвисшим *Грунем* (хребтом) того вододілу ве ся границя Галичини і Угорщини. Лінія того ділу є майже рівнобіжна з загальним напрямом тамошніх гірських пасмів і поодиноких геологічних утворів, з яких витворились ті пасма; тільки в закутку

полуднево-східнім над жерелами Черемоша викручує ся тотя лівія в сторону полудня, перетинаючи майже в півперек напрям утворів геологічних. В тім закутку не бачимо вже рівнобіжно уложених гірських пасем, але порозривані групи гір, до котрих належать: *Палениця*, група гір висунена на полудне, з найвисшим шпилем *Команове* (1734 м.), *Ротундул* (1571 м.) на північ від Палениці, *Пурулуй* (1620 м.), *Лостун* на захід від Ротундула (1646 м.), *Мокрин* з величавою вапняною скалою *Мокринів камінь* (1563 м.), *Попадя* (1526 м.), *Шулґул* (1694 м.), *Чичин* із вершком *Гомул* (1769 м.), *Будийовеска* (1684 м.).

На північ і захід від тої групи старокристалічних гір тягне ся значний гірський обшар здвигнений утворами третичними, іменно : верхне-олігоценськими. В тім обшарі визначає ся передовсім пасмо *Чорногора*, найвеличавійше в цілій тій часті Карпат. Грунь Чорногори представляє з далека одностайну слабо вигнуту лінію, що тягне ся звиж 20 km. від північного заходу в сторону полуднево-східну ; в однім тільки місци, коло жерел Шибеного, вигинає ся сей хребет до полудня а рівночасно обнижує ся до 1498 м. Ідучи від північного заходу виходимо на слідуючі шпилі чорногірського пасма : *Говерлю* (2058 м.), з під котрої в північну сторону іде віднога *Козинська* (1575 м.) з клавзою, а в сторону заходу : *Петрос* (2022 м.), найвисший вершок угорських східних Карпат, *Данциж* (1822 м.), *Туркул* (1935 м.), *Спиці* (1866 м.) з *Марішевскою великою* (1564 м.) і *М. малою* (1451 м.), *Мунчел* (2002 м.), *Погане місце* (2028 м.), так зване з причини ненастанних вітрів і протягів (властива *Чорногора*), *Пін Іван* (2026 м.).

2. Вид на Говерлю і чорногірське пасмо з гори Марішевська мала.

Про будову сего чорногірського пасма дає найліпше понятя те, що нема на нім ні одного вершка, на який би не можна доїхати верхом.

На північно-східних схлонах чорногірського пасма впливають жерела численних потоків ; з тих, що бють межі Говерлю і Спи-

цями, повстає *Прут* — а межі *Спицями* і *Мунчелем Бистрець*; на схід від *Мунчела* бють жерела *Дземброні*.

Ложбища ті лежать в амфітеатральних китловинах засипаних з одного боку камінням, що спадає з бігом ріки немов по ступнях, а з других боків замкнених прямовисними скалами. Китловини ті зовуться *улоги* (в них каміне лягає, укладає ся).

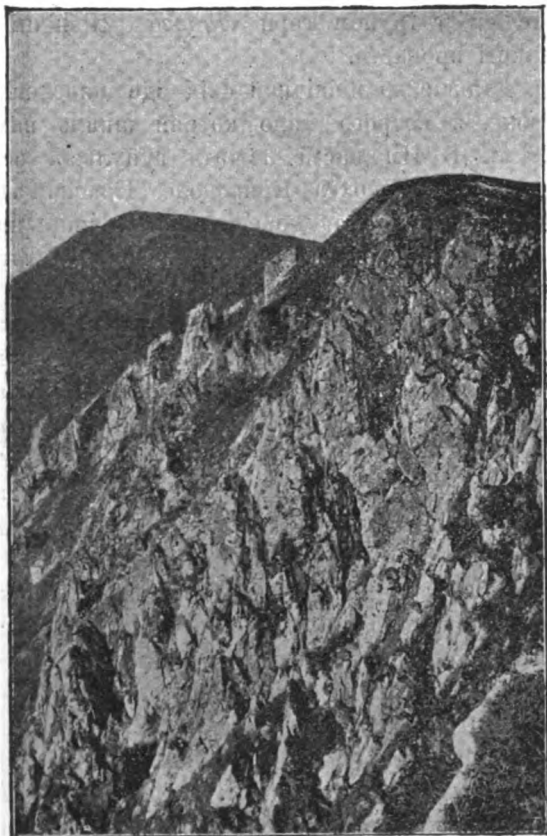
Найкрасші велитні скали зносять ся під *Спицями* на полудневий захід; верхки тих скал стирчать немов шпилі веж (див. ініціал); вони утворені з узковерстованих пісковців олігоценських перегороджених покладами мягкого лупака, котрий звітрівши полишав прямовисні, високі а вузкі камінні таблиці фантастичних форм. Подібні скали, *Рєбра*, видно теж на захід від *Спиців*.

І під *Мунчелем* в подібні *Камінні тїятри*; на увагу заслугоують тут скали *Кізі Улоги* на північ від *Мунчела* і жерела потоку *Дземброні*. В тих китловинах видно малі озера, а серед літа білів там декуди сніг.

Від чорногірського шпиля *Пін Іван* обнижує ся на по-

лудне гірський ґрунь, що творить угорско-галицьку границю; з того хребта вихоплює ся ще до 1655 м. стіжковатий шпиль *Стіг*.

В продовженню чорногірського пасма розтягає ся поміж обома *Черемошами*, *Білою* і *Чорною рікою*, розгалужена група гір

3. Камінні тїятри.

з котрих вирізняють ся: найдалше на північ висунений шпиль тої групи *Лудова* (1466 m), далше довгий грунь *Стефулец* (із шпилем 1600 m. вис.), *Півз* (1585 m.) і *Гостин* (1583 m.).

Долини північних боків того цілого пасма так само скалисті і пропастисті, як під пасмом чорногірським.

Рівнобіжно з тими пасмами тягнуть ся на північнім сході в тім самім олігоценськім обшарі три коротші, дуже рівні груні, іменно: *Форесек* на північ від Говерлі з найвисшим шпилем *Кукул* (1542 m.), *Костриця* (1585 m.), *Кринта* (1352 m.), котра на полудні вяже ся з грунем гори *Лудова*. Північні склони Костриці, се скалисті пропасти.

Далше на північний схід іде плоскогірське пасмо, 5—7 km. широке, з котрого мало котрий шпиль вихоплює ся горі по над 1000 m. В тім пасмі лежать гуцульські села і оселі: Яблониця над Прутом, Ворохта, Кривополе, Красний Луг, Жаба, Красноія, Довгополе, Полянка, Ферескуля, Яблониця над Черемошем.

На північний захід від того обшару тягне ся ряд карпатських ланцюхів, у котрих визначають ся крейдяні верстви. Ямненський пісковець, котрий тут творить майже всі високі, скалисті, рівнобіжні пасма, надає цілій околиці орографічний характер. І так поступаючи від Жаба на північний захід маємо сильне пасмо, де визначають ся шпилі: *Великий Погар* (1314 m.), *Китилова* (1382 m.), *Вороатенський верх* (1325 m.), *Ребровач* (1292 m.), *Магура* (1270 m.), *Хомяк* (1544 m.), довгий і скалистий *Горган* із шпилем *Сетик* (1664 m.), а далше над жерелами Солотвинської Бистриці *Сивуля* (1818 m.), по чорногірських найвисший вершок наших Карпат.

Рівнобіжно з тим поясом ямненського пісковця розпочинає ся над Черемошем коло села Бервінкова другий пас, у орографії так само характеристичний як і тамтой. Значнійші його вершки суть: *Моралева* (гора) (1224 m), *Писаний камінь* (1224 m), найвисший шпиль високого і довгого груня *Буковець*, *Игрець* зо шпилем *Чорний Грунь* (1374 m), *Грегит* (1471 m), *Лисина* (1464 m) з величезною скалою *Пожеретор*, дуже стрімка і скалиста гора *Явірник* (1467 m).

Далше на північний схід нема вже такнх довгих гірських ланцюхів, порозривали їх ріки; рівнобіжність ланцюхів ямненського пісковця показує ся тут ще сильно, але вже на менчих просторах. Таким пасмом є пр. *Сокільський* межі Черемошем і Рибницею, що не досягає 900 m.; він визначає ся величньою скалистою стіною, одною з найбільших у Карпатах, подібною до звалищ; далше *Брусний*, що є продовженням *Сокільського* і тягне ся від ріки Рибниці до р. Пістиньки, *Камениста* (г.) межі м. Коссовом і с. Пешо-

рами, *Рокита мала і велика* на схід від м. *Микуличина*, *Чорногорець* (1402 м.) на захід від с. Дори, *Підмерічок* (1276 м.) на полудне від с. Пасічної, *Чортка* на північ від с. Зеленої.

Крайній карпатський пояс, зложений переважно з менілітових лупаків і олітоценського пісковця, тягне ся через с. Маркову, м. Делятин, с. Ослави, Текучу, Акришори до долини р. Пістиньки, де майже цілком пропадає; в тім поясі нема рівнобіжних ланцюхів, тільки без ладу порозкидані і порозривані групи гір, котрих шпилі не вихоплюють ся по над 800 м.

Майже всі ріки і потоки, що перерізують землю заселену галицькими Гуцулами, се допливи Дунаю; тільки мала полуднево-західна часть вливає ся до Дністра. Головні ріки першої групи: *Черемош*, *Рибниця*, *Пістинька* і *Прут*, другої: *Вистриця*.

Черемош

складає ся з двох рік: східної, *Білої р.* і західної, *Чорної р.* Головний жерельний потік Білого Черемошу називає ся *Перкалаб*; його жерело бє під самою угорською границею на східних склонах г. Палениці. Сім км. поннаше свого жерела лучить ся *Перкалаб* з потоком *Саратою*, а дальше з п. *Бловічора*, що випливає в Буковинських горах; аж відси має ся ріка

4. Гук на Гранітнім величчї.

назву *Білої* або *Білого Черемоша*. Перкалаб а відтак Білий Черемош творить політичну границю між Галичиною і Буковиною. В селі Гринява вливає ся з лівого боку до Білого Черемоша досить значний потік *Пробійна*; її доплив, *Грамітний великий*, визначає ся дикими і гарними *гуками* (водопадами).

В с. Устеріках сходиться ся Білий Черемош з більшим і довшим *Чорним Черемошем*, що випливає близько жерел Перкалаба, але на північно західнім склоні г. Палениці.

До Чорного Черемоша вливають ся більші потоки: *Албінец* і *Понадя* між гг. Лостуном і Чивчином, *Добрин* з під г. Чивчин, *Шибеній*, що випливає між гг. Стіг і Піп Іваном; 5 km. від жерела творить сей потік озеро, ще заливає коло 60.000 m². Давнійше були тут луги та ліси; сліди ліса видно ще близь *гати* (слюзи), там стирчать з озера вершки смерік, що росли перед повстанем озера. Перед кількадесятьма роками усунула ся східна часть гори *Руский Діл*, наслідком того утворила ся поміж горами *Грофа*, *Погорілець* і насипом усуненої гори *Руский Діл* природна гать, котра здержала відплив потоку *Шибеній*, творячи озеро *Шибене*. Озеро те збільшено ще штучною гатею в ціли сплавлення дараб і сплавів. Отся штучна гать мірить у горі 80 m. а в долині 20 m. Вода спущена з сего озера допливає в 4 годинах до *Жабя**). — *Дзємброня* і *Вистрець* випливають з під північно-східних склонів чорногірського ґруня; *Ильця*, найбільший доплив Чорного Черемоша з лівого боку, вливаєть ся до него з півночи повисше с. *Ильця* (*Жабя*).

Коло с. Ясенова горішного вливає ся з правого боку до Чорного Черемоша короткий але досить великий потік *Чорна ріка*, що повстає з кількох потоків повисше с. *Красноїлі*.

Повисше с. Устерік пливе злучений Черемош широкою долиною, в котрій творить численні, часто острі закрути і *крутижі* (вири) та *плеса* (місця з тихою плиткою водою) і *ковбирі* (глибокі тихі води).

З правого боку допливає до него ще одна значна річка, *Путилівка*. Під г. Сокільський коло Ріжна творить Черемош на великих скалах *гуки* (пороги), нині в більшій части вже розсажені динамітом, а помежи місточками Кутами і Вижницею покидає Черемош Карпати, щоби понизше Снятина доплисти до Прута.

Рибниця, значно менша ріка від Черемоша, випливає під гг. Буківцем і Ігрецем на північ від с. Ясенова горішного; понизше с. Яворова творить она прегарний *гук* (водопад), а під с. Соколівкою лучить ся з р. *Річкою*. Під с. Городом творить Рибниця на пісковцях

*) Подібне озеро, утворене таким самим способом перед 10 роками, тільки далеко менше, є також на потоці *Тіжачи*, що вливає ся до Б. Черемоша в с. Гриняві.

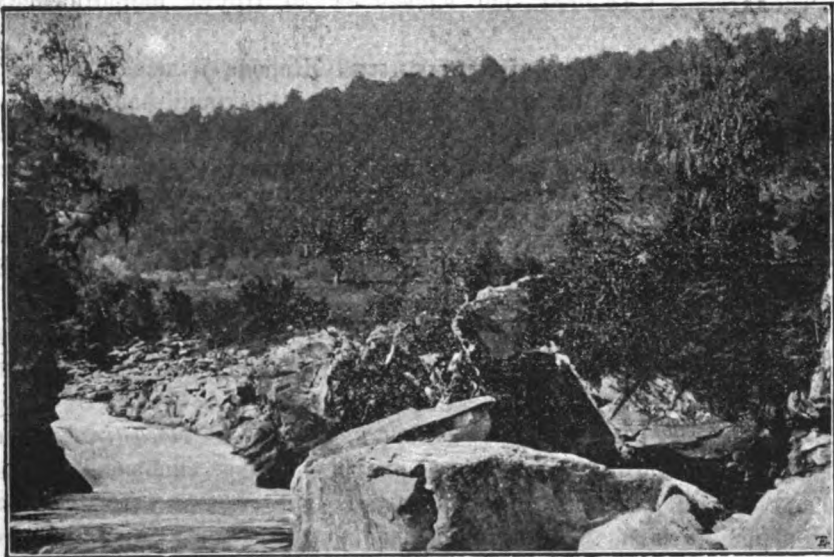
і зліпленьцях малий *гук*, — перепливає м. Коссів, щоби межі м. Заболотовом і м. Снятином доплисти до Прута.

Долина тої ріки і її бічні галузи ведуть в півперек покладів геологічних, в наслідок чого відслонюють ті поклади в многих місцях геологічні верстви.

Пістинька. Її творять: західна *Пістинька Космачка* і східна *Пістинька Брустурска*. Обі вони випливають під високим хребтом *Грегит-Ледескул* на північ від Жабя, пливають вузкими, пропастистими долинами, творячи множество *гуків* і *шипатів* (порогів), і збігають ся коло с. Прокурави в одну більшу ріку *Пістиньку*, котра спадає в с. Шешорах прегарним гуком, а дальше коло м. *Пістиня* покидає Карпати, збігає ся з *Лючкою*, щоби під Коломиєю влити ся до Прута.

Прут. Ложбища сеї ріки розложені на північних схлонах чорногірського пасма межі Говерлею і Спицями.

На північно-східних схлонах Говерлі бє одно з найбільших жерел Прута; недалеко від жерела творить Прут дуже гарний, на

5. Перебій коло Ямня (перед розбитєм).

кілька порогів поділений, звиж 10 м. високий *гук*. В тісній і скалистій долині помежи г. Кукул і Кострицею творить Прут цілий ряд гарних гуків. Коло с. Ворохти став його біг лагіднійший, а ціла долина, котрою він тепер пливе, ширшою, — так як долина Черемоша коло с. Жабя; долини ті повстали з крухих лупаків і марглів

Верстви ропянецькі бувають найчастіше згинаючого полювання.

Гарно розвинені вони при дорозі над потоком *Варатим*, що біжить з с. *Буркіня* на південне і зливає ся до Чорного Черемоша між с. *Асеновом* і с. *Криворівнею*.

Верства ропянецькі зкривані на с. *Црени* негрубий поклад верств плитових.

Гарно виступають ці верстви теж і правого боку Черемоша коло устя р. *Путялівки*, в руслі потоку *Грамітний*, в руслі Черемоша коло с. *Устє-*

6. Добошана слява над Черемошем коло с. *Ростоки*.

рих: видно їх на гущі р. *Рибниць* між сс. *Яворовом* і *Соколинкою*, верхами від гори *Мел* над р. *Пістинкою*, аж до с. *Маяки* над р. *Солотвинською* *Баєтрицею*: видно їх на *Добошній* *скалі*, при *гостиниці* перед с. *Ростоки*. Згадую про них тут, бо декотрі з них є *головними* *горізонти* *ропняць*, або мають, особливо *лупаки*, значну *скількість* *цїлиці* (*куховної* *соли*);

б) *верстви* *плитові*, з *гуцульська* звані *плоскі*, утворені *помежи* *типовими* *ропняцькими* *верствами* і *пісковцем* *ямненським*. *Головну* *ро-*

лю мають тут *пісковці* *виразно* *уверстовані*, *плоскі* (*плитові*), *сірі*, *сині* або *зелені*, з *рідшими* *жилами* *кальциту* як *верстви* *ропняцькі*, і в *гіробої* *формах* *переважно* *простими* і *валковатими*; *верстви* *ті* *розширили* *ся* на *хребті* *Плоске*, *осідкови* *Шкрибляків* у с. *Яворові*;

помежи верствами *плоскими* (плитовими) виступає зліпленець дуже міцний з многими, як горох великими зернами кварцу. З сего зліпленця роблять *млинське каміня*.

в) *верстви ямненського пісковця*, се один із визначних утворів Карпат заселених Гуцулами, бо він надає тим горам властивий вигляд. В геології названо його ямненським від с. Ямна над Прутом, де гарно розвинув ся. В головній масі є сей пісковець дуже грубо верстований (до 20 метрів), дрібно-зернистий, ясно-жовтавий, рідко рожевавий, крухий; скоро звітріє, покриває ся звичайно крухою, брунатною або сірою верствою, розсипує ся часто на мілкий і дуже чистий пісок, тріскає великими відломами або творить великі скали подібні до звалищ. Йому товаришать майже всюди темно-зелені, кременисті лупаки, що кришать ся в дуже острі, дрібні відломки. Прикладом сего є величезна скала *Сокільський* над Черемошем коло с. Ріжна.

Грубість верстви ямненського пісковця дуже змінна: близько карпатського берега виносить 20—50 м., на полудне в долині Прута доходить до кількохсот метрів, а розтягає ся швидко і далеко. Віадукти в Яремчи збудовані з того пісковця, надто гори *Хомяк* (1544 м.), *Сенік* (1664 м.), *Горган* (1595 м.), водопад *Перебий*, *Камінь Краттера*, *Добошеве крісло* і т. н. На цілій просторони поміж сс. Устеріками і Білоберезкою перетинає Черемош виключно крейдяні верстви і то переважно пісковець ямненський.

По лівім боці р. Рибниці в с. Городі творить пісковець ямненський поклад до 50 м. грубий: *Грунь Каменистий* (мальовничі скали, подібні до звалищ). Рідко коли лучає ся в Карпатах бачити геологічний перекрій так виразно від вершка до споду гори, як власне на *Каменистім*.

Здовж цілого *Сокільського* ґруня від р. Рибниці до р. Черемоша творить ямненський пісковець, покладом до 100 м. грубим, *Церковці*, величні і прегарні скали. Позаяк нахилена його верств доходить 70—80°, а упад є рівнобіжний до склону гори, наслідком того площина верстви стає на поверхні кількисот квадратних метрів чиста, і творить неперобиту, стрімку, гладку стіну, потріскану в ріжних напрямках і порослу зрідка мохом і поростами. Ті скали являють імпонуючий вид особливо з місць висунених більше на полудне.

На дорозі до Жабя, де потік *Бережниця* вливає ся до Черемоша, веде дорога по під прямовисну, величезну скалу з ямненського пісковця.

На полудневих схлонах вершка *Сигленого* над потоком Пістинькою творить ямненський піс. великі і мальовничі пропасти, особливо в місці *Облаз*, на вузькій і стрімкій дорозі, що веде з с. Прокурави до с. Космача.

Ямненський пісковець творить коло с. Прокурава на лівім березі Пістиньки, коло місця званого *Ровсохата*, невеличку гроту, *Малий Склеп*.

Незвичайно гарні і мальовничі скали, подібні до звалищ, творить ямненський пісковець на східних схлонах гори *Сісна* межі с. Лугом і с. Дорою.

III. Утвори третичні обнимають верстви еоценські, олітоценські і міоценські. Найхарактерніші тут верстви олітоценські; головну їх масу становлять крухі, дупливі лупаки живичні, брунатні, майже чорні, котрі вітріючи поволікають ся ясно-жовтим або майже білим пилом; в них бачимо завсїгда численні остатки риб, а особливо їх луски. З утворів олітоценських бачимо в Гуцульщині дуже часто верстви пісковців зеленавих або жовтавих. Найцікавішими суть *пісковці клівські*, названі від гори *Кліва* коло с. Заріча (на правім березі Прута під Делятином), де той пісковець творить великі поклади, надто в сс. Космачі і Ростоках над Черемошем. Той пісковець має в собі ропу, як пр. в с. Текучи коло Акрешор, де ропу зовуть *текучкою*; звітріла ропа стинає ся місцями в *земну смолу* (асфальт). Такий поклад смоли находить ся на північ від с. Космача при жерелах потока *Рушор*.

В глибоких Карпатах близько угорської границі утворений олітоцен з *пісковця магурського* (від гори *Магури*); се обік пісковця ямненського найважнійший орографічний чинник у тій часті Карпат. З того пісковця зложено пасмо Чорногори з Кукулом, Кострицею і Кринтою.

Типовий магурський пісковець найліпше розвинений на самім пасмі чорногірським; він грубо-зернистий, звичайно вразно уверствований, ясний, зложений з круглих зерен кварцу і многих бляшок білого лищака.

Майже серединою олітоценського обшару тягне ся широкий пас чорних лупаків. Се верстви *шипітські*. В долині Чорного Черемоша бють з тих верстов три жерела *шви* (щави), з котрих найважнійше називає ся *Буркут*.

Коло сс. Ферескулі і Явірника бють з тих самих верстов також сильні жерела сірководеневі.

Пісковець магурський творить головну масу цілого чорногірського пасма; се було причиною, що полишались до нині такі високі гори

в тих сторонах, коли тимчасом у інших пасмах вода позбирала їх вершки, як і збирає до нині, та уносить матеріал із них з собою долі ріками, через що значно обнижує їх. В місцях чорногірського хребта, де пісковець тратить свою одностайність і грубість верстви, спадають вершки гір з 2000 м. від разу на 1200—1400 м.

IV. Утвори четверичні обнимають а) *ділювіум* і б) *алювіум*; вони витворились по цілковитім видвигненю Карпат і по уступленю міоцеського моря.

Ділювіум рік повстало переважно з перенесеня глини, звітрілого пісковця і ріняків, що все уложило ся здовж нинішніх рік. Ділювіум, ріняки і оточаки зчіплені жовтою або червоною глиною виступають гарно в долині села Білоберезка, дальше над Рибницею і т. и.

На Чорногорі маємо ще сліди *ледової епохи*, котрі не сягають вище як 1500 м. над позем моря. Майже у всіх кітловинах на північнім склоні того хребта видно дуже виразні, хоч малі, бічні, середні і чільні морени, а по при них і великі відломи скал виглажені і порисовані рівнобіжно, що все свідчить, що були тут колись *ледняки*, які бачимо в Альпах.

Алювіум (земля наплавна) обнимає ті утвори, які повстають тепер через діланє води.

Отсе в коротці важнійше з оро- і гідрографії і з будови геологічної галицьких Карпат, заселених Гуцулами. Під петрографічним зглядом бачили ми, що та часть Карпат збудована головно з м'яких (менілітових) лупаків і твердих пісковців. Де виступають м'які лупаки, що улягають лекше знищеню, там творились долини ширші, а гори ставали низшими; надто визначають ся ті гори лагідними склонами. Противно *тугі* (тверді) пісковці, котрі сильнійше опирають ся діланю води і повітря, змінили менше первісний вигляд гір, наслідком чого долини вижолоблені в тих пісковцях нераз дуже вузкі, а гори з них збудовані висші і визначають ся сьмільйшими склонами. Таких пісковців маємо в Гуцульщині два роди: *старші*, *ямненські* (утвору крейдяного), обнимають глубший позем і держать ся близше краю гір, противно пісковці *магурські* (третичний утвір) витворили найвисші *ґруні* властивого чорногірського пасма. При краях Карпат маємо молодші верстви третичні (міоцен), важні з того погляду, що мають у собі сіль, уголь брунатний і земний віск. Усі скали, що входять в склад чорногірського пасма, улягли сильному *зрішеню* (пофалдованю), а *рівки* (фалди) були в горішній своїй части, як усюди в пісковцях, змиті і зни-

щені, наслідком чого обнизились усі гори. Взагалі не мають гори гуцульські вигляду диких, нагих, скалистих вершків, але виглядають як округлаві чуби.

Долини північної сторони чорногірського пасма визначають ся взагалі значнішою ширною, а гори, що замикають ті долини, спадають лагідними склонами, через що дно тих долин стає дуже часто багністим і творить *мочери*. Долини звужують ся тільки там, де ріки мусять передирати ся через тверді пісковці; в тих місцях бувають боки долин стрімкі, з руслів рік стирчать пороги, а в самих ріках творять ся *гуки*, як пр. на Пруті коло с. Ямни, на Черемоши коло Г. Сокільського, на Рибниці коло с. Соколівки, низше коло с. Города і т. д. Гори, що розділюють ті долини, покриті лісами; скал видно тут мало; скалисті тільки боки гір над переломами рік: Ямна над Прутом, Сокільський над Черемошем, Добошева гора над Черемошем і ин. Чим більше наближаємо ся до головного хребта, тим частійше змінюють ріки свій напрям, долини стають вузші, а краєвид різнороднійший.

Води, що зливають ся з головного хребта до Чорного Черемоша і Прута, розрили глибоко його боки і витворили численні поперечні долини, дуже вузкі і недоступні з причини густого заросту і забагненого дна. З того поводу ведуть усі плаї на Чорногорі мало де тими долинками, але спинають ся стрімко по пропастистих склонах гір; під самим хребтом розширюють ся ті долини і творять обширні кітловини. Дно тих кітловин звичайно вогнуте, покрите румовищем порослим *жерепом* (косодеревиною) або терниною. Стіни тих кітловин рідко коли скалисті. Найкрасше виступають такі скали в *Kistix Улогах*, на полонині *Іаджині*, під г. Спицями і г. Говерлею; вистаючі часті скал, а часом і цілі скали, звать Гуцули *ребрами*.

Клімат Гуцульських гір більше континентальний, бо впливає на него континент азійський, наслідком чого в там зима студена а літо горяче, про що свідчить найліпше те, що в Гуцульщині засївають кукурудзу ще під самими вершками гір, прим.: у Бистрецю (850 м.), над Шибеним (925 м.), при Буркуті (930 м.) а пшеницю навіть висше: в Яблониці (1005 м.). Взагалі росте кукурудза і пшениця в Гуцульщині в такій висоті, в якій у західних Карпатах доходить лише овес і бульба.

Після мапи Д-ра Ромера не доходить середня скількість опадів на Чорногорі до 1200 мм.; наслідком сего погода на Чорногорі взагалі тривкіjšа і певніjšа, як прим. у Татрах.

Ропи (нафта) знаходиться в багатьох місцях Гуцульщини, по більших або менших *ропищах* (роп'яних теренах). Згадаю тут важніші місця. В лупаках менілітових межі г. *Плюскій* і *Вижний Середній* між с. Яворовом і с. Білоберезкою, виступають заодно сліди ропи. В Білоберезці пробовано копати роп'яний шиб на захід від гори *Пасічної*, однак без добрих результатів, як звичайно в лупаках менілітових.

Широкий пасі помежи Рибницею і Черемошем, іменно г. *Буковець* (883 м.) і *Роп'янець* (877 м.), визначають ся теж багатими слідами нафти, які найбільше показують ся в місці званім *Межиріки*, належнім до с. Річки і на г. *Роп'яци*. На тім остатнім верчено за ропою досить глибоко, однак мимо красних слідів і сильних газів показало ся її дуже мало.

На схід двора в Жабю виступають близько лавні один до кілька метрів грубі лавниці попеластого пісковця, з котрого витікає ропи; трохи дальше з правого боку Черемоша добувають ся в руслі ріки від давна запальні гази враз з краплями ропи, котрі творять на поверхні води блискучу поволоку.

Ропи виступає теж на *Гривіцях*, під *Погаром*, в *Роп'янику*, *Кривополи* і и. І коло с. *Красної* (красна іля, ялиця) в місці званім *Голови*, а з відси в одну сторону на захід через гору *Магуру* до Жаб'я, а в другу сторону на полудневий схід тягне ся обшар ропищ на Буковину, де в с. *Дістинцях* (назва споріднена з словом *деготь*) черпано вже з давна ропи.

І в області ріки *Пістиньки* в с. *Прокураві* є ропи, котра в кількох місцях добуває ся на верх; так само поміж вершками *Брусний* і *Сиглений* коло с. Прокурави.

Ідучи горі потоком *Рушор*, допливом *Пістиньки*, надibuємо під г. *Магурою* посеред еоценовських верстов гарні і багаті сліди ропи. На північний захід від жерел Рушора, в місці званім *Гнилиця* [належить до гром. Текуча] розпочато коло 1885 р. добувати ропи, однак з малим результатом.

У підніжжя гори *Запуста* в області ріки *Пістиньки* Космацької заложено копальню ропи в пісковці клівській, пересяклім ропою.

Однак супротив факту, що утвір лупаків менілітових (м'яких) помимо найкрасших слідів ропи, ніколи ще не видав добрих результатів, згадані ропища не надають ся до експлуатації. Інакше представляє ся терен над Бистрицею, де коло с. *Пасічної* знаходимо в верствах *роп'янецьких* багато доброї ропи. Від тої ропи знаменитий (т. г.: = 56° В.), приступ до ропищ легкий; значний простір ропищ і геологічні обставини віщують, що *Пасічна* буде

мати яко копальня ропа сьвітлу будучину. Там існують копальні вже від кільканайцяти років, іменно в долині Бистриці понизше устя потоку *Коварки* і на горі, на північ устя того потоку.

В долині потоку *Бітковець*, допливу Бистриці, помежи г. *Погар* і *Маковиця*, добувають ся запальні гази углеводеневі wraz з краплями ропа. Подібне бачимо і над потоком *Бітковчиком* на північ хребта *Риковиско*. Також під с. *Бітковом* єсть копальні ропа; тота громада має надто свою сировицю. Взагалі терен поміж Пасічною і Манявою має много ропищ, а ті свою запевнену будучність.

Сіль і сировиця. З лівого боку р. *Рибниця* є перед самим м. Коссовом сільна *баня*. Давнійше була тут копальня *цілиця*; поклад чистої соли напереміну з верствами илу і пісковця є тут до 20 м. грубий. Нині не вибирають тут уже *цілиця*, але впускають воду в відслонені хідниками сільні поклади; вода сполоскує сіль, а з так одержаної штучної сировиці виварюють сіль кухонну. Крім тої штучної сировиці допливає у ті підземні хідники щілинами від північного заходу теж природна сировиця.

З лівого берега Пістивьки помежи с. Космачем і горою *Мел* є поклад камінної соли і гіпсу. Колись була і тут баня; нині черпає громада сировицю, що випливає з тої *сільної гори*. І в долині потоку *Банька* є той сам поклад сільного илу.

Сільне жерело бє теж з пісковця яменського в місці, де дорога опускає долину *Пругця* і тягне в напрямі полуднево-західнім. В с. Бітькові є також жерело сировиці.

Води мінеральні. В місці званім *Микулівский*, з правого боку Чорного Черемоша під горою *Лукавець* бє дуже студена *шва* (швава). Теплота тої залізної води виносить 13° С. при температурі повітря в *тїни* 23° С. Вода сего жерела має в часі погоди смак острый, трохи стягаючий; скоро порушить ся її, виділяють ся з неї баньки дву-кисняка угля (CO₂).

Ідучи дальше горі Чорним Черемошем приходимо до *Буркута* [назва з угорского бор = вино і кут = жерело; боркут = винне (квасне) жерело]; бє він теж з під гори *Лукавець* (1506 м.).

Перед 1848 р. був тут заклад купелевий і 10 приватних домів. В р. 1848 спалили австрійські війська ті будинки, щоб в них не могли хоронитись угорські повстаньці. Від р. 1851 є жерело буркутске власність ц. к. скарбу і з того часу находилось воно в незвичайнім занедбаню. Доперва в новійших часах старає ся заряд камеральний в Явірнику піднести значіне Буркута, і в тій цілі поставив одно-поверховий будинок і покрив жерело.

Смак свіжого буркута є приємний, квасковатий і по трохи щипучий а температура студена (8°C . при тем. воздуха $21\cdot5^{\circ}\text{C}$ в тіни). Це студеніша є вода подібна смаком до Буркутської в жерелі на лівім боці ріки против гори *Прислін*.

7. Жерело в Буркуті.

Над Ферескульским потоком, 1 км. від його устя до Білого Черемоша, є сильне жерело сірчаної води.

Вода буркутська є *шва* (щав), в склад її входять: залізо, дву-кисняк угля і газ сірководеневий.

Руди металеві. На полуднево-західнім склоні г. *Чивчин* (1760 м.) коло найвисшого жерела Добрини видно сліди копальні

8. Заклад купелевий в Буркуті.

Галеніту (руди олова), що мав містити в собі і срібло. Гуцули називають се місце: *Двори*. Сліди робіт і дорога, що служила до вивозу тої руди, остались до нині дуже виразно.

Етнографічні Матеріали т. II.

В с. Пасічній була колись *гута заліза*, яке витоплювано із тамошніх сферосидеритів; вони мали всего 20% заліза, через те і не оплатила ся робота.

Скло. Пісок, що повстає із звітріня клівського пісковця, надає ся дуже до виробу скла; вожено його до гуті в Микуличині, котра вже тепер перестала топити скло.

Камінє млинське роблять із кварцево-вапняного зліпленця, який находить ся над потоком *Ставник* (доплив Пістиньки), як також в дорічю Черемоша на полудневий захід від Ріжна велиюго.

Ростинність гір заселених Гупулами розвинула ся тут як і в других горах, з тою ріжницею, що деякі ростини сягають тут више. У підвіжя гір розвинув ся *дуб*; він росте або у *дубровах* чистих, або підшитих ліщиною, а теж по сполу з *березою*, *трететою*, *берестом*, *кленцею* = *кленом*, *грабом*, *липою* і *обмілою* (омела); місцями по гірських долинах сягає дуб до висоти 520 м. н. п. моря. Лієн, в котрих сумішкою ростуть *бук*, *илем*, *смерека*, *лендереву* = *мудрина* (*Larix europaea*), *ялиця*, *береза*, *явір* і *ясень*, сягають до 1300 м.

В *турушукватих* лісах (молодих густих) росте *імшедь* (мох), котра часом *завале* ся і на пустім полі, на котрім мече ся і *падіволок* (*Equisetum*).

Шкорюх (рябина) росте аж до *Жабя*, *свид* (*Cornus sanguinea*) при дорогах, *верба* над потоками, з нею *ива*, надто *гліг* і *свербігун* (дика рожа), *бзина*, а по лісах *папороть*. Смереки, ялиці і лендереву сягають до 1670 м., т. є. до границі лісів. По мочарах на краю гір росте *чорна вільха*, а здовж берегів рік і по ріняках творить *біла вільха* гарні запусти. По скалистих зломах над потоками росте крім сего ще й *таволга* (*Spiraea ulmifolia*), корч гарний з китицями білих *чічок* (цвітів). *Яловець звичайний* належить на Чорногорі до дуже рідких ростин. Зруби лієні заростають тут на краю гір *карлеватю грабіною*, а в середині *ліщиною*. З того powodu не видно тут таких неужиточних пасовиск покритих ялівцем, яких сумні краєвиди дають нам низші гори. Повисше горішньої границі лісів (1670 м.) росте *жереб* (*Pinus Pumilio*) аж до найвисших вершків, а посеред жеребу *кидріна* (*Pinus Cembra*), особливо на *Кидроватім* узгірю з Добошевим кріслом під Чорногорю; невідступним товаришем жеребу є *женітин* (*яловець карлеватий*) і *лелеч* (вільха зелена), котрі творять по глубших паровах запусти, посеред котрих ростуть *малини* і *дряпаки* (ожини). Крім жеребу росте тут *омєла* (*Rhododendron myrtifolium*) і *шинок* (*Azalea procumbens*).

Омега, дуже розгалужений корч, досягає до 1 м. високости. Гоні його лежать то при землі, то пнуть ся горі, долішні части вкриті *бородавками* (сліді листя, яке відпало); листь тримає ся лише на верхках гонів, де воно росте густо і без ладу. Гарні рожеві чічки виростають по 4—5 на коротких хвостиках в *рєсках* на верхках гонів. *Омега* росте на скалистих місцях в високости 1300—2000 м., Вона є найкрасшою рослиною властивою лише Чорногорі.

9. Омéта.

10. Шипок.

Шипок, се непозірний, сильно розгалужений 15—45 см. розпостертий, радше до моху подібний приземний корчик, густо порослий дрібними, 4—6 мм. довгими листочками; рожеваві його *чічки* стоять в коротких *рєсках* на кінцях гонів. *Шипок* росте по сухих неврожайних скалах висших ґрунїв (1600—2200 м.) покриваючи, посеред гірських трав, як на Піч Івані, значні простори. Цвите від мая до серпня.

Де нема жереба, там верхи гір, покриті буйною травою, творять *полонини*. Тільки 2/10 чорногірського хребта покриті жеребом, а решта — *полонини*, зарослі переважно травою з малою домішкою рослин двопрозябцевих.

Полонини займають усі верхи не тільки головного пасма чорногірського, але иньших пасмів повисше горішньої границі лісів, котра в Гуцульщині важить ся між 1100 а 1300 метрами. По полонинах росте *лелеч* (зелена вільха), малий, найбільше 3 м. високий

корч, котрий є виключною властивістю східніх Карпат; лелеч росте над потоками і не забирає стільки місця, що жереб, наслідком чого достарчують полонини буйних, просторих і свобідних пасовиск. З иньших корчів надидувмо на полонинах зрідка *женіпни* (карловатий яловець), *шкоруа*, *деревнік* (*Lonicera*) і *бов коральний*, а місцями покривають землю: *єгоди* (сунці), *афими* (*Vaccinium Myrtillus*) і *сблодаи* (*Vacc. Vitis Idaea*).

Ростинність зільна полонинська, хоч не богата на роди, змінє свій склад і зверхній вигляд відповідно до властивости землі. На землі сухій, не дуже *ситій*, ростуть переважно трави: *русівка пахнівка* (*Antoxantum odoratum*), *мітлиця біла* (*Agrostis alba*), *мітлиця звичайна* (*Agrostis vulgaris*), *черетниця* (*Calamagrostis Halleriana*), *овес ріжноцвітний* (*Avena versicolor*), *дрожачка* (*Briza media*), *вібійка лугова* (*Poa pratensis*), *грїстиця звичайна* (*Dactylis glomerata*), *костерїва овеча* (*Festuca ovina*), *можнаток білавий* (*Luzula alba*), з котрими мішають ся звичайні лукові рости, пр. *деревнік* (*Achillea*), *решітнік гадинець* (*Veronica Chamaedrys*), *дзвінець* (*Rhinantus minor* і *major*), *головатень* (*Centaurea*), *падіволос* (*Equisetum arvense*), *блєкотиця* (*Hyoscyamus niger*), *бешівник* (*Paris quadrifolia*), *нитба* (*Lycopodium selago*) і я.; по вохких місцях переважає *рбвлать подєрниця* (*Aira caespitosa*), посеред котрої росте висока *чемерїця жовтава* (*Veratrum Lobellianum*). Де земля ялова, там заглушує *исєнка* (*Nardus stricta*) усі иньші рости. Такі зарости служать за пасовиска. Де порїст трави буйнійший, там пасуть ся воли і корови; де трава коротша, там увивають ся вівці від сходу сонця до смерку.

Ростинність тих пасовиск була певно колись ріжнороднійшою, але наслідком щорічного спасаня много родів рости цілком загинуло, тільки рости зимотривкі, що не розроджують ся з насїня, але з відємків та корїня, отже передовсїм трави, могли через те тут утримати ся.

Ростинність *кішніць* (місьць призначених на сїно) незвичайно ріжнородна і *чікїата*. Тут бачимо чудові гірські рослини як: *ніскавец* (*Hypochaeris uniflora*), *пувка великоцвітна* (*Crepis grandiflora*), *корсїтка гірська* (*Hieracium aurantiacum*), *дїдик підальнейский* (*Senecio subalpinus*), *перстїч золотник* (*Potentilla aurea*), *свїтурнік* (*Gentiana asclepiadea*), *постїлкі* (*Scabiosae*), *деревнік* (*Achillea*), *невїстувлкі* (*Chrysanthemum*), *кїльбаба* (*Leontodon*), *побороднік* (*Tragopogon*), *капшукї* (*Campanula*), *головатень* (*Centaurea*), *козелцї*, *жовті чїчки* (*Ranunculus*), *копшїну* (*Trifolium*), *бсти* (бодаки) (*Cirsium*), *бриндюшкі* (*Crocus banatus*), *косїтень* (*Iris ger-*

manica), *печуїтгер* (*Bellis perennis*), *серпівнік* (*Cichorium Intybus*) і повисше згадані трави.

Посеред тої мішанини форм, розпостертих широко по цілій середній Европі, виступають тут уже рослини властиві східнім Карпатам, а чужі західнім, як *арніка*, у Гуцулів високо ціненна з причини лічничих прикмет, *змійовина* (*Scorzonera rosea*), *звездик* (*Dianthus compactus*), *тонірчики* (*Viola declinata*) і др.

Рослини ті повтаряють ся майже без зміни і по всіх *царинках*, огорожених місцях посеред сел, призначених на кішницю.

Вегетація на полонинах коротка, бо триває лише від половини червня до половини вересня; вона убога на роди, за те буйна.

Подаю тут ще гуцульські назви рослин, які я зібрав над Пістинькою Брустурскою в липни 1899 р.

Деревнік білий (*Achillea millefolium*), лабушт'ян (*Aconitum Cammarum*), косітень (*Acorus calamus*), зрадаїле (*Agrimonia Eupatorium*), полїн (*Artemisia Absinthum*), дика фасолька (*Astragalus glycyphyllos*), матрітан (*Atropa Belladonna*), звездки пільські (*Betonica offic.*), хлезїнь (*Bunias orient.*), ласкавець (*Bupleurum rotundifolium*), капшущкі (*Campanula glomerata*), чортóполох (*Cirilia acaulis*), самокєша (*Coronilla*), особній (*Carduus nutans*), ростóпасть (*Chelidonium majus*), гóловатень (*Centaurea Cyanus*), бурівнік (*Centaurea scabiosa*), земенá грань (*Cetraria island.*), нáтина (*Chenopodium album*), боршєвка (*Conium maculatum*), невістка (*Chrysanthemum leucanth.*), бредуша (*Crocus sativus*), серпівнік (*Cichorium Intybus*), матерїнка (*Clinopodium vulgare*), вовче личко (*Daphne mesereum*), черсáк (*Dipsacus laciniatus*), крутовєжа (*Dyanthus superbus*), падіволос (*Equisetum silvaticum*), Івáн зїле пільске (*Echium vulgare*), молочїй (*Euphorbia cypar.*), самóзелень (*Euphorbia amygdaloides*), золотїй Іваньчик (*Galium luteum*), підóйма (*Geranium plenum*), золотїк (*Geranium sanguineum*), кучерсьве зїле (*Geranium molle*), чорнóбїль (*Gentiana carpatica*), сьвїчочкі польовї, Божа сьвїчка (*Gymnadenia odoratissima*), Божа рука (*Heracleum spondylium*), кровнік, прозїрїк (*Hypericum quadrangulum*), Іван зїле (*Hysopus offic.*), блекотїця (*Hyoscyamus niger*), осетнік, золотопєра (*Iuncus effusus*), дурєць (*Lolium temulentum*), зáновать (*Lotus corniculatus*), збóр'ї (*Lamium galeobdolon*), городовий мóлоч (*Leontodon taraxacum*), любїсток (*Levisticon officinale*), лептїця (*Lychnis*), милость Божа (*Myosotis palustris*), куряча лябка (*Lycopodium*), брат-сестриця (*Melampyrum arg.*), заяча капуста (*Menyanthes trifol.*), вовк (*Ononis hircina*), бодяк (Опо-

porda acanthium), багно́виці (Oxycoccus), зазу́льні чо́боти (Orchis ustulata), коровяче зі́ле (Orobanche epithyrum), зая́чий квас (Oxalis), бешэ́зні́к (Paris quadrifolia), зе́мянé се́рце (Tuber cibarium), подо́рожник (Plantago media), кре́мени́ця (Petasites officinalis), піво́ня (Paeonia officinalis), криве зі́ле (Polygonum bistorta), дре́стун (Polygonum lapalifolium), ро́стопасть (Pyrethrum partenium), па́пороть лі́сова (Polypodium), ра́ст (Primula veris), гру́шка лі́сова (Pyrola senuola), зво́нок жо́втий (Rhinantus minor), ку́ряча слі́потá (Ranunculus acris), ше́ва сі́льска (Rumex crispus), ко́хитні́к (Rhododendron ferugineum), ді́дове са́ло (Salvia verticillata), міду́шиця (Salvia glutinosa), хóбза (Sambucus ebulus), підóйма че́ледіньска (Sanicula eugoraea), тата́рні́к (Sanguisorba officinalis), смі́кавка (Scirpus pal.), че́сок га́дочий (Sedum acre), пу́к (Selinum carvifolia), мо́лочій (Sonchus asper), сви́нський мо́лочій (Son. oleraceus), ко́ловатне зі́ле (Silybum Marianum), смóла́вка бі́ла (Silene nutans), че́реве́ць (Stellaria media), га́везь (Symphytum officinale), бу́кова гра́нь (Sticta), о́студа́ (Tanacetum vulgare), підóйма, де́нниця (Tormentilla erecta), го́рішок че́рвоний (Trifolium pratense), го́рішок бі́лий (Trif. mont.), я́сна за́ря (Trif. agrarium), жи́вóкість (Trif. ochroleucum), ча́брик ди́кий (Thymus montanus), ча́брик по́лонинський (Thymus serpyllum), підбі́л (Tussilago farfara), ге́рбатка (Verbascum Lychnitis), де́вена бі́ла (Verbascum phlomoides), то́пíрчики (Viola tricolor), по́те́чий го́рошок (Vicia cracca).

По глибоких лісах, далеко від людських осель, *заплéкав ся* і заложив собі *гайно́ медві́дь* = *вуйко* = *тот старий* = *тот великий*, що *бв* маржину, але не гордить і *мершею́*; туди забігав *вовк* = *тот малий* = *зві́рак* = декуди *флов*, а живе там *рись*, *дик*, *олень*, *сернюк*, ближше осель *увихають ся*: *лисиці*, *куниці*, *тхорі*, *білиці* = *ласички*, *чорóліс* (Myoxus Glis), *мі́диця* (Myoxus avellanarius), *мече ся* у землі *кашево́к* (Hypudaeus arvalis), по під траву *нре норá* (Hypudaeus glareolus), а глибоко в землі *нре кертиця*; по полі *скачуть заяці*, ввечері *плетут ся* коло хат *лилики*, над потоками *мечут ся видри* та *нуриці*, по землі *бігають вці́рки* (Lacerta crocea), *фóвзають ся*: *софія* = *довга* = *довга́нка* = *поганка* = *гадина чорна* (Pelias cherssea) і *сороката* (Pelias praester), *сунет ся вці́р* (Salamandra maculata), *скаче жéба зелена* (Rana temporaria), *жéба іда́льна* (Rana esculenta), *кума́к* (Bombinator ignaeus), *лі́зе ра́па́вка* (ропуха), в воді *колотет ся пуголови́ці*, по землі *лізуть слиму́ші* (слимаки).

По недоступних скалах *осів сі*: *орел* (*Aquila fulva*) і *Ганя* (*Circæetus gallicus*).

Ганя, се рід орлів характеристичний для Гуцульщини; вона 70 см. довга, а широка з розпостертими крилами 180 см.; голова вкрита брунатними кінчастими відстаючими перами з ясними берегами; крила темно брунатні з чорними перепасками; чоло і шия біляві, груди ясно брунатні, спід білий з брунатними поперечками. Довкола ока вовнистий пушок; око жовте, клюв синяво чорний, ноги ясно сині. Ганя живе в лісах, де веде тихе життя; скоро хто до неї приблизить ся, *натугури*ть сі зараз вовнистий пушок в округ очий, а надто кінчасті пера на голові підносять ся, через се став голова більша і подібна до совяної. Головною її поживою в всяке гаде, з якого powodu Гуцули, що гадину уважають за нечисту силу, називають ганю *паськудною* птахою, брідять ся нею і мають про неї много повірок.

11 Ганя.

Поруч з вірлом і ганею живуть іще *птахи* (великі): *пугач*, *сови*, — *пускають сі* різнородні *половики*, — *довбают* у деревах за *дубаками*: *жонви* = *довбачі*, — *гутьять сі* на *тёрвах*: *готурі* (самниця: *Готка*), *тетервакі*, *літають*: *снѣгурі*, *зазулі*, *джіворонки* (*Coracias garrula*), *круки*, *ворони* (*Corvus frugilegus*), *ворони* (*Corvus cornix*), *чайки* (кавки), *сороки*, *згої* (сойка, *Garrulus glandarius*), *шандаріки* = *погарці* (вудвуди), — *вібв сі*: *орібки*, *Грібкі* (куропатви), — *свищуть дровди*; по сітниках на мочарах і млаках гніздять ся *дикі качки*, *кулики*, *солўкви* (слонки), — по сіножатях *пількають*: *перепелиці*, *деркачі*, — над водами *цївкають* і *плещуть* (скачуть) *білогрўди* (*Cinclus aquaticus*), і *тюрконять*: *плискі* білі і жовті; коло хат літають *птиці*: *воробці*, *конопельники*, *синички*, *щиглики*, а під хатами *ліплять* гнізда і *сївають*: *ластівкі*.

Літом *увизають сі бжолы*, а *совають сі осы* і *бендскі* (*Bombus terrestris*), а над водами *комарі* (*Calopteryx splendens*), *мухаріци* (*Culex pipiens*), по полях *фурконі*: *кобілиці*, *підскакують* *коники*

нільні, — в бульбищах **порять медведики**, а **беліги** (відходи коров'ячі) **переточув**: **Гуджулія** (*Geotrupes stercorarius*).

У потоках і ріках Гуцульщини живуть: **струги**, **стружки** (маленькі) (*Trutta fario*), **пересніці** (*Phoxinus phoxinus*), **слижі** (*Cobitis barbatula*), **бабкі** (*Gobius*), **головачі** (молочар) і **голова́тиця** (з икринкою) (*Salmo Hucho*), **підуста**, **свинка** (*Chondrostoma nasus*), **плетіця біла** (*Leuciscus rutilus*), **маріна** (*Barbus fluviatilis*), **швея**, **пліць** (*Alburnus lucidus*), **лтош** (*Lota vulgaris*), **клень** (*Squalus cephalus*), **кова сикавка** (*Cobitis taenia*), **пискір** (*Cobitis fossilis*), **веретільниця**, **гадв сліпе** (*Petromyzon fluvi.*) і **инь**. Риби живлять ся **черваками**, **півками** і пр.

II. Огляд етнольоґічний.

— — —

посеред тих фізикоґрафічних умовин живуть галицькі Гуцули, щеп українсько-руського народу, котрі по нині задержали найбільше знамен оріґінальності, а то завдяки недоступности гір, а з сим і цивілізаційних впливів. Наслідком того виявляють Гуцули не тільки в своїй зверхній подобі, але і в подробицях життя ще много таких властивостей і прикмет, які у інших щепів українсько-руського народу вже затерли ся, а надто виріжнюють ся ще й оріґінальними, гуцульськими властивостями, що були викликані природою, посеред якої вони живуть.

Про походжене назви „Гуцул“ подають всяке: і так виводить Й. Корженювський*) в передмові до драми „Верховинці“, виданій в мові великорускій в р. 1841—1845 в Харкові, назву Гуцул від *кочувати*; іменно мали в часі татарських і турецьких нападів мешканці Поділя хоронити ся в гори; *кочуючи* туди назвали себе *Кочулами* а відси *Гуцулами*.

Др. Кайндль**) подає, що на питанє про походжене назви Гуцул Гуцулка Марфа Дучик з Селтина (Буковина) відповіла йому ось що: „*Єк Волохи нас уздріли, тай тогда кричали: Гуцан! Гуцан!*“ [готоман (рум.) = великий злодій], з чого витворила ся назва Гуцул.

*) J. Korzeniowski, O Huculach, z jęz. rosyjskiego przełożył Dr. Czarnik, Lwów 1899 (ст. 21).

**) Dr. Kaindl, Die Huzulen. Wien 1894 (ст. 3).

Інші виводять слово Гуцул від румунського *гоц* = злодій і кінцівки *ул*.

Мені самому довелося чути про сю назву ось що. В р. 1870 відбув я з моїм шкільним товаришем першу прогульку на Чорногору. Провідника і двох *шканет* мали ми з Жабя; одно з тих *шканет* був низший, скорий і гарний кінь; *фока* кликав його провідник; друге *шкане* було висше тамтого, худе і лїннєве. На наше питанє, як його кликати, відповів провідник: „*Нївк, от собі шканє!*“ Ми назвали його Розінанте. Фока ішов сьміло наперед, за ним волїкла ся Розінанте при неінастаннім накликуваню: *Ци шканє, ци!* а часом і з додатком: *Ци, Бог би те побив! Агі на тебе!* Я спитав провідника: Чому се у вас один кінь такий скорий та круглий, а другий лїннєвий та худий? — Бо тамтой правдивий гуцул, а цес ні! — Як то, то у вас і люде Гуцули і конї гуцули? спитав я. — Та то у нас конї гуцули, а від коли по горах ходє усєкі шарапатки з окєнами (сурдутовці з лїонєтами), уже і нас ршєних так прозивають!

Що сиривдї назва Гуцул новїща, доказує те, що коли Гакє*) з поручєня австрійського уряду в р. 1793 обїздив східні Карпати в цілі пізнаня плодів мїнеральних тих гїр, він не знав назви Гуцул, називав їх „Gebirgsrussen“, „die wahren Pokutier“. Не знав тої назви і польський уряд, до котрого до р. 1772 належали східні Карпати, з чого виходить, що назва Гуцул недавня, придбана новїшим часом, надто гуцульський кінь має бути турецького походженя, тож можливо, що назва коня (раси) перейшла і на людий.

Самі Гуцули називають себе: *крєскєни, Руснїки, рускі люде*; вони вєї віри *рускої* (обр. грець.).

В їх мові подибуємо чимало фонольогїчних (звукових), морфольогїчних (формальних) і лексичних (словарних) прикмет, що надають їй характер окремого говору спорїдненого близько з говорами покутєскими.

І. Звуки. 1) Самозвуки: а) *є* замість *а*, *я*: *єк* = як, *єгода* = ягода, *єблюко* = яблуко, *єйце*, *єрмарок*, *єтеле* = теля, *єдробєта* = дробєта, *єшєпка* = шапка, *єкепєлюх* = капєлюх, *Рїччєни*, *Гринєва*, *Єворїв*, *Жєбє*, *чєри*, *зачєв*; — *є* замість *и* в *єдєш* = идєш, *єшли* = ишли, *єдїм* = идїм (особливо в колядах в Жабю), *єд нам* = ид нам; — б) *є* замість *и*: *абєс*, *абєстє*, (Рїчка, Брустури); — в) *и* зам. *ї*: *Иван* = Иван, *иду* = іду, *из* = із, *зїйшла* = зїйшла; — г) *и* зам. *я* в сполучєнях: *забаривєми-єи* = з -єя; *най єи* = най єя; але

*) Haquet, Neueste physikalisch-politische Reisen. III. 1794.

рівночасно подибуємо в *ся і* зам. *я* в сполученнях: *я* забив *сі*, він находив *сі*, як *сі* маєте; д) *у* зам. *ю*: суда = сюда; вівцу, кішницю; е) *і* зам. *и*: вібрати = вибрати, ввійшов, вїнести, хлопчіще.

2) Співзвук: а) *л* зам. *д*: *л*івка = дівка, *л*ерка = дїрка, *л*едьо = дедьо, *л*екую, не*л*ія, поне*л*внок, скла*л*ім, ся*л*ів, по*л*іла; — б) *ть* зам. *к*: донья = донька, (Тюдів); — в) *д* зам. *л* (р): ле*д*інь = ле*л*інь = ле*л*інь; — г) *к* зам. *т* перед *є*, *і*, а часом і на кінці слова: крескани = крестяни, кокє = котє = котя, квшко = твшко = тяжко; повікстати, Ускєріки = Устеріки, свєкі = свєті = свєяті; міло = тіло; по свікі = по свєті; смеркь = смерть; — д) змягчені співзвукі шипячі: чьо = чо = чого, нічьо = нічо, чєлєдь = чєлєдь; шєпка, чери, взєти, Жєбє; — е) *ц* зам. *ч* і на відворіть: ци = чи, а чибук = цибух; — з) тверде *с* зам. м'якого: шос, дес, забаривси-си, най-си.

II. Форми. 1) Іменники: а) ім. муж. роду I декл. твердо зак. мають в 1. відмінку ч. мн. деколи таке закінченє як ім. м'яко зак., пр. ангелі; — б) подибуємо також прояву відворотну: ім. муж. р. I декл. закінчені на м'який співзвук, мають 1. відм. ч. мног. утворений під впливом аналогії закін. ім. твер. зак.: Жєбівци, Соколівци; — в) особливо в колядах подибуємо форму: лісбє, водбє, гостєви = ліси, води, гості; г) б. відм. ім. і прикметників жєнь. роду мав закінченє *єв*, *ов* зам. *єю*, *ою*: землєв, горєв, долинов, під віворітєв, прєчистєв івов, свєтов землєв; надто вїкни = вїкнами, слїди = слїдами, колєдїи = колєд, коровий = корєв; голубий = голубів, молбдци = молодцїв, рїбний = рїб; 2) Дїєслова: а) дуже часто подибуємо форми: ораю, ораєш, орає; іхаю, іхаєш, іхає, іхаєте, під впливом аналогії форм: співаю, співаєш... Впливови аналогії не підпадають такі форми, як тчу, тчєш, тчє; б) лучєв ся часами, що дїєсловб задержувє в 3 ос. числа один. закінченє *т*: рцєт, а в иньших випадках тратить його: ісходє (сонцє); в) в 3. ос. ч. мног. подибуємо за те часто форми без закінченя *ть*, при чїм *а*, *я* перемїняють ся згїдно з загальним наклоном фонетичним гуц нарїчя на *є*: держє, бїжє, болє, принбєс, ходє, гонє і т. д.; г) в гуцульській мові бачимо слїди давнього аорїста в сполучєню з причасником минулого часу підметного стану (part. praet. act.) на означєнє форми способу можливого (conditional): пішов *бих*, продав *бих*, я *бих* просив і т. д.; д) куплє = купєв (в колядах: дитя куплє); е) час будучий творить ся в говорі гуцульськїм тим способом, що до дїєіменника (infinit.) додає ся слово *му*, *мєш*, *мє* зам. *иму*, *имєш*, *имє*; від аналогїчних форм в говорах українських відрїжнюєсь форма гуцульська тим, що слово *му*, *мєш*, *мє* кладе ся перед дїє-

словом до котрого належить а не по дієслові: ме їсти, мемо їсти, мете знати; з) часті суть форми: вли, вв-сі, вли-сьмо сі = взяв ся; в) запримітити також треба форми способу приказового (imperat.): ходімо, несімо, підведімо, а не ходім, несім і т. д.; замітна також форма спос. приказового: скачі = скачи!

III. Гуцульський говір має й деякі свої прикмети синтактичні і в способі вислову. На пр. хочачи означити довше тріванє якогось дійства, говорять гуцул: їхаємо шо їхаємо; гуторимо шо гуторимо; ішов шо ішов; спали шо спали і т. д.; для порівняня уживають гуцули вставку: *май*, май білший, май ліпший*).

Декуди вимавляють *сивно*, *пивно* замісь: сильно, пильно і т. д.

Живучи посеред обставин відмінних від иньших щепів українсько-руского народу придбали собі Гуцули многі відрубні понятя, а потреби відповідні условинам жвтя викликали також відповідні назви не знаї мешканьцям долів, як: корчуга, кліть, мішєвник, мазаика, опасаєне, притула, побєдрина, погірнік, стбіще, зимарка і мн. и.**) Надто приняли Гуцули живцем або зрусчили много слів чужих народів, з якими мали зносини, особливо румунських, як: аркан, берфєла, бовгар, букат, фін, флекєв, токма; німецьких, як: басарунок = Aufbesserung, кальман = Kachelman, ци = zieh' (поклик на коня), і иньших, як боклаг, в болгарскім *бюклиця*; деякі слова вказують на походженє грецьке, як колиба (*καλύβη*), ілєт (*ύλαγος*), або латинське: кулястра (culastrum), (ілєт і кулястра уживають в тім значіню як у Гуцулів, і над Дністром), фортуна (fortuna) і т. и.

Гуцули виговорюють *вівагом* (повільно), наслідком чого чути в їх мові певне перетягуванє звуків, котре особливо в устах жіночих звучить незвичайно мило, немов би співно. Є ще й та особливість у вимові Гуцулів, що вони в 5. відмінку не виголошують остатнього складу, лиш кличуть прим.: Марі! Семє! Ону! Мико! Гафі! замісь Маріко або Маріє, Семене, Онуфре і т. д. Се походить з обставин фізичних, бо таке урване накликуванє чути дальше, як ціле, довге.

В співанках зміняють Гуцули часто наголос, *бо так ліпше вісодит*, прим.:

Ой шо так мало на свікі прбжив...

Єк си вібірав в негілю рано, —

І скáзав собі лудїне внести...

На першім возі голбєні дзвони...

*) Ніколи для вираженя найвисшого степеня замісь *май*, як мильно подає Копєрніцкий.

**), Осібний словарець, який подаю при кінці сеї праці, містить ті слова і їх значіне.

Я ввєли, ввєли, попровадїли...
 Тогди він ұстав тай людем скáзав...
 Я встаньмо братя, ми сї підвєтим, ---
 Підвєгїмосї та руки склáгїм...
 Цюлювалїсї, обнималїсї...

При колядах замїтним є те, що де тїльки дасть ся вставити
 й, там чути його в єспїві. Ось прим. :

Й_а в поли_й, в поли_й рубять ся_й двори_й
 Рубять ся_й двори_й на штири_й угли_й
 На тотї_й угли_й росица_й впала_й
 З тої росици_й стали_й керницї_й,
 Й_а в тих керницях купав ся_й Хрєстос,
 Купав ся_й Хрєстос я_й з святим Пєтром.
 Купаючі сї_й перечїли сї_й:
 Й_о_й Петре_й Петре_й не перечмо ся_й
 Озмімо_й собї_й два_й три_й янгелї і т. д.

Пїсень у Гуцулів, богатих фантазиєю і пречудними природними порівняннями, дуже много; однак мєльодия тих пїсень, якї вони звичайно висьпївують за скригкою, вправдї в мотивах гарна, але мало рїжвородна.

Кожда мєльодия, пригравана на фуярцї або на скрипцї, визначає ся незвичайним богатством прикрас, мєльодийних мережанок, котрї суть так субтельнї і при повторюваню мєльодий так зміняють ся, що стають для уха майже невловимї, через що лише в приближеню мож їх уняти в нотне пїсьмо.

В спївах Гуцулів визначають ся головню три типи мєльодий, іменно: коломийкова, весїльна і колядницька. Мала рїжвороднїсть мєльодий походить від значного віддалєня хат, рїдких товариських зносин, через що не виробило ся у Гуцулів музикальне чує, не вважаючи на богатство пїсень. Натомїсь витворили ся посеред них *специалїсти музиканти*, яких, *скрипаків*, за оплатою наймають на хрєстини, весїля, толоки, таньцї і т. и. а *трембїтанників* на похорони.

Пбрєкла (Zuname) Гуцулів чисто рускі; в вправдї дещиця нїмецких, румунських і малярських, як: Шлехтюк, Штурм, Урседюк, Фока, Менґєраш, коли однак зважимо, що в цїли експльоатованя плодів гуцульських гїр з дерева, гальнїту, ропа, сировицї, надто в цїлях торговельних осїло посеред Гуцулів чимало чужиньцїв, головню Румунїв, Малярїв та кольонїстів Нїмцїв, котрї зросли ся з гуцульским житєм і самї стали Гуцулами, коли надто зважимо,

що деякі з тих пореклів є тільки *пріввищами* (Spitzname), як пр. тепер в Жабю живучий богатир *Бліндер* називає ся властво Грицько Илюк, а тільки Жидами прозваний Бліндер, бо на одво око сліпий, а Гуцули се підхопили і кличуть його так, — то процент чужих слів, як і чужі побрєкла у Гуцулів не повинни нас дивувати, тим більше, що і в иньших мовах находимо чимало чужих слів і побрєклів придбаних такою самою дорогою.

Свѣтогляд народній Гуцулів, їх звичаї, обичаї, казки, в пісьнях простота мови, поетичні образи і природні прегарві порівняня а в мові складня, доказують, що Гуцули — племя з правіку славянське. Про них повідає В. Поль ось що: „Простір, на яким живуть Гуцули, дуже великий, а племя саме набрало тим більшого значія, що осіло на пограничю славянських держав. Іменно стикають ся на східнім крилі Карпат оселі Дако-Румунів з державами славянськими. Колиж на иньших пограничах затирають ся родові ціхи двох віддільних щепів, або творять нову мішаняну, виступає у Гуцулів з цілою силою незатертий ще славянський тип, що в міру гірської природи виріжняє ся смілими і сильними рисами. Велика мусить бути племенна сила Гуцулів, скоро Гуцул на пограничю иньшого, цілком чужого щепу не тільки остояв ся цілі віки, але навіть перебрав ся через хребет гір і розложив свої оселі ще на просторі Сучави посеред чужого племені. Гуцули суть на пограничю оселі славянських в карпатській країні тим, чим в иньших часах і під впливом иньших обставин була козаччина на Запорожю, чим іще по нині суть Черногорці на пограничю полудневої Славяньщини, тільки що гуцульське племя не підняло ся до сили відрубного політичного життя.

Найвишим пунктом на обшарі гуцульських осад є Черногора, після якої Гуцули називають себе з думою Черногірцями, хоч і чваняють ся назвою Гуцула; о скільки Бойки не суть люблені на сусіднім обшарі рівнин Руси і Буковини, о тільки в Гуцул люблений і відгриває в пісьнях люду руського подібну ролю як козак^{*)}.

Гуцули визначують ся сильною і красною будовою тіла, незвичайною енергією і свободою в поставі і рухах. Статєю своєю ріжняють ся вони виразно від усіх иньших мешканців наших Карпат.

Муціни бувають більше високого, ніж середнього росту, а низьких рідко подибати; *білвиз* (блондинів) між ними нема, тільки

*) W. Pol. Rzut oka na północne stoki Karpat, Lwów 1877. Nakł. Richtera (стор. 115, 116).

самі *чорніві*, за те часто подибати мож мужчин з ясенима очима, що отінені густими бровами; лиця мужчин овальні, а коли ні, так частійше подовгасті як круглаві; носи прості; голову їх вкриває довгий, по середині по за вуха розчесаний, сильно маслом намащений волос; вуса, тільки у старших легко підстрижені, звисають у долину.

Челєдь жіноцтво) теж звичайно сильної будови, гарної стати, в руках звинна; між ними більше середнього росту чим високого; много молодих дівчат і жінок визначає ся незвичайною красою; між челєдею трапляє ся більше *білєвиз*, особливо в сс. Космачи, Брустурах, Прокураві; за те очи у них переважно темні.

Тіло своє достроює Гуцул до краси природи, що його окружав; тож не диво, що він у убраню такий *вігадливиий*, як ніхто иньший, в чім піддержує його ще і вроджена гордовитість, котра доводить до того, що Гуцул аби показати ся перед иньшим, аби почванити ся своїм богацтвом, любить *повліти ся* (прикрасити ся), набрати на себе особливо на свята стільки всякого *лудиня* (убраня), що воно замісь піднести красу зраджує нераз брак естетичного почутя. Дівка прим. ідучи до шлюбу убирає дві сорочці, дзьобню, сукню, запаску, кептър, поверх него сердак, а верх того тулю, на котру накидає ще що найменше дві великі хустці!

Замилуванє до прикрас у Гуцулів велике. Вони украшають навіть такі предмети, на котрих окраси підпадають скорому знищенню, як: кушки, бабчєрі, коновки, дійниці і т. д. На жаль дбають вони тільки про зверхню, для ока видну прикрасу, а самого тіла ніколи не миють окрім лиця і рук; тільки під неділю миють мужчини волос лугом, а женщини та кучерєві мужчини додають до лугу ще буракового борщу, щоби волос пускав, бо він за цілий тиждень *склимакований* (збитий). Те саме треба сказати про лад у хаті, де тільки про неділю та свята навішують чистого лудиня по жердках, а стіл укривають чистою скатертею; поміст і стіни у хаті миють лєдвѣ 3 рази у рік, а декуди лише раз у рік під великдень! Коли зважимо, що по при людий у тій хаті ховає ся *тєлє*, *бєгє*, а під припічком кури, а знов те *тєлє* та *бєгє* мають посеред хати настелєну соломѣ, котра перегниває нераз через кілька днів, заким її змінять, надто що вікон у хаті ніколи не відчиняють, а дим з під комиша стелить ся по хаті, куди заходить і задуха з *притул*, у котрих ховає ся маржина, — зрозуміємо, що *воня* і *нєсарь* панує особливо зимою в гуцульских хатах і то на жаль з малими висемками майже у всѣх!

На тій нехарности терплять особливо діти, котрі не маючи достаточного одія, пробувають цілу зиму в тій атмосфері, через що незвичайно скоро підпадають заразливим хоробам, з яких рідко виходять.

В родині є газда (*муціна, мущенін*) паном усього; жінка (*челєдь, челєдина*) мусить безумовно слухати його і віддавати йому належну честь; дівка, що віддає ся за удівця, не сьміє до него інакше промовляти, як *ви*, аби *дїтві учила ся, аби набирала розуму у хатї*. Мужчини гордують челєдинською роботою; так прим. мужчина не принесе води, *бо се робота челєдинська!* Коли жінка втручає ся в справи мужа, каже її той: *навь своє!* (пильнуй свого!), або *заткай си!* (мовчи!).

Жінка кличе чоловіка по імені, а як про него говорить з другою, каже: *цес, мій*; чоловік знов згадує про жінку словом: *моя*, а коли жінка старша, *стара* або *баба!*

Родичі, се *стариня*. Вітця кличуть діти: *тату, таточку, Гєдю, Гєдику, лєлю!* (в Космачи, Ворохті, Микуличині); мати, се *мама, мамка, неня, нєнька*.

Про дітий кажуть родичі: *Гіти, чєда, Глєта; син, донька, доч, донечка*, а з нестощів на доньку чи сина кажуть: *синку; внучє, унуки, унучка, пра(у)нучка*. Діти з сумішного супружя називають ся: *зведенєтє*; дальше: *зєть, невістка*, котра називає сестру мужа *збвицею*, а брата *дївером*; муж сестри, се *шурєк*.

Родичів вітця або матери кличуть діти: *Гїду, Гїдику, бабо, мамко, бабунько*, а говорячи про них кажуть: *нєня Гєдева, нєня мамина, Гєдик Гєдєв, свєкор, свєкруха*. Інших з роду як по *отцєви* так і по *мамі* зуть *крєзними, свояками, своїми, предками, пращурями; вітчимо, мачухою; вувєм, вуйком, вуйною, тетою, кіткою*. Дитина неправого ложа, се *байстрє, байструк, бєхурь*.

Родичі хрестні, се *куми*, а окремо *батько, матка*; похресники називають ся: *фїїн, фїїна*.

Хлопець до 10 років, се *хлопец*, старший: *хлопчїще*, великий: *парубок*, а той що може вже працювати у бутинах: *лєгїнь*; хлопці, що ходять до школи: *шкільники*. Подібно: *дївчє, дївчина, дївчїще, дївка*, а тота що може віддавати ся: *дївка у зєплїтках, дївка у бєвтицях*. Хлопець збиточний: *ворозкїй*, а *йойлик* такий що часто плаче; ровесники, се *верстакї*.

У розмові поміж собою уживають Гуцули звичайно здрібнілих форм, як: *Марївчко* або *Марїчко, Николку, Гнатїку, Петрику*, до

чого додають *любчику, братчику*, а жінки між собою *душко, душко* *люба, серце, Марівчко душко*.

Старий чоловік, се *сідий*, його *присіла сідина*, він *вв сіґіти*. Убогий, се *прошак*, а коли він старший: *ста́рець, ста́риця*; *те́много* водить *старчужк* (малий хлопець, звичайно каліка), а *ліверника* (лірника) водить *дідовід*; *луна́вий* вечером нічого не видить, бо *луна́* очи йому заставить; *боковійник* се низокий, а *привористий, приворий*, се недобачаючий (*kurzsichtig*); *хухнавий* той, що говорить через віс, *лонітлівий*, котрого не мож розуміти, а *гиклівий*, котрому язик *спирає*. Добрий чоловік = *щірий*, а у людей шанований = *чєсний*, учений = *укій*, письменний = *грамітний*, розумний = *умієтний*, кречний = *чємний*, уцтивий = *ражманний*, богач = *дука (дукар)*, заздрісний = *зависливий*, лакомий = *безжєртний*, сухий = *утлий*, рабіят = *гула́вий, гула́веч*, з таких ставали опришки, бо *гула́вий* за *нізащо* *утопить сокиру в крові* другого, а як допустить ся *головнийцтва* (убійства), *утікає* у гори у опришки; злодій = *фаца́рний*, пустий = *друкарнийк*, інтриганг = *фаріон*, а *фіґлєвий* = се фальшивий; той що добре *данцувє* = *данцівник*; нероба, то *пустий друк, лихун*, повільний = *нінявий*; Словаки, що ходять із склом по сєлах, се *олєйники*; чужий чоловік *в зайдєй*, а чужий сурдутовець = *лєнтіо́х* або *шаранатка*, а той, що забогатів між Гуцулами, був *торбєєм*. Жінка кокетка = *фіціґорна*, молодиця, що заходить собі з парубками, се *подала*, а парубок штуцер, се *подуфáлий* або *джус*. Такий, що вмєє грати на губі, як у скрипку, називає ся *джуфó*.

Знайомі витають ся *щіре* і довго, заким *розведуть бесїду* про якусь нову *ўчутку* (поголоску) або що иньше. Близші знайомі, як тільки зійдуть ся, зараз і цілюють ся в лице, а декуди і по руках (молодші старших), муціни жінок а ті муцін, потім *здорóвкають ся*:

Добрїдень! — Добре здоровє! або: Дай Боже здоровє! — Єк сї маєте? — Гаразд! Єк ви, лїтше? — Шо вашє жінка? — Нічьо собі! або: А шож би? Гаразд Богу с'єтому дєкувати! — Мамка, татко дужі? — Дужі, єк ваші? Шо чути коло вас? — Нічьо, а шо коло вас? — Шо Бог дав, Парасочко люба! — А чи мирóм, братчику? — Мирóм, фала́бу! — Єк спали? Єк днували? Єк с'єткували? Єк гостїли? Єк врмаркували? Добре, єк ви? Єк сї вам лїтує? Єк вимували? Маржинка, дробєта чи дужі? Гаразд, Богу дєкувати, єк ваші? Коли добре не знають одні одних, кажуть: Слава Сусу Христу! — На віки Богу слава!

Як увійдуть у хату а застануть кого при їдженю, кажуть: *Споживайте здорові! — Дай Боже здоровя, просимо і вас рше́них! . . . Іжте здорові, я вже попоїв, дскувати Богу с'тому!*

В хаті, де лежить умерлий, треба у перед помолити ся а потім спитати: *Чи ви дужі люде усі рше́ні (хрещені)? — Гаразд, шо ви! Добрий день або подібно не вільно при мерци казати, бо як би хто так сказав, або привитав ся у перед, заким помолить ся, того би із села висьмігли!*

Мимо тої щирости в повитаню та в розпитуваню про рідню, маржинку і т. и. Гуцул недовірливий.

З сердечністю в повитаню, в розпитуваню про рідню, маржинку і пр. вяже ся також і незвичайна гостинність Гуцулів; у кожній порі привитав він радо у себе прихожого; хоч *лентюхів, шараніток*, (сурдутовців), що *твгають* ся по горах та не вміють з *людьми* (себ то з Гуцулами) говорити, він не любить і не радо звірює ся перед ними, всеж таки угостить він їх у хаті, як може найкраще, не жадаючи заплати; *от дайте дитині, я сего не требую*, каже Гуцул, як йому хто хоче заплатити за гостину. Говорю тут про села, куди ще не йде залізниця. Правда, є й такі, що кажуть на сурдутовців: „Ади! мало є своїх з'їдунів, іще он якис лентюх іде!“ — а про те стрітить він у своїй хаті того лентюха завсеїди гостинно!

Гостинність перейшла у Гуцулів в повірку, що не позволяє їм брати заплати за молоко подане гостеви, *бо би маржина вигинула*.

Гуцул з натури честолюбний, незвичайно вразливий на зневагу і кривду заподіяну йому; він говорить тоді *без обрізків*, а урази хочби найменшої не забуде довго; тож не дивно, що Гуцули заздно навіть за марну уразу *доправвають ся, подають ся до суду, твгають ся по судах*, почім звичайно *вднають ся* по коршмах, наслідком того тратять на ті *їднанкі* много часу, а ще більше гроша.

Ся вразливість є причиною, що Гуцули часто *ва́дять ся* (сварять ся), особливо сусіди мають часто до себе *гнівника, нівьму* (гнів), що дає їм нагоду *гента́ти ся* (сварити ся), причім уживають різких виразів, усе з закраскою порнографічною, обкидають ними себе поспільно, а не бракує тоді й проклонів, як: *Тфу, нек ти та цур! Агій ти на лице! Щез бис та скаменів! Лише на твою голову! Біда би ти на голову упала! Щез бис у озеро та в тріски! Шляг би тї трафив! А в голові би ти заскіпало! Не дїждав бис завтрішної днини! Смага́ би те втєла!* і т. и.

Челєвь знов клине по своїому: *Дєволи* (себ то діти) *би в тобі виздыхали! Ігі на тебе! Ти суко! Ти віволанко! Ти торбо! Ти недонішенице! Ти галяно! Помийнице! Керїнице! Коробаставко!*

Підпоро жидівска! То недо. жу котвчий! Нешствє би ти сі сати плело! Нешствє би ти на голову упало! і т. и. Між чéледю бере сі сварка найбільше *із за* куриї та любасів.

Із сварки доходить до бійки, при котрій перший ліпший кіл з плота служить за оруже, а тоді вже не щадить Гуцул ні здоровля ні житя супірника, але й не дорожить своїм!

В бійці або з пімсти допускають ся Гуцули *головніцтва*, котре давнійше заводило їх у *опришки*.

Польський писатель І. Корженьовський, що пробував у 20-их роках сего столітя в гуцульських горах, а в р. 1830 жив навіть довший час у найглубшій закутку гір у Буркуті, і котрий оснував свою драму „Верховиці“, як сам повідає на основі лично йому звісної пімсти Антося Ревізорчука над мандатором, подає в передмові до тої драми ось що про причину повстаня опришків*): „Гуцули мають дванайцять днів панщини; надужите учинило тих 12 днів елястичними і розтягло їх на кілька місяців“ (ст. 23). „Лучає ся, що серед танців і весіля в коршмі і иньших місцях топір утопить ся в груди зневажця. Гуцули уважають такий поступок цілком природним, то й позволяють убійці втікати в гори і там хоронити ся посеред опришків. Через те Гуцульщина майже ніколи не вільна від опришків; се однак не походить із склонности Гуцулів до розбійництва, як їм неслушно закидають, але просто із сліпих, та зовсім не низьких пристрастей. Ті самі пристрасти вроджені кождому чоловікови; ми знаємо, що вони повинні уступати перед розсудними вимогами правління і перед силою закона. Але сего не розуміють ті діти природи, і через те гинуть. До того треба додати, що низші урядники, як фервальтери, мандатори, присяжні, пушкарі і т. д., заєдно готові до надужить, не шанують вродженої гордості Гуцулів, через що доводять їх до зухвалости, насильства, а нерідко і просто до згуби!“ (ст. 26).

І. Грегорович, що жив довгі роки в Жабю посеред Гуцулів, так повідає про ту справу: „Деморалізація Гуцула не тяжить на нїм самім; брак правдивої і щирої опіки, природний наклін видобути ся з під опіки гіршої від неволі, брак чесного поступуваня з Гуцулами, брак заохоти посилая дїтній до школи, і взагалі брак узнаня в нїм (Гуцулі) чоловіка і брата впливали і впливають на него некористо“**).

*) Józef Korzeniowski, O Huculach, Lwów 1899 (стр. 23 і 26).

***) Jan Gregorowicz, Przewodnik dla zwiedzających Czarnohorę, Lwów 1881 (стр. 41).

Розумів ся, що такі утікачі, не маючи відки жити, брали ся до розбою, засїдали по гірських паях на Жидів, що торгували маржиною, та на Вірмен, що спродавши виправлені козячі шкури (сафіян) в Угорщині, вертали домів з чересами твердо набитими червінцями. А коли з часом промисл виробу сафіяну зачав упадати, напали опришки панів та багатших хлопів. Нині і слїд по опришках загиб, скрізь по горах безпечно кождому іти, про що найліпше свідчать прогульки слїдчів природи, що самі навіть без провідників місяцями сходять усї гори.

Потреби Гуцула на заспокоєнє життя не великі; бідний *леґедеґе сї* (вдоволяє ся) стравою зготовленою або випеченою з кукурудзяної муки і розведеної *гусьлянкою*, а *бурєшка* (бульба), *фасуля*, *капуста*, *молоко* і *бриндза* становлять по при кукурудзяну страву головну поживу богача.

Млавї кукурудзяні страви приневоляють Гуцула уживати много і острих приправ, як: соли, перцю, чеснока, цибулі і сильної наперченої горівки з значним % фузлю; з тої самої причини *озме сї* скоро кождий Гуцул до люльки; мушні курять з мосежної люльки, старі жінки з *черепахи* (черепаної люльки), *лютій тютюн* з так зв. *кручєнки*, за котрою ходять ночами до сел *долєських*, де закупають або міняють за бриндзю засушене листє тютюну, дома скручують те листє у *скрутки* і набивають їх у барівки від горівки, аби *тютюн замоцував сї від неї*; заднену барівку ховають у лісі в мурашковину, де тютюн переходить горівкою і мурашковим квасом, наслідком чого стає він *лютій*; таким тютюном набивають люльки і запікають їх у грани, а закурюють доперва як зачне тютюн *фушкати* (дим з люльки іти). З такої люльки іде *лютій* (горячий) дим, що відбере тому, хто його перший раз уживає, притомність, а шкура з язика злазить; у хатї, де Гуцули курять такий лютій тютюн, годї висидїти, а у кого є *спір* (астма), той утікає зараз із хати. В Жабю, Криворівни курять майже усї молодиці та старші дївчата *гускї* (цигарета).

Орного поля мало в Гуцульщині, а те, що є, невистарчило би на виживленє і десятої части всеї тамошньої людности; від управи *ситої* землі здержує ще до нині многих Гуцулів пересуд, мовби то грїх було *землю пороти*, бо там сидить *арїдник* (чорт). Додаймо до того що Гуцул з природи вигідний, лїнвий, а царинка та полонинка дає йому вигідний, певний, легкий заробок, то зрозуміємо, длячого плеканє і торгівля маржиною є головним занятєм Гуцулів. Про маржину дбає Гуцул найбільше, для неї жертвує власну вигоду, своє та дїтий здоровлє, ховаючи *добутки* (ягнята, телята)

в хаті, в якій живе сам. Особливо вівцю цїнить Гуцул високо. „С'стїла би сї Божа овечка“, повідає газдиня, „з неї усе: молоко, вурда, жентиця, гусьленька, бриндза, кожух, сердак, ліжник, щей *бўдженїця* (вуджене м'ясо)“. Богатїйші Гуцули закупавають весною по ярмарках худу, зимою змарнїлу худобу за дешеві гроші, випа-сають її лїтом на полонинах, а в осени продають з добрим за-рїбком.

Як з одного боку такий Гуцул, котрому не брак маржини і можности її *вікопати*, не возьме ся до нїякої иньшої роботи, лиш *лотїшить* (дармує), так з другого боку той, котрому *хвбўє* (недо-стає), хапає ся за всяку роботу а не раз за таку заплату, яка не покриває навіть коштїв подертої одежі при тїй роботї, аби лише придбати собі *Грейцар*. Так пр. побирала в р. 1895 почтарка в Яворові, дївчина 16 лїтна, 12 зр. в рік за те, що щодень, чи то були трїскучі морози, чи спека, *плюва* (злива), в сьвято і в будний день ходила до Соколівки на пошту 4 км. там і 4 км. назад!

Многі Гуцули працюють з сокирою по *бўтинах* (зрубках) в на-шім краю, а значна часть, особливо з сс. Ясенова, Криворівні, Бе-резова і инь. *блукає цїрами* (цїра = чужий край), звідки тїльки на великдень повертають на короткий час до рїднї, щоби *полаго-дити усякі справи*, особливо оплатити податки.

Тї Гуцули, що живуть над більшими ріками, *плївають* ковбкі, що йдуть водою, або пускають ся лїтом долї ріками з дарáбами, та *кермуючи* ним обминають з незвичайною зручнїстю камїне, що вистає з води, круті береги ріки, шипоти та водопади. Притомнїсть ума при тїй роботї, сила і сьмїливість заслугують на тим більшу увагу, що таким *плавачам* та *керманичам* грозить майже завдню небезпека, так що очі і руки їх не спочивають ані на хвилинку!

Тї біднїйші, що остають дома, займають ся *майстерством* коло *хатїй* і *церквейї*, *боднарством*, *виробом ложок*, *ткацтвом*, *кушнїрством*, а в деяких селах виходять біднїйші цїлими родинами у камеральні лїси, де за оплатою 4 зр. від особи збирають *афїни*, що закупавають у них Жиди або таки у селї або в Коломїї, щоби відси розїслати по сьвітї з добрим заробком. (В р. 1898 мали Гу-цули з Брустур за афїни 2000 зр. доходу).

Деякі галузи домашнього промислу видали з посеред Гуцулів талановитих робїтників; назвемо тїлько звїсну родину Шкрибляків, надто Марка Мегеденюка; вони хоча не витворили, то вдосконалили певний стиль народньої рїзби та орнаментики, що зветь ся Шкриб-ляківским або просто гуцульским.

Осібні уступи отсеї праці пояснять ближше всі роди і способи виконання гуцульських робіт.

Гуцул дуже богомільний; скоро рано встане, *ірстит ся* (хрестить ся 3 рази) і молить ся ось так: „Дєкувати Тобі Господи, що Господь Бог допоміг ніч переночувати. — Помози Господи днину зоднувати всему народови православному тай минї“. Почім говорить *Оченаші*. У вечері кінчить *Оченаші* ось як: „Дєкувати Господу Богу, що Господь Бог допоміг днину зоднувати. — Помози Господи ніч переночувати, завтрішної днини дочекати, всему народови православному, хрескєнскій худобі і моїй, тай минї“. — Виходячи з хати у дорогу хрестит правою рукою поріг і каже: „В'імя Отца і Сина! Господи Боже прошу тебе на перехід будь добрий, заступи мене, заборони мене від усєкого злого, від припадку кєшкого на рбсах, на водах, на кєшких переходах! Заступи Господи! Николаю величний, угоднику Божий, поратівнику Божий, поратуй мене і помилуй мене, всеї нарід православний і мене грішного!“ — Сїдаючи до обїду *ірстит ся* і говорить *Оченаші*, а *попівши* каже: „Дєкувати Тобі Господи за дар святий і землі с'єтїй, мамі нашїй. Заступи тє (землю) Господи від тучі, від граду, від лихих очий! — Дєкувати Тобі Господи за дар с'єтїй! Землі с'єтїй, мамі нашїй за врожу твою, за тото, щєс нас погодували. Просимо Господа Бога і тебе будь добра погодуї нас і далї! Дєкувати Тобі Господи за дар Божий, с'єтїй землі, мамі нашїй за твою росїцу, за твій дар, за твою благодать, що єс нам наблизила. Дєкуємо Господу Богу і тобі, що отримуєш хрескєнську худобу і нашу. Просимо Господа Бога і землю с'єту, аби Господь Бог заборонив хрескєнську худобу і нашу від звіри, від поганой віри, від усєкого злого, від припадку кєшкого. Заступи тебе Господи, заборони тебе Господи. Николаю величний, угоднику Божий! Прощу тебе заступи і заборони хрескєнську худібку і мою“!

Гуцули обходять з незвичайною пошаною не тільки церквою установлені свята, але надто й иньші, як св. Юрія, Ілїї і инь.. які в їх газдівствї і віруваню мають важне значїне. Крім церковних обрядів, які в святачнї днї припадають, мають Гуцули в ті днї ще свої осібні обходи, полишенї з часів поганських або розвиненї на тлї чарівництва та людських вірувань; навіть при церковних обрядах обходять вони ще чимало таких непризнаних церквою церемонїй, головнє на те, щоби устерегти себе від *урокив* а також *ва прощу*.

В неділі і свята ходять Гуцули радо до церкви; вже досвіта видно по *плаічках* (стежках), *плайх* (дорогах для їзди конем) і *дорогах* (для возів) муштин і жінок в мальовничих строях, що прямують до осередка села; ті, що живуть по дальших верхах, *їдуть* звичайно *конем*, муштини одягнені в *прилюдне* (святоче), а челядь (подальша) в *буденне лудине* (убранє); прилюдне несе челядь на плечах у бесагах; близько церкви привязує, хто має, своє шкапе до плота: муштини ідуть просто під церков, де завішують на клинках під *опасаньм* (у огорожі церковній) або в ганьчику церкви свої кресані, полишають там палиці та топірці і зараз, не витаючись ні з ким, входять до церкви, кожний на своє місце; тимчасом челядь іде одні під тінисте дерево, иньші під близьку хату, під дзвінницю або у кут цвинтара, там виймають з бесаг прилюдне лудине, а скинувши з себе все буденне, нераз до сорочки, убирають чисте, *убувають ся* в нові постולי чи чоботи, потім виймає кожда жінка, молода і стара, маленьке зеркальце, причісує ся при нім, порядкує на собі намисто; тепер завиває її друга жінка *перемітку* чи *рантух*, а поправивши на собі все *до ладу*, оглянувши доньку та уділивши помочи иньшій жінці, спішають у церков кожда на своє місце. Тут навколїшках крім молитов церковних відмовляють муштини і челядь ось яку молитву:

„На освянкій горі сиянке зілє, с'єте праведне сонце сходить і заходить; там Божа матка лєгла спати, спочівати. Прийшов єї син: „Мати моя, мати, буде час спати, спочівати. Ігім Божу службу мати“. — „Синку мій любий, прелубий, який ми єї на тебе сон снів, шо тебе Жиди взяли, твої ручки, твої ніжки на хрест розпєнили, звоздами прибили, тернинкою оперезали, тернинкою ти голову з'єзали, кровцу твою розливали!“ — „Мати моя, мати, нема чоґо єї страхати і жєхати, тоби мині незабавком часом за християнський народ муку відбувати“. Встала мамка рано в негілю, озмила сина за праву ручку, пішла на ранну службу, а з ранної на пізну, а з пізної на воду; а на тій вої каменец, а на тім каменци манастир, а в тім манастирі присіг, а на тім престолі Сус Христос лежить крижом пораниним, стоїт коло него Павло й Петро. „Павле й Петре, не сгійте коло мене, не адивуйте з моїх ран. Беріт хрест у руки, ігіт шо усе му світу розповідаючи, ци найдете старого, ци найдете сліпого, ци найдете кривого, хто буде Божу матку спомняти, тот не буде без сакраменту вмирати. Абиж мав тільки грїхів, як листу, як трави, як звїзди на небі, буде єму Бог душу простити, не буде му звір поїдати, не буде му чадо кров посисати; як буде умирати, буде єму матка конєц голови стояти“. Злєкіли два ангелі, озмили

душку до світлого раю, до супокою вішного, де всі с'ятки спочивають і на віки амінь пробувають*).

В Жабю знов відмовляють ту молитву ось у якім варіанті:
 „На горі сиянській матер Божа в зілю заснула. Приснив сі її сон дивненький: Сус Христос, син маленький. „Мати моя, ти спиш, нічо не чувш, мої муки не видиш“. — „Сину мій возлюблений, я сплю, все чую, твою муку вижу. Ніжки ручки звіздем розбивають, терновий вінок на голов вкладають. На голов вкладають, на хрест розпинають, у ніжки у ручки звіздї забивають“. В негілю рано сонце сходе, Пречиста Гіва по небі ходе, Суса Христа, свого сина, за ручку воде. Привела на утрена, а з утрена до монастире, а в монастири три столи стов, три свіці горе, сидить Петро й Павло, книжку читає, Суса Христа кашко благає. „Петре, Павле, не жадуйте мої муки, беріт розцѣтє в руки, розносїт по всему сьвіту, научай старого і малого і вбогого і богатоого, хто ме цей оченаш уміти, не ме в пеклі горіти, анї на мори анї на жовтім піску, ніхто не ме мати грїху!“ На тім мори злота церкївця, в тій церкївци три столи стов, три свіці горе, сидить Петро й Павло, книжку читає, Суса Христа кашко благає. „Петре й Павле, не давїть сі на мої муки, беріть хрест і книжку в руки, розносїт по всему сьвіту, научайте старого й малого і найменшого за цетнішне співанє, за суботїшне невмиванє, за негілїшне свіданє. Хто ме цей оченаш говорити зарань і в вечер, то ме Господь Бог з неба сходити, грїхи одпускати рай отворети, пекло заперати, на віки віков, амінь“**).

Помолившись здоровкають ся поспільно мушцини і челедь, при чім цілюють ся близші знайомі. В церкві самїй важнїйшою є присутність, як участь в богослуженю; нема тут звичаю, як на долах, щоб усї присутні в церкві втурували співови дяка; деякі розмовляють, особливо старші, розсївши ся на ступнях або лавках таки в церкві, иньші виходять на двір, де збирають ся в групи одні в *Ганьчику*, другі *під опасанєм* церковним, а знов иньші на цвинтари, або під дзвінницею, де *гүторять*, розповідаючи одні одним про те, що чули, що видїли, що перебули, випитують ся про подїї в селї, про маржину, поліг, торги, ціну маржини і т. и. Жінки оглядають поспільно своє убранє, говорять про домашнї і родинні справи, та *вїводять* сплетнї; дівчата звїряють ся одна одній тайком, з залицяня, оповїдей, весїль; парубки, позакурювавши *дмиГарки*, розповідають про свої парубоцькі пригоди, висьмївають дівчат. Одним

*) Записано від Параски Харик з Брустур.

***) Записано від Юрія Бендейчука з Жабя Слупейки.

словом маємо тут громадські сходни. Тільки Євангелиє, проповідь з оповідями, Евхаристія та голос дзвінка на Вірую переривають на хвилю розговор, збирають деяких на той час назад у церков, а всіх разом *ваставляють* перервати *гүтірку*.

По скінченім богослуженю збирають ся газди перед церквою, або перед громадським урядом, щоби з уст вііта вислухати ріжні урядові накази або відобрати яке візванє до суду чи староства. Челядь приводить свою туалету назад до такого стану, в яким ішла до церкви, по чім розходять ся всі групами, одні в свої *верхи*, иньші в гостину, а знов иньші, сумішкою старі й молоді, мущини і челядь прямують у коршму, щоби у *вросі* (купі) поготорити; там обговорюють церковні і війтівські *оповіди*, та те, що хто почув, причім *набувають ся* (пют), що дав часто нагоду до хвиль зворушень, в яких стає Гуцул дикий як тота природа, що його окружає, а тоді перетворює ся часто гірська іділля в драматичні і трагічні сцени, що остаточно опирають ся о суд. Тому то і не дивно, що суд у Жабу, до котрого належать три громади, Жабе, Криворівня і Ясенів з числом мешканців коло 10.000, мав від р. 1895 до 24 липня 1899 ось які справи до полагодження :

В році:	1895	1896	1897	1898	до 24 лип- ня 1899
злочинів	148	141	125	150	100
пьянства	108	87	83	57	49
провин*)	407	426	415	397	441**)

Говіня (пости) обходять Гуцули дуже строго, а вже дівчата, певні того, що говіня принесе їм скорше мужа, *спіщують* ся до крайности. Я мав нагоду сконстатувати, що дівчина, котра в сиропустну неділю важила 58 kg., по шести неділях стратила 3·20 kg. на вазі.

Крім постів уставлених церквою *закличе* собі Гуцул по перебутій хоробі або з иньшої нагоди осібну *божку* (піст) в скромний день; таку божку перестерігає він більше, як церковні пости. Є й такі, особливо богачі, що *забожили* ся не їсти мяса нпр. на пущенє або на великдень, а се на те, щоби їм *маржина вела ся*,

*) Виликаних по більшій часті пиянством.

***) В півроці 1899 викрито о много більше провин і злочинів, як за цілі попередні роки наслідком збільшення числа жандармів в р. 1899.

щоби їй ніщо не вкусило, аби не мали через цілий рік шкоди в маржині.

Гуцули шанують усякі зверхні ознаки і місця християнські, як хрести, каплиці, церкви; вже здалека перед кожним таким місцем здійсмають *кресаню* (капелюх), та перехрестившись говорять *Оченаші*, зачинаючи: „Слава тобі Господи Сусе Христе сину Божий. Оче наш і т. д.“ а кінчать: „Заборони Господи від усього лихого, від припадку кезкого всей нарід православний тай мене!“ Однак ті *Оченаші* не перешкаджають їм, особливо в дорозі, накликавати на конину або маржину, при якій нагоді мож не раз почути і не конче приличні вислови. Ось примір. Вертав Гуцул з голодним шкапем до дому; близько церкви здоймив *кресаню*, перехрестив ся і став говорити Оче наш; голодне шкапє почало *скубсти* траву, а Гуцул його підганяв; з того вийшов ось який Оче наш: „Оче наш, оже вси на небесах,... птрруу ршена!... і на землі, да с'єтить ся имя твоє... ци ршена, Бог би те побив!... хлїб наш насушний даш нам днесь... ци ршена, агі на тебе! і т. д.“

З причини многих поганських вірувань а надто длятого, що Гуцули задля територіяльних причин не можуть точно приходити до церкви, а тим менше посилати до неї дітей, виробили ся у них подекуди дивовижні понятя на тлі християнської релїгії. І так Богородиця а Пречиста Дїва, се у Гуцулів дві відрубні особи, що бачимо з легенди про писанку, яку подаю понизше; на дарабах і взагалі при воді не вільно згадувати Богородицу, *бо вона вїжить на потопельників* (чекав на них), се її душі, тому загонить вона умисне дарабу у таке місце, де чоловік легко може утопити ся! — Ось іще розговор двох Гуцулів: „Ив́а! — А гов? — Хто ме варе богувати, як цес Бог умре? — Иги, який єс дивний! Ні мене, ні тебе, а свою якус шарапатку вткне!“ — Не мало причиняють ся і родичі до того, що вже з малку не виробляє ся у Гуцулів релїгійне почутє, бо не то що навіть найближші сусїди не беруть дітей у церков, але й відстрашують їх *ксьондвом*, як по містах коминарем, говорячи до них: *Не йди там, бо ті ксьондв овме!* — Тож не дивно, що ось яка пригода лучила ся о. Окуневському з Яворова: Іде він вулицею, в тім надбігла дитина, а побачивши сьвященника — в плач: „Ой йой йой ксьондзику, любчику, не бери мене — душко, душко, дам ти їрейцар!“ — Нічого не помогло привітливє успокоюванє дитини, вона йойкала, тиснучись по під пліт, а скоро тільки пролізла, далі на втікача!

Фізнографічні обставини, які здержують у Гуцулів розвиток інтелектуальних сил, підтримують у них старі віруваня. Всі зміни

і пригоди в життю вони приписують впливам злих *духів*: *нявбк*, *нічниця*, *лісниця*, *юдів*; ті духи випивають молоко у коров, насилають сон на чоловіка, коли він хоче пильнувати чого, вівертають дерева, провалюють каміня з гори, насилають громи та лискавки, бувають причиною того, що вівця *розвѣхла* ся, що земля не вродила, що дитина вродить ся німа, що корова дістане на вимени чираки, що в дереві в два серця, що чоловік упе ся, що дитина дістав вогник, що вкусить *софбія* (гадина), юдине племя, яке ховаєть ся у землю, де живе юда і т. д.

Гуцули вірять, що поміж людьми бувають *богі зѣмні*, *непрости* (люде), котрі знають цілий сьвіт духів і можуть ворожити будуще. Вони вірять в силу слова *чародїнників*, котрі можуть спровадити бурю, град і громи; вірять в те, що *Мамуні*, уводять жінок, *маняць людий* так що ті відразу остовпіють; що *Мавкі* роблять дівчатам при куделі збитки, слинять, мотають і плентають нитки; що на 40 с'єтих *Нявки* учеплюють ся спячого чоловіка і ссисають його так, що часом і здурів: він уже ніколи *вѣселости* не має, так Нявка карає его; що *Мольфарі* *накликують* усяке лихо на людий, на їх маржину, на їх майно!

Кождий чоловік може стати таким земним богом, треба до того лише незвичайної сили волі і сьмілости, а надто треба знати тайну, як се зробити. Так нпр. аби стати градівником, треба украсти в церкві патик (палицю яку, або дручок від запалюваия сьвічок); над тим патиком мусить відправити ся 12 *службий*, так аби ніхто про се не знав і аби патика ніхто не бачив.

Але і против діланя тих людий *непростих* в *розлїка*. Щоби прим. не зайшла чарівниця у кошєру та не счарувала маржини, треба на дверех кошєри зробити дехтем знак хреста. Гакке оповідає, що в часі його побуту в горах уживали Гуцули дехтю против *наскїдника* (карбункула), мазали дехтем не тільки заражену маржину, але і здорову, щоби від неї відвернути хоробу; віра в силу дехтю мала правдоподїбно первісно на ціли відвернути і від кошєри епидемию); длятого кладуть ще до нині Гуцули на дверех кошєри і на воротах хрест намазаний дехтем. Ся розлука (хрест на дверех) легка, її може доконати кождий; але в иньші *розлїки* вельми трудні, на які треба *способу* осїбного, надто треба все дуже докладно робити, коли хто хоче, аби *віповчувало сї* (сповнило ся) так, як собі загадає, або *аби лихе відвернути*.

Ба, але і против *розлїки* знає чародїнник розлуку. Ось прим. від граду оплачують ся Гуцули *градівникови*; та коли не вважаючи на його чари побє град у селі, має градівник зараз розлуку:

поїздки; на жаль представляють ті дані о много гірший стан річи, як змогли се сконстатувати статистичні дані по шпиталях, а то просто для того, що многі Гуцули цілком не лічать ся, а коли лічать ся, так найбільше у своїх чародійників та знахорів, а тільки маленька часть удає ся о поратунок до шпиталів; се передовсім для того, що Гуцули не розуміючи просто хвороби, толкують собі кожний її прояв інакше; і так прим. скоро потеруха кине ся на ніс, кажуть, що се *волкниця*, яка бере ся з води, — прояв знов на піднебіню називають *раком*, котрий бере ся з пороку, а ввратує ся чоловік з него лише *лютим* тютюном, як його зараз курить, — колиж виступлять рани по тілі, се знов інша хвороба, *бешета*, на яку помагав листь *бешетника* і т. д.

Ось і вислідки розслідув д-ра Меруновича: комісія веліла припроваджувати до себе таких людей і їх рідню, що були по шпиталях лічені, або про котрих у селу люде знали, що вони хворують на подібні хвороби, яких частину я навів повисше. В 14 селах було візваних звиж 600 людей, однак коло 200 не ставило ся, бо або не було їх дома, або просто не хотіли явитись. Наслідком чого оглянули лікарі тільки 378 людей з таким результатом:

в с е л ґ	оглянено осіб	найдено хорих, що потребують зараз лічення
Жабю	109	25
Ясенові гор.	23	6
Криворівни	23	8
Гриняві	—	2
Яблониці	64	2
Ферескули	—	1
Головах	2	1
Перехреснім	12	4
Полянках	8	1
Монастирську	36	9
Москалівці	50	5
Яворові	20	8
Річці	11	7
Космачи	20	12
	378	91

На 378 оглянених потребує зараз лічення 91! Прочі були абовилічені в шпиталях, або стан їх не був грізний, але всі 378 були сіфілітичні! При тій нагоді сконстатувала комісія, що потеруха виступає дуже часто в цілій родині, де навіть малі діти за-

ражують ся від старших; розвиткови тої страшної хвороби сприяє нечистота тіла і нехарнієть у хаті, про що я згадував више, а переносить її по більшій части ложка і люлька!

Подам на тім місці ще дати про Жаба і Космач призибрани в шпитали в Коломні.

І так лічено:

в році:	з Жаба	з Космача
1896	8 осіб	10 осіб
1897	13 "	27 "
1898	28 "	31 "
до 1/3 1899	6 "	1 "
	разом 55 осіб	69 осіб

між котрими було 24 мушчин, 26 женщин а 5 дітей. В р. 1868 була одна ціла родина: мати і 5 дітей, з котрих одно 5-літнє умерло. — Хворобу приніє отець з Румунії, а з матері уділилась она всім дітям.

З одной родини в Космачи було в шпитали 8 осіб: 55-літний батько, 40-літна мати і 6 дітей від 5 до 15-ти літ. — Причина хвороби як у Жабю.

З роком 1899 зменшило ся число хорих в шпитали Коломийскім, бо в Жабю осів лікар, у котрого недужі шукають поратунку.

Повисші дані зовсім не вичерпують числа хорих, а то з причин вже згаданих, іменно що многі хорі лічать ся самі, або у значорів, або й цілком не лічать ся, а надто, що шпиталь Коломийскій має всего 80 ліжок для сифілітичних, про те шукають ті, що хотять ся лічити, помочи також у шпиталях у Снятині, Надвірній, Станіславові і Львові.

Зароди тої страшної хвороби приносять Гуцули найбільше з Румунії і Росії, де многі з них пробувають на заробках нераз і цілими роками. Послухаймож тепер іще в тій справі двох галосів, одного з року 1793, а другого з р. 1896.

Гакке сконстатував у р. 1793, що в околицю над Черемошем занесли московські жовніри потеруху з нагоди війни Росії з Туреччинною; надто повідав Гакке, що по над Черемошем провадив тоді головний шлях, яким переганяли всякі кушці худобу з Волиня, Поділя і України на Угорщину, а Вірмени, що для торгу маржиною осіли в Кутах, в осередку того шляху, стали головними винуват-

цями деморалізації посеред Гуцулів. Так писав Гакке 1793 р. Сто літ пізніше подав про повстань потерухи „Справозданє ц. к. Ради здоровля про санітарні обставини в Галичині в р. 1896“ (виданє р. 1893) на стор. 78 ось що: „Від кількох років загніздила ся (значить передше не було) потеруха також у гірських місцевостях повіту Надвірнянського, як в Зеленій, Пасічній, а від р. 1896 показала ся також у Дорі і Делятині, куди заволікли її робітники заняті в рр. 1893 і 1894 при будові залізниці Станіславів-Марморш-Сірет“.

Як бачимо оба урядові документи стверджують, що посторонні люди занесли і заносять зароди страшної хвороби поміж наших людей. А наслідки тої хвороби? Ось які: 1) велика смертельність дїтній, особливо в перших днях житя; в родини, де вимерло 12-о дїтній; 2) бездїтність; 3) неплодність, а наслідком її 4) деморалізація, 5) упадок зросту людности, 6) перехід гуцульського майна в жидівські руки а в слід за тим 7) скорий упадок Гуцульщини, — як се покажу зараз, а надто в статистичнім огляді.

Давніше було поміж Гуцулами чимало *дуків*, *дукарів*, що мали свої просторі полонини, де випасали по кілька соток власних овець, а у кожного навіть найбіднішого була своя маржина, овечки, царинка і добрий кавалок огорода; скрізь по горах *орудував* Гуцул, там чув ся він вольним, як козак на степах.

Описуючи добробит Гуцулів подав В. Поль ось який опис заможности Гуцулів: „Увійшовши у хату виділи ми, що газда був маючий, ціла одна стїна була покрита дорогою зброєю, рушницями, яничарками, турецькими ножами і кінджалами викладаними сріблом, слоневою костою і перловою матицею, — обік висіли пістолети, мисливські роги і боклаги на горівку і молоко. Усе те висіло на килимі, що покривав цілу стїну. Про багатство Гуцула свідчить також скількість ліжників, порозвішуваних на жердці перед ліжком. Ліжниками, що висіли, можна би оббити кілька хат. Та про те не легко купити ліжник, стрільбу або коня... бо як Гуцул сказав: „Бачите, пане, у нас люди не кохають ся в грошех“, і виняв із скрині капелюх, котрий довкола був убраний перепаскою з кавалків золота! На нашу прозьбу, щоби нам газда вистарав ся 18 коней, загнали його сини з близького пасовиска на подвірє стадо зложене з 46 коний...“*)

*) W. Pol, Obrazy z życia i z natury. Nakład Tow. przyj. ośw. Kraków 1869. T. I. 221 і д.

Нині змінилися ті обставини; дукарів поміж Гуцулами майже нема, їх нерухоме майно роздроблене, маржини у них мало, число коний зменшилось так, що й на ціле село годі їх найти. 48, килимів дасть Бог, словом Гуцули з'убожіли, а вроджена їх бута зломана. Натомість заобогатили Жиди, що стали тепер власниками майже всіх придоріжних царин, піль, та найкрасчих, найдоступнійших полонин. Жиди орудують нині по горах та полонинах!

Ось примір: Десять років тому назад жив у Ворохті один одніський Жидок у лихій коршмині; нині заняли найдогідніші придорожні місця самі Сальпетри, Фертільтери, Шафери і инь., що недавно зайшли туди *торбелями*, а поклавши там кільканайцять гарних самотрісків в роді шинків, крамів, складів стухлої муки і т. н. і живучи з 629 гуцульских ворохтяньских душ стали панами найкрасшої верховни!

Чогож воно так? На се склалися і складаються ось які, в часті природні а більше *неповинні* обставини:

1. Зріст числа людности в загалі, котрої після спису з $31/12$ 1880 було в гуцульских селах 54.634 а $31/12$ 1890 уже 63.265, значить о 15·79% більше. (В тім самім часі виносив у цілій Галичині приріст людности 10·8%). Коли зважимо, що в тім часі зросло в Гуцульщині число Жидів о 42·33% а Гуцулів лише о 12·7% і що, як згадаво висше, найкрасші полонини, царинки, поля перейшли від Гуцулів у жидівські руки, а кождий Гуцул, не маючи певного способу заробкованя, хоче конечно бодай на кавалочку ґрунту опертися, щоби на тім *клаткику* землі стати самостійним газдою, то зрозумімо, що мусіло витворитись поміж Гуцулами багато посідачів, що мають лише хату і маленький кусень городу, на чім годі удержати і одну штуку маржини. З тої верстви дрібних посідачів витворило і витворюєся що раз більше число щоденних зарібників, що працюють по бутинах, полонинах, ходять *царями* (чужими краями) з сокирою в руці на заробок або стають наймитами. Гуцули навіть найбільшійші не предвиджують будущих потреб і не дбають про заробок, а коли який з них і рад би ухопитись заробку, прим. при будові залізницї, не найде його, бо підприємці приводять цілу масу чужих робітників, котрі забирають увесь заробок, а за те полишають між Гуцулами тільки деморалізацію, і, як показано висше, зароди страшної потерухи!

На доказ того, як роздроблені нині гуцульські ґрунти, подаю для імформації викази стану посїлостий зібрані з одної громади Грияяви з рр. 1882 і 1898.

Громада	Після виказу стану посіlostей з р. 1882 було посіlostей:						
Гринява	без при- ходу ґрун- тового	з приходом ґрунтовим					разом
		до 5 зр.	над 5—10 зр.	над 10—20 зр.	над 20—30 зр.	над 30—40 зр.	
	21	4 269	2 107	2 82	1 46	20	1 39

Громада	Після виказу стану посіlostей з р. 1898 було посіlostей:						
Гринява	без при- ходу ґрун- тового	з приходом ґрунтовим					разом
		до 5 зр.	над 5—10 зр.	над 10—20 зр.	над 20—30 зр.	над 30—40 зр.	
	2 18	9 398	6 154	3 116	43	1 31	10 51

Дрібніші числа, подані над загальним числом посіlostей, вказують число жидівських посіlostей.

З порівняння сих виказів виходить, що в протягу 15 літ зросло число всіх посіlostей у Гриняві о 227, найбільший %, бо 47·9 припадає на посіlosti з приходом ґрунтовим до 5 зр., отже в найбіднішій верстві. Число посіlostей жидівських зросло в тім часі з 10 на 31, отже о 210%, підчас коли число гуцульських посіlostей лише о 35·9%!

2. Гуцули руйнують ся на *оказиях* (хрестинах, весілях, празниках і т. и.), які в загалі у руского народу опирають ся на народніх звичаях, впливають із звісноі його гостинности, а у Гуцулів, оперті надто на фізіографічних обставинах, в просто природними і конечними, бо дають найблизшій рідні можливість бодай при тій нагоді побачитись і *у вірості погуторити* (поспільно поговорити), а при тім і *набувати ся до сита*. Жиди користаючи з того піддають Гуцулам сардинки, фіги, вино і т. и., за що велять собі піддохоченому народови платити в десятеро вартости.

Новіцями часами вкрала ся у Гуцулів мода носити *дзиларки*, на які вони видають великі гроші розмірно до вартости товару найпідлішого сорта!

Звісна прим. в конечність мати в *паківнику* бодай кавалок сала при посвященю паски. Бідний, що не має власного *кусака*

сала, зазначує його за оплатою у богача, аби лиш показати ся прилюдно!

3. Матеріальні тягарі, які безупинно спадають на робучу клясу в виді податків, різних додатків до податків і иньших *дачок*. Так прим. мала громада Гринява в р. 1897 чистого доходу 20.275 зр. 35 кр. а заплатила податку 5.582 зр. 59 кр.

4. Ненастанні процеси, які Гуцули ведуть між собою навіть в справах дуже благих, от прим. за *обраву гонору*, що їх коштує не тільки много часу, але надто дав їм нагоду цілими днями *набувати ся* по містах.

5. Легкий кредит, уділюваний без потреби Гуцулам цілими десятками банків, заложенних ріжнородними спекулянтами радше в цілі знищена як поратованя людей, котрі нераз не потребують кредиту, а що гірше, не розуміють строгости закона і не добачають сїтій, які позакладали на них усякі павуки, що дожидають тільки спосібности, щоби тими сїтьми обмотати довжника і виссати з него остатню краплю крови.

Крім тих видимих, законом дозволених сїтій, закидають Жиди на Гуцулів ще иньші. Вони ходять по горах ніби то за щетиною, і т. и., а властиво розносять горівку та тютюн, особливо зимою по тих Гуцулах, що *поклідних* грошей не мають, що виходять літом на заробок у бутини, до сплавачки і т. и. Жиди втискають тим зарібникам горівку, почестувавши їх нею уперед, та тютюн з тим, що заплата слїдує тоді, як Гуцул заробить, або спродасть маржину. Підохочений і мнимою ласкавостю Жида унятий Гуцул набере того доволі, обіцяє вернути належитість з *ліфбою*, дав яку *залогу*, а часто ще *фелеліув* (ручить) за другого, а коли прийде час сплати, прийдесть йому заплатити з коштами судовимими за 1 зр. нераз і 20 зр.

Усі Жиди, що живуть у Гуцульщині, утворили між собою *змову* (Ring), наслідком якої продають вони у верхах, куди літом в добру пору наезуть муки і пр., все у трое дорожше, як у місті. І так прим. мука, якої літр платить ся в Коссові 7 кр., коштує в горах 25—30 кр. готівкою, а ще дорожше на *борл* для робітників у бутинях, при сплавачці. З такого *борлованя* муки, тютюну, горівки виходять процеси, що цілковито нищать бідніщих Гуцулів.

На доказ сего наведу числа судових процесів із суду в Жабю, до котрого належать три села: Жабе, Криворівня і Ясенів з числом людности коло 12.000. І так було там процесів за дрібні справи (ниже 50 зр.)

В році:	1895	1896	1897	1898	до $\frac{24}{7}$	1899	було
справ дрібних:	1627	1770	1400	1062			1034
а екзакуцій	—*)	—*)	—*)	477			625

Скарги по більшій частині внесені Жидами, а екзакуції переведені виключно Жидами!

6. Гуцул не довіряє інтелігентови; на се зложили ся часи панцизнані, матеріяльна залежність сьвященства від парафіян і може мимовільне поневіряне Гуцулів по урядах, у котрих, коли веде ся яка справа, урядник промовляв до Жиди рег пан, просить його сідати, а Гуцулови велить дождити рішенья за дверми або під дверми. З того виробили собі Гуцули понятя, що *Жиди мають борше віру в суді як Руснаки*. Що таке поступуване впливає некорисно на віру в справедливість суду, не треба й казати.

Се використовує хитрий Жид, а знаючи натуру Гуцула, піддержує в нїм те недовіре, дораджує йому в кожній хвилі, а розуміючи власний інтерес помагає йому в потребі, аж поки як той павук не обмотає свою жертву і не стане сам їздою в гуцульській хаті.

Много гуцульського майна дістало ся в жидівські руки ще тим способом, що Жид підійшовши Гуцула виднав у нього нотаріальний запис, на підставі котрого Гуцул стає жидівським *годованцем*, якого Жид має до смерти годувати і давати йому певну скількість горівки на день, за що все майно годованця має перейти по його смерті в жидівські руки. Розумів ся, скоро Жид дістане такий запис, розпиває Гуцула так, що сей дуже скоро мине ся з тим сьвітом! Такі записи лучали ся найчастіше поміж подружжями, що не жили з собою, або не мали дітей або просто з пянства!**)

*) В рр. 1895-6-7, не проваджено еще виказу екзакуцій, тому не могу дат за ті роки подати.

**) Що такі відносини існували в Гуцульщині вже від давна, бачимо з урядового документу з р. 1852, який тут наводжу дословно:

Bericht des Dominiums Nadwórna dt. 10/1 1852 Zhl. 2246 ex 1851 betreffend die Mittheilung von Aufschliessen über den ruthenischen Volksstamm Huzulen genannt.
„Dieses Volk überlässt sich nur zu sehr dem verderblichen Einflusse der Juden. Und so kömmt es, dass der Huzule dem Brandweingenusse zu sehr fröhnt, daher nichts zu ersparen vermag. Der rührige Jude dringt in die Hütte des Huzulen, ja selbst bis in seine Sennenhütte ein, und schwazt diesem unwissenden Volke oft das beste Stück Rindvieh, mit Zuhilfenahme des alles vermögenden Brandweins ab. Von Ersparung kann da keine Rede sein, wo das in Gal. hübsch zahlreiche Volk Israels einerseits auf Vieh, Kleidungsstücke und Wirtschaftgeräthschaften gegen 90%, stets willig borgt, andererseits das geborgte Geld durch Brandweinauschanck gleich wieder verschlingt.“

7. Тепер зрозуміємо причину незвичайного зросту жидівських посіlostей, якого примір дають викази подані на ст. 50-тій. Жиди відбирають Гуцулам уже й остатній питомий їх заробок по половинах; вони *прячуть* там самі бриндзю; з разу вигадують, що ось то тому, бо хотять мати кошерну бриндзю, а тим часом витискають они Гуцулів з *ватагованя* заставляючи їх *вісчерувати* (часті)!

8) Брак просвіти, котрий справив те, що легковірні Гуцули йдуть на жидівську вудку, стають жертвами несумлінних дорадників, попадають у лихварські сіти тим лекше, що Жиди маневрують *ненівирцем*, уміють обійти всякий закон і ударемнити всяку діяльність людей доброї волі.

До упадку Гуцулів причиняють ся немало і ті, що підпирають Жидів з ріжних причин, через що помагають Гуцулам летіти що раз глибоше у пропасть, а на послідок п'янують не тільки того, хто пімстив свою кривду, але і ціле племя за мниму провину кількох людей, опришками.

Сі обставини довели до того, що, як се виказують понизші статистичні дані, не вважаючи на зріст людности маліе в Гуцульщині в страшній мірі число позиточних звірят, властивого гуцульського майна, яке достарчає їм гроша не тільки на власні потреби, але й на покритє ріжнородних тягарів. Аджезж величезні і найкрасші обшари гуцульської землі перейшли і переходять заєдно в жидівські руки, наслідком чого корчать ся гуцульські оселі, а рівночасно збільшають ся жидівські!

Додаймо до того нівеляторську і неприродну цивілізаційну систему нашого шкільництва, вплив залізних доріг, знищенє домашнього промислу фабричними виробами і заведенєм промислових шкіл, які впливають дуже некористно на розвій домашнього промислу, і грозять йому скорою заглагою, — тож, коли не зайдуть які незвичайні відносини, той Гуцул, що ведений почутам своєї волі був пострахом Вірмен та Жидів — той Гуцул, для котрого кінь і стрільба були до недавна невідступними товаришами, — той Гуцул, що нині ще звуком своєї трембіти витає на полонній схід сонця і пращає нею товариша зложеного у домовину, — стане скоро мітичною постатею!

III. Статистичний огляд.

Галичині, замешкують Гуцули 40 катастральних громад, з яких 24 *ніше сі* до коссівського, 11 до печеніжинського, а 5 до надвірнянського повітів.

До деяких з тих громад належить по кілька окремих осель, звязаних із своїми осередками в одну територіяльну цілість. І так до громади Жабе належать: Багна, Чорна гора, Буковец, Ходак, Грабовец, Ильця долішна, Ильця горішна, Косарище, Красний Луг, Криве поле, Кривец, Погар малий, Погар великий, Біланец, Блхава, Кринта, Магура, Пушкар, Сениці, Слупейка, Віпче, Жабіський, Жміньський; до гр. Текучі належать: Бая свірська, до Дори — Яремче, до Ямни — Багрівец, до Микулична — Татарів, Ворохта і Поляна. Буває й так, що оселі територіяльно розділені від осередків. І так оселі Бистрець, Дземброня, Зелене, Явірник, Ріка, висунені найглибше на полудне в гори, відмежені від своїх осередків, Криворівні і Ясенова, обшарами громади Жабе. Такі оселі повстали так, що деякі Гуцули, маючи глибоко в горах свої полонини, поклали зразу близь них *зимаркі* (хати, в котрих зимою живуть Гуцули, щоби сіно з далеких кішниць не звозити домів, але згодувати маржину на місці полігу), а потім позбувши ся ґрунту, положеного на території осередка громади, осіли на все в тих зимарках, не зриваючи однак звязи із первісним місцем замешканя.

Села згаданих громад визначають ся типовим характером гуцульських сел*), а їх мешканці, з малими виїмками, східні у всіх чертах, які визначають Гуцулів. До тих виїмків належать Жиди, що загніздили ся по всіх гуцульських селах, надто шляхта в с. Березові, котра вже нині з'асмілювала ся з Гуцулами, а в громаді Зеленій зближають ся мешканці частий Зелена, Фентарала, Хрипилів ношею і мовою більше до Бойків, як до Гуцулів.

До сел типово гуцульських зачислені тут громади Тюдів, Шешори, Люча, де живуть так звані *перевідники*, що граничать з одного боку з Гуцулами, з другого з *людьми доліськими*; перевідники повстали з колишніх Гуцулів, що перевелись девчім, або з доліських людей, що стали Гуцулами; та сьак чи так нині майже не різнять ся вони від типових Гуцулів, хоча про те Гуцули не зачисляють їх до себе, лиш виразно називають їх *перевідниками*. Хатн сел перевідників тримають ся більше купи, зрідка хто живе поза осередком села; в мові перевідників менше чужих слів, а віра в чари не вкorenилась так глибоко, як у типових Гуцулів.

Статистичні дані наведені тут зібрав я з урядових жерел, а іменно . в Ortsrepertorium von Galizien, Ausgabe der k. k. statistischen Central-commission in Wien, з актів ц. к. Намістництва у Львові, Староств, Урядів податкових, Ради шкільної краввої, Архіва мап, Виділу краввого і Виділів повітових.

Для порівняня зросту людности, надто зросту зглядно упадку числа позиточних звірят, подаю дані з остатніх двох конскрипцій, іменно з рр. 1880 і 1890. Виказів високости оплачуваних податків за ті роки годі було роздобути, тому подаю найновіший виказ за р. 1896, а для порівняня зросту податків виказ з р. 1886. Для ілюстрації приходів і розходів поодиноких громад подаю дотичні викази за р. 1896; вони показують потреби гуцульських громад а надто жерела з яких громади черпають фонди на покритє тих потреб. Статистичні дані про стан шкільництва уділені мені ц. к. Радою шкільною краввою; вони уложені на підставі реляцій отриманих по 23. марта 1899 р. від окружних рад шкільних; число людности в тім виказі подане після шематизма гр. к. клира ставіславівської Епархії, до якої належать гуцульські громади в Галичині.

З причини, що гуцульські громади не творять для себе одного повіту, а тільки частини трьох повітів, годі було зібрати иньші дані, прим. про санітарні відносини, родини, смертельність, рух торговельний, судові відносини. Що мож було зробити в тім напрямі, подав я вже в попередній часті.

*) Про се буде бесіда в осібнім розділі.

Людність галицької Гуцульщини

Повіт	Громада	Простір в км ²		Після спису людности з дня ³¹ / ₁₂ 1880 було:					
		громад- ський	двів- ський	Хат	всіх меш- канців	з тих віри:			
						гр. к.	р. к.	євр.	иньш.
Косівський	Бабин	11-23	0-89	150	638	638	—	—	—
	Бервінкова	2-59	0-36	60	245	240	1	4	—
	Білоберезка	19-30	7-86	300	1104	1092	2	10	—
	Хороцева	4-04	—	83	298	290	—	8	—
	Довгополе	4-85	0-02	67	294	235	3	6	—
	Ферескуля	8-13	0-006	99	463	452	—	11	—
	Голови	34-42	1-42	273	1274	1253	6	15	—
	Гринява	181-98	237-87	356	959	939	2	14	4
	Яблониця	10-95	3-65	116	531	482	3	46	—
	Ясенів з Рікою, Зелене- м і Явірником	36-64	15-00	542	2152	2091	14	47	—
	Яворів	48-92	3-36	534	2284	2226	16	42	—
	Красноіля	14-05	1-30	170	695	664	3	28	—
	Криворівня з Бистри- цем, Дзембронєю і Рі- кою	43-75	1-00	481	1833	1744	17	72	—
	Перехресне	8-48	—	112	520	517	—	3	—
	Полянки	4-64	0-47	174	385	385	—	—	—
	Ростоки	26-21	1-73	391	1497	1449	2	46	—
	Рожен малий	17-11	00-07	220	906	891	—	15	—
	Рожен великий	21-86	3-50	326	1437	1373	6	58	—
	Річка	51-18	0-12	605	2681	2656	—	25	—
	Стебне	7-69	0-66	84	374	363	—	11	—
Соколівка	10-19	7-42	306	1391	1366	2	23	—	
Тюдів	9-16	0-0004	280	1155	1132	—	23	—	
Устеріки	8-85	2-02	139	540	513	16	11	—	
Жабя { Ильця . . . . . } { Слупейка . . . . . }	412-96	183-16	1467	5458	4923	38	495	2	
Печеніжинський	Акришори	8-44	1-24	150	733	707	—	26	—
	Баня березівська	8-30	4-80	208	888	855	3	30	—
	Березів нижній	8-75	0-45	290	1274	1113	94	67	—
	Березів вищий	30-98	3-14	683	2919	2734	39	146	—
	Брустури	48-06	4-56	385	1891	1855	—	36	—
	Космач	62-62	23-86	734	3023	2872	10	141	—
	Люча	15-60	23-64	255	1007	967	9	31	—
	Лючка	3-39	2-99	62	261	254	—	7	—
	Прокурава	6-60	4-30	176	874	845	—	29	—
Текуча і Баня сьвірска	15-19	4-60	270	1070	1029	—	41	—	
Шешори	45-88	0-29	324	1485	1313	146	26	—	
Надвірнянський	Дора з Яремчем	25-37	46-06	341	1628	1553	1	74	—
	Яблониця	44-32	60-96	265	1199	1111	8	80	—
	Ямна з Багрівцем	13-68	23-75	153	727	723	—	4	—
	Микуличин з Татаро- вом, Ворохтою і По- ляницею	116-52	315-98	676	2717	2520	41	154	2
	Зелена	74-50	391-28	347	2239	2219	—	20	—
Разом		1527-58	1383-82	12654	54049	51634	482	1925	8

в роках 1880 і 1890.

Після спису людності з дня 31/12 1890 було:										Отже аросло, виглядно змаліло, від р. 1880 до р. 1890 число					
ХАТ	всіх меш- канців	з тих віри:				а пародности:				ХАТ	всіх меш- канців	а з тих:			
		гр. к.	р. к.	жид.	иньш.	рускої	польс.	німец.	иньш.			гр. к.	р. к.	жид.	иньш.
151	770	770	—	—	—	770	—	—	—	1	132	132	—	—	—
63	270	262	—	8	—	262	—	8	—	3	25	22	-1	4	—
309	1267	1236	5	26	—	1236	5	26	—	9	163	144	3	16	—
92	388	363	—	25	—	363	—	25	—	9	90	73	—	17	—
78	378	342	7	28	1	343	7	28	—	11	84	57	4	22	1
105	499	470	4	25	—	474	—	25	—	6	36	18	4	14	—
361	1441	1409	13	19	—	1409	13	19	—	91	167	156	7	4	—
430	1246	1130	50	59	7	1130	50	64	2	74	287	191	48	45	3
129	590	518	13	59	—	518	13	59	—	13	59	36	10	13	—
653	2561	2444	21	88	8	2447	16	98	—	111	409	353	7	41	8
565	2497	2440	11	45	1	2452	—	45	—	31	213	214	-5	3	1
167	851	797	12	42	—	797	12	42	—	3	156	133	9	14	—
525	2166	2056	28	82	—	2056	28	82	—	44	333	312	11	10	—
121	554	548	—	6	—	548	—	6	—	9	34	31	—	3	—
227	452	440	1	11	—	441	—	11	—	53	67	65	1	11	—
430	1600	1529	—	71	—	1529	—	71	—	39	103	80	-2	25	—
227	1030	1008	—	22	—	1008	—	22	—	7	124	117	—	7	—
335	1607	1539	3	65	—	1542	—	65	—	9	170	160	3	7	—
681	3109	3082	2	25	—	3084	—	25	—	76	428	426	2	—	—
94	484	460	12	10	2	462	12	10	—	10	110	97	12	-1	2
325	1619	1582	—	37	—	1582	—	37	—	19	228	216	-2	14	—
283	1283	1264	—	17	—	1266	—	17	—	3	128	134	—	-6	—
141	602	549	20	33	—	549	20	33	—	2	62	36	4	22	—
1530	6259	5543	59	654	3	5599	57	603	—	63	801	620	21	159	1
161	776	738	—	38	—	761	—	15	—	11	43	31	—	12	—
218	1025	987	7	31	—	1019	6	—	—	10	137	132	4	1	—
314	1670	1520	66	84	—	1663	7	—	—	24	396	407	-23	17	—
795	3737	3592	3	142	—	3737	—	—	—	112	88	858	-36	-4	—
433	2260	2211	2	47	—	2210	3	47	—	48	369	356	2	11	—
823	3568	3385	7	176	—	3385	7	176	—	89	545	513	-3	35	—
278	1224	1179	13	32	—	1184	—	40	—	23	217	22	4	1	—
67	249	240	—	9	—	240	—	9	—	5	—	-14	—	2	—
195	985	942	—	43	—	942	—	43	—	19	111	97	—	14	—
279	1265	1194	8	63	—	1256	—	9	—	9	195	175	8	22	—
374	1678	1450	198	30	—	1550	98	30	—	50	193	137	52	4	—
365	1945	1783	29	133	—	1873	—	68	4	24	317	230	28	59	—
344	1405	1239	44	110	12	1240	154	11	—	79	206	128	36	30	12
165	803	784	4	15	—	787	4	12	—	12	76	61	4	11	—
755	3295	2907	150	236	2	3001	120	174	—	79	578	387	109	82	—
462	2857	2554	198	94	11	2605	170	82	—	115	618	335	198	74	11
14053	63265	59488	990	2740	47	59320	802	2137	6	1399	9216	7854	508	815	39

Табулярна власність гуцульських

Повіт	Громади	Рілі		Луки		Городів		Пасовиск		Полонин	
		морг.	сяж.	морг.	сяж.	морг.	сяж.	морг.	сяж.	морг.	сяж.
Косівський	Бабин	83	160	912	854	38	994	680	309		
	Бервінкова	50	813	92	257	5	1118	181	1496		
	Білоберезка	240	1347	1759	506	45	1537	1880	219		
	Хороцова	57	1369	259	1183	22	1396	282	1392		
	Довгополе	80	13	378	332	6	857	307	162		
	Ферескуля	140	1482	676	1132	6	1161	308	1304		
	Голови	281	555	2164	711	8	685	1835	361		
	Грнява	161	1258	4253	1249	4	672	4455	1155	9436	1315
	Яблониця	110	631	687	87	7	1214	6*1	235		
	Ясенів горішний	150	990	5547	116	90	949	2115	1583		
	Яворів	242	979	3504	763	54	1166	3225	331		
	Красноія	136	924	1105	895	16	327	966	1049		
	Криворівня	54	559	2027	196	63	889	2946	1376		
	Перехресне	215	1449	775	1022	4	1531	427	558		
	Полянки	78	52	323	1431	6	649	245	815		
	Ростоки	340	660	1856	751	65	228	1292	19		
	Рожен малий	212	1552	1056	1098	47	294	950	445		
	Рожен великий	260	281	1304	945	39	1565	1178	388		
	Річка	160	724	3419	33	78	292	2730	1151		
	Стебне	131	1319	658	97	9	1220	317	1297		
Соколівка	155	714	1081	559	63	498	642	1199			
Тюдів	313	1105	204	1422	60	301	854	611			
Устеріки	74	586	522	663	8	534	533	921			
Жаба	914	1326	13914	276	99	900	13751	545	14865	166	
Печеніжинський	Акришори	115	777	886	127	45	768	332	1271		
	Баня березівська	255	404	810	502	18	1412	227	977		
	Березів нижній	314	759	681	637	25	316	337	774		
	Березів вижний	1011	753	2648	1470	101	512	1107	1124		
	Брустури	160	340	3034	963	81	1052	2335	853		
	Космач	275	1161	5440	1424	97	964	3120	335		
	Люча	286	262	1678	35	27	155	735	1251		
	Лючки	111	1018	323	63	14	535	133	1115		
	Прокурава	92	1211	622	995	30	1223	558	859		
	Шешори	249	861	1535	187	75	13	987	903		
Текуча	208	292	1840	1005	52	1424	337	1258			
Надвірнянський	Дора	262	163	2435	1474	79	68	1427	1333		
	Яблониця	212	920	3184	260	1	535	2709	853	654	319
	Ямна	77	1533	731	1581	19	377	518	1360	369	387
	Мякуличин	366	1135	5089	918	25	1279	8418	953	5322	638
Зелена	304	1059	2985	1228	47	364	3362	946	4634	416	
В 3 повітах а 40 громадах всього		8954	876	80424	647	1587	1574	69944	886	35282	41

громад в Галичині.

Лісів		Сума ґрун- тів підпа- лочних по- датков		Ґрунтів неурожай- них		Площ під будівлю і по- двіря		Інших ґрунтів влас- них від по- датку		Сума ґрун- тів вільних від податку		Сума всіх ґрунтів		
		морґ.	сяж.	морґ.	сяж.	морґ.	сяж.	морґ.	сяж.	морґ.	сяж.	морґ.	сяж.	
381	362	2095	1079	2	1515	2	963	5	892	10	1270	2106	749	
136	487	466	971	12	1251	1	1423	30	1420	45	894	512	265	
689	645	4615	1034	12	1545	7	1452	82	1120	103	917	4719	351	
38	1211	662	151	3	706	2	414	34	516	40	36	702	187	
12	470	784	234	13	922	2	813	45	775	61	910	845	1144	
240	385	1373	664	7	452	2	1533	30	1151	40	1536	1414	600	
1888	1369	6178	481	—	741	9	240	40	360	49	1341	6228	222	
53188	664	71500	1513	1101	260	12	1273	344	119	1458	52	72958	1565	
1013	473	2499	1040	12	738	2	647	22	532	37	317	2536	1357	
2904	1061	8808	1499	15	1527	13	61	136	625	165	1203	8974	1102	
1907	650	8934	689	39	1133	16	807	93	203	149	543	9083	1232	
360	545	2585	540	11	340	5	1433	65	907	82	1080	2668	20	
2478	1196	7570	1016	45	129	12	545	146	1180	204	254	7774	1270	
43	1136	1467	896	2	643	3	670	—	971	6	684	1473	1580	
196	532	850	279	10	1083	1	910	25	877	37	1270	887	1549	
1027	916	4581	974	49	349	8	662	215	769	273	180	4854	1154	
663	179	2930	368	9	1203	7	298	27	221	44	124	2974	492	
1501	767	4284	746	26	138	8	1489	87	16	122	1293	4407	439	
2360	91	8748	691	78	1095	21	758	66	851	166	1104	8915	195	
217	1391	1395	524	14	47	3	103	38	79	55	229	1450	753	
978	415	2921	185	73	1192	5	1271	60	474	139	1337	3060	1522	
6	972	1439	1211	52	663	9	707	89	1080	151	850	1591	461	
653	1444	1793	348	4	81	3	1376	87	1115	95	972	1888	1320	
58853	1564	102898	1577	261	433	65	1127	846	1487	1173	1447	1103572	1424	
258	50	1637	1393	2	637	3	823	37	407	43	267	1681	60	
869	291	2181	386	7	1017	10	149	76	1098	94	664	2275	1050	
129	461	1487	1347	9	1424	10	599	93	680	113	1103	1601	850	
808	79	5677	1450	72	799	23	762	153	1208	249	1169	5927	1019	
2769	380	8881	388	118	544	10	1330	134	1543	264	267	9145	655	
5632	1045	14567	129	114	897	19	1467	323	1373	457	537	15024	666	
3979	1273	6706	1376	1	1160	7	514	101	398	110	472	6817	248	
499	1250	1082	781	—	728	3	562	23	795	27	485	1109	1266	
535	1077	1840	565	6	774	3	1208	43	138	53	520	1893	1085	
4995	788	7842	1152	12	1476	9	1041	158	691	181	8	8023	1160	
841	1109	3281	288	21	779	8	328	126	1535	156	1042	3437	1330	
7902	1498	12107	1336	148	94	17	622	137	1089	303	155	12410	1491	
11076	780	17838	467	406	963	13	875	106	1582	597	220	18365	687	
4351	3	6068	468	348	1136	5	831	86	730	440	1097	6508	1565	
54279	40	78502	528	991	777	29	1218	632	58	1653	453	7515	981	
67840	587	79174	140	1250	1256	31	835	482	829	1764	1320	10939	1120	
298572	340	494765	1164	5386	299	433	1129	5336	994	11156	822	505922	386	
													= 2911	40
													Km ²	

Виказ позиточних звірт в роках 1880

Повіт	В громадах	після конскрипції з року 1880 було					
		ху- доби	коний	овець	кіз	свиний	пнів бжіз
М о с с і в с к и й	Бабин	318	28	1235	18	140	43
	Бервінкова	212	35	498	—	86	19
	Білоберезка	996	131	1733	29	443	184
	Хороцева	199	43	427	8	140	34
	Довгополе	282	40	557	29	134	17
	Ферескуля	421	77	695	17	168	17
	Голови	1768	203	2696	310	599	97
	Гринява	1190	258	2021	242	444	47
	Яблониця	557	117	599	38	207	5
	Ясенів горішний	1514	198	3949	177	622	178
	Яворів	1633	294	3824	238	715	130
	Красноіля	881	107	1359	—	504	109
	Криворівня	1004	268	3809	—	630	158
	Полянки	288	53	453	—	127	—
	Перехресне	530	53	864	—	188	26
	Рожен малий	468	69	736	143	148	43
	Рожен великий	781	109	1153	57	325	156
	Ростоки	1024	124	1458	10	393	76
	Річя	1378	368	3913	208	606	90
	Соколівка	467	64	1336	80	248	54
Стебне	326	72	668	—	138	29	
Тюдів	399	61	171	72	225	41	
Устеріки	328	39	663	—	138	32	
Жабів	6608	1018	11799	761	2415	628	
Печеніжинський	Акришори	402	35	575	—	176	50
	Баня березівська	465	27	193	—	130	24
	Березів нижній	805	43	393	59	237	19
	Березів вижний	1157	95	843	71	441	66
	Брустури	1017	287	1992	97	463	23
	Космач	2098	340	2536	113	708	85
	Люча	351	43	132	46	122	12
	Лючки	87	18	29	41	26	8
	Прокурава	272	40	644	102	129	77
	Шешори	704	83	977	100	24	112
Текуча	579	29	475	33	176	46	
Надвірнянський	Дора	502	22	1030	8	204	—
	Яблониця	2095	95	3231	213	215	—
	Яна	341	41	702	13	130	—
	Микуличин	3594	267	4784	104	1194	—
	Зелена	1296	85	1830	210	480	—
	Разом	59930	5341	66979	3647	14838	2724

і 1890 в гуцульських громадах в Галичині.

після конскрипції з року 1890 було						Змаліло, взглядно зросло, від р. 1880—1890 число					
ху- доби	коний	овець	кіз	свиний	пнів бжіл	ху- доби	коний	овець	кіз	свиний	пнів бжіл
315	30	1660	56	112	86	-3	+2	+425	+38	-28	+43
146	24	400	—	42	8	-66	-11	-98	—	-44	-11
805	87	1575	80	211	165	-191	-44	-158	+51	-222	-19
152	22	259	—	81	—	-47	-21	-168	-8	-59	+1
285	28	803	1	132	35	+3	-12	+246	-28	-2	+9
450	67	925	37	117	28	+29	-10	+230	+20	-51	+25
1664	174	3452	89	476	42	-104	-29	+756	-221	-123	+119
1118	201	2200	223	452	216	-72	-57	+179	-19	+8	+83
528	104	885	141	199	130	-29	-13	+286	+103	-8	+20
1414	183	3751	110	462	25	-100	-15	-198	-67	-160	+96
1474	183	4485	241	473	274	-159	-111	+661	+3	-242	+118
844	97	1088	27	293	248	-37	-10	-271	+27	-211	-18
1573	148	3850	199	466	91	-31	-120	+41	+199	-164	+246
353	48	760	—	137	404	+65	-5	+307	—	+10	+14
514	39	751	2	190	14	-16	-14	-113	+2	+2	+40
462	48	803	225	78	66	-6	-21	+67	+82	-70	+18
698	89	1746	89	244	61	-83	-20	+593	+32	-81	-1
890	90	1607	35	319	155	-134	-34	+149	+25	-74	+36
1247	205	4310	91	430	112	-131	-163	+397	-117	-176	+146
393	65	1812	154	159	236	-74	+1	+476	+74	-89	+11
347	36	650	—	163	65	+21	-36	-18	—	+25	+3
344	53	410	121	144	32	-55	-8	+239	+49	-81	+13
273	39	477	20	106	54	-55	—	-186	+20	-32	+76
5454	793	10314	382	1974	966	-1154	-225	-1485	-379	-441	+337
379	40	897	80	100	33	-23	+5	+322	+80	-76	-17
435	29	287	2	155	5	-30	+2	+94	+2	+25	-19
661	45	310	33	110	—	-144	+2	-83	-26	-127	-19
1711	98	1671	101	485	88	+554	+3	+828	+30	+44	+22
1173	231	2842	63	400	56	+156	-56	+850	-31	-63	+33
2023	270	2961	112	715	174	-75	-70	+425	-1	+7	+89
566	99	349	18	233	66	+215	+56	+217	-28	+111	+54
100	17	59	—	30	—	+13	-1	+30	-41	+4	-8
253	30	953	7	72	66	-19	-10	+309	-95	-57	-11
844	72	1252	48	259	110	+140	-11	+275	-52	+35	-2
484	24	936	—	103	4	-95	-5	+461	-33	-73	-41
780	97	1287	24	310	—	+278	+75	+257	+16	+106	—
1418	91	1776	61	240	—	-677	-4	-1455	-152	+25	—
417	31	604	—	82	—	+76	-10	-98	-13	-48	—
2727	265	3286	121	797	—	-867	-2	-1498	+17	-597	—
1563	268	1643	208	417	—	+267	+183	-187	-2	-63	—
36381	4687	69786	3200	11970	4222	-23549	-654	+2807	-447	-2868	+1498

Виказ податків і додатків

Повіт	Громада	Приписані до побору на р. 1886 податки безпосередні з додатками державними:									
		грунто- вий		домовий		зарібно- вий		доходо- вий		разом	
		зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.
Косівський	Бабин	295	98	228	30	8	92	19	14	552	34
	Бервінкова	59	50	85	70	3	57	8	00	156	77
	Вілоберезка	556	25	336	60	17	84	23	96	934	65
	Хороцева	102	46	102	95	28	56	13	30	247	27
	Довгополе	128	31	110	05	14	28	27	24	279	88
	Ферескуля	205	10	131	95	17	85	25	48	380	38
	Голови	518	40	427	25	22	31	28	07	996	04
	Гринява	2161	34	341	45	52	65	69	77	2625	21
	Яблониця	259	75	178	70	49	98	41	48	529	91
	Ясенів	702	39	782	65	73	92	194	80	1754	46
	Яворів	1117	72	724	75	122	05	55	70	2020	22
	Красноіля	321	53	277	00	46	41	56	83	717	27
	Криворівня	624	29	718	35	120	59	93	34	1556	57
	Перехресне	196	77	172	15	7	14	3	00	379	06
	Полянки	122	41	122	05	3	57	2	60	250	63
	Ростоки	552	58	557	45	44	65	47	36	1202	04
	Рожен великий	438	51	470	60	82	13	32	53	1023	78
	Рожен малий	349	94	312	40	21	67	13	00	703	01
	Річка	858	91	980	90	109	80	54	41	2004	02
	Соколівка	433	01	448	30	49	09	68	53	998	94
Стебне	186	48	137	05	14	28	12	64	350	45	
Тюдів	230	79	407	65	38	38	53	00	729	82	
Устеріки	177	08	209	75	43	74	37	36	467	93	
Жабе	5214	51	2113	80	903	63	683	71	8984	11	
Печеніжинський	Акришори	297	96	184	70	32	13	18	70	533	49
	Баня березівська	193	63	246	75	12	36	2	63	463	37
	Березів нижній	289	33	411	20	146	04 ^{1/2}	56	80	903	37 ^{1/2}
	Березів вищий	897	93	798	05	116	01	6	80	1818	79
	Брустури	744	20	989	25	35	69	39	07	1808	21
	Космач	1620	85	1048	30	358	05	133	89	3169	49
	Люча	529	05	289	15	46	42	11	99 ^{1/2}	876	61 ^{1/2}
	Лючки	57	09	63	85	24	99	2	63 ^{1/2}	148	56 ^{1/2}
	Прокурава	182	34	218	75	21	42	37	44	459	95
	Шешори	893	94	505	80	39	27 ^{1/2}	56	12	1495	13 ^{1/2}
Текуча	266	54	377	75	25	89	2	97 ^{1/2}	673	15 ^{1/2}	
Надвірнянський	Дора	385	45	491	10	98	17	242	56 ^{1/2}	1217	28 ^{1/2}
	Яблониця	468	99	397	45	208	42	373	51 ^{1/2}	1448	37 ^{1/2}
	Ямна	127	47	192	55	98	13	10	06	428	21
	Мукуличин	810	49	902	40	294	86	468	73	2476	48
Зелена	441	94	471	80	311	22	—	—	1224	96	
										48992	18

оплачуваних в р. 1886.

Ухвалена стопа % додатків до податків безпосередних на цілі:							Сума всіх по- датків і додатків оплачуваних в р. 1886			
громадські, а іменно:				повітові (адм. і до- рогові)	Кравці з індемні- зацією	разом			зр.	кр.
адміні- страційні	шкільні	дорогові	разом							
%	%	%	%	%	%	% = зр.				
21	21	—	42	23	63	128 = 706 99	1259	33		
50	—	—	50	23	63	136 = 213 20	369	97		
44	16	—	60	23	63	146 = 1364 58	2299	23		
49	29	—	78	23	63	164 = 405 52	652	79		
40	21	—	61	23	63	147 = 411 42	691	31		
50	—	—	50	23	63	136 = 517 32	897	70		
32	10	—	42	23	63	128 = 1274 93	2270	97		
29	—	—	29	23	63	115 = 3018 99	5644	20		
41	—	—	41	23	63	127 = 672 98	1202	89		
47	18 ¹ / ₂	—	65 ¹ / ₂	23	63	151 ¹ / ₂ = 2658 00	4412	46		
14	15	—	29	23	63	115 = 2323 25	4343	47		
20	14	—	34	23	63	120 = 860 72	1577	99		
38	23 ¹ / ₂	—	61 ¹ / ₂	23	63	147 ¹ / ₂ = 2295 94	3852	51		
33	20	—	53	23	63	136 = 515 52	894	58		
45	22	—	67	23	63	153 = 383 46	634	09		
27 ¹ / ₂	15 ¹ / ₂	—	43	23	63	129 = 1550 63	2752	67		
27 ¹ / ₂	—	—	27 ¹ / ₂	23	63	113 ¹ / ₂ = 1161 99	2185	77		
26	35	—	61	23	63	147 = 1033 43	1736	44		
38	15	—	53	23	63	139 = 2785 58	4789	60		
29	23	—	52	23	63	138 = 1378 53	2377	47		
47	22	—	69	23	63	155 = 543 19	893	64		
34	35 ¹ / ₂	—	69 ¹ / ₂	23	63	155 ¹ / ₂ = 1134 87	1864	69		
45	—	—	45	23	63	131 = 612 98	1080	91		
18	13 ¹ / ₂	—	31 ¹ / ₂	23	63	117 ¹ / ₂ = 10566 32	19550	43		
22	—	3	25	6	63	94 = 501 48	1034	97		
37	—	3	40	6	63	109 = 507 25	972	62		
14	54	3	71	6	63	140 = 1264 72	2168	09		
25	—	3	28	6	63	97 = 1764 22	3583	01		
18	14	—	32	23	63	118 = 2133 68	3941	89		
27	17 ¹ / ₂	—	44	23	63	130 ¹ / ₂ = 4136 18	7305	67		
38	7	3	48	6	63	117 = 1025 63	1902	24		
45	—	3	48	6	63	117 = 173 82	322	38		
35	34	—	69	23	63	155 = 712 92	1172	87		
29	24	—	53	23	63	139 = 2078 23	3573	36		
21	23	3	47	6	63	116 = 780 85	1454	00		
53	3	3 ¹ / ₄	59 ¹ / ₄	8	63	130 ¹ / ₄ = 1585 50	2802	78		
51	3	3 ¹ / ₄	57 ¹ / ₄	8	63	128 ¹ / ₄ = 1857 53	3305	90		
61	3	3 ¹ / ₄	67 ¹ / ₄	8	63	138 ¹ / ₄ = 592 00	1020	21		
33	3	3 ¹ / ₄	39 ¹ / ₄	8	63	110 ¹ / ₄ = 2730 31	5206	79		
50	3	3 ¹ / ₄	56 ¹ / ₄	8	63	127 ¹ / ₄ = 1558 76	2783	72		
						61793 50	110785	68		

Виказ податків і додатків

Повіт	Громада	Приписані до побору на р. 1896 податки безпосередні з додатками державними :									
		Грунто- вий		Домовий		зарібно- вий		доходо- вий		разом	
		зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.
Косівський	Бабин	346	86	220	65	14	28	—	—	581	79
	Бервінкова	70	64	85	70	3	57	—	—	159	91
	Білоберезка	677	02	400	95	26	77	—	—	1104	74
	Хороцева	135	56	100	70	3	57	—	—	239	83
	Довгополе	181	09	109	25	31	24	—	—	321	58
	Ферескуля	278	15	156	25	21	42	—	—	455	82
	Голови	645	91	440	50	21	42	—	—	1107	83
	Гринява	1796	95	444	30	43	72	2	98	2287	95
	Яблониця	338	52	211	90	33	92	—	—	584	34
	Ясенів гор.	914	12	891	40	44	62 ^{1/2}	5	95	1856	09 ^{1/2}
	Яворів	1400	16	732	35	66	92 ^{1/2}	—	—	2199	43 ^{1/2}
	Красноля	506	90	277	95	39	28	—	—	824	13
	Криворівня	703	62	658	95	29	46 ^{1/2}	3	82 ^{1/2}	1395	86
	Перехресне	257	36	166	15	10	71	—	—	434	22
	Полянки	167	20	127	55	7	14	—	—	301	89
	Ростоки	725	97	602	35	51	77	—	—	1380	09
	Рожен великий	544	16	467	50	50	87	—	—	1062	53
	Рожен малий	427	28	311	20	30	35	—	—	768	83
	Річка	1366	22	982	05	100	84	8	36	2457	47
	Соколівка	457	16	449	95	51	78	—	—	958	89
Стебне	241	88	135	35	7	14	—	—	384	37	
Тюдів	307	99	403	75	12	50	—	—	724	24	
Устеріки	214	13	206	75	26	71	—	—	447	59	
Жаба	6243	85	2403	34	364	14	35	19	9046	52	
Печеніжинський	Акришори	352	40	187	40	17	85	12	70	570	35
	Баня березівська	194	99	267	45	23	20	2	67	488	31
	Березів нижний	311	96	380	90	83	89	62	28	839	03
	Березів вижний	972	16	848	80	120	48	4	33	1945	77
	Брустури	1011	48	615	15	53	55 ^{1/2}	3	72 ^{1/2}	1683	91
	Космач	1859	44	1086	80	160	72 ^{1/2}	3	82 ^{1/2}	3110	79
	Люча	527	29	317	55	21	42	—	—	866	26
	Лючки	57	07	65	70	7	14	5	61	135	52
	Прокурява	184	98	279	95	21	42	2	38	488	73
	Текуча	344	04	405	40	40	16	2	97	792	57
Шешори	529	13	532	25	40	17	5	95	1107	17	
Надвірнянський	Дора	414	67	679	31	119	44	89	18	1302	60
	Яблониця	539	86	501	76	247	71	168	35	1457	68
	Ямна	162	97	381	94	60	69	132	91	738	51
	Микудичин	929	52	2026	66	450	35	509	31	3915	84
	Зелена	666	49	571	75	390	37	266	64	1895	25
										52424	56

оплачуваних в р. 1896.

Ухвалена стопа $\%$ додатку до податків безпосередних на цілі:									Сума всіх по- датків і додатків оплачуваних в р. 1896			
громадські, а іменно:					повітові (адм. і до- рогові)	краєві з іменні- запчею	разом				зр.	кр.
адміні- стра- ційні	шкільні	доро- гові	пара- фіяльні	разом								
$\%$	$\%$	$\%$	$\%$	$\%$	$\%$	$\%$	$\%$	= зр.	зр.	кр.		
48	49	3	—	100	28	63	191	= 1111 21	1693	00		
50	—	3	5	58	28	63	149	= 238-26	398	17		
48	10	3	—	61	28	63	152	= 1679-20	2783	94		
49	—	3	6	58	28	63	149	= 357-34	597	17		
39	22	3	—	64	28	63	155	= 498-44	820	02		
38	—	3	—	41	28	63	132	= 601-68	1057	50		
34	1	3	—	38	28	63	129	= 1429-07	23536	90		
24 $\frac{1}{2}$	25 $\frac{1}{2}$	3	—	53	28	63	144	= 3294-64	5582	59		
36	—	3	—	39	28	63	140	= 818-07	1402	41		
34	10	3	10	57	28	63	148	= 2747-02	4603	11		
19	6	3	—	28	28	63	119	= 2617-32	4816	75		
40	25	3	—	68	28	63	159	= 1310-36	2134	49		
50	9	3	—	62	28	63	153	= 2135-66	3531	52		
42	21 $\frac{1}{2}$	3	—	66	28	63	157	= 681-72	1115	94		
50	22	3	—	75	28	63	166	= 501-13	803	02		
44	8	3	—	55	28	63	146	= 2014-93	3395	02		
40	—	3	—	43	28	63	134	= 1423-79	2486	32		
50	38	3	—	91	28	63	182	= 1399-27	2168	10		
27	6	3	—	36	28	63	127	= 3120-98	5578	45		
27	10	3	—	40	28	63	131	= 1256-14	2215	03		
50	22	3	—	75	28	63	166	= 638-05	1022	42		
48	12	3	—	63	28	63	154	= 1115-32	1839	56		
39	—	3	1 $\frac{1}{2}$	43	28	63	134 $\frac{1}{2}$	= 602-00	1049	59		
24	3	3	—	30 $\frac{1}{2}$	28	63	121	= 10946-28	19992	80		
25	18	3	—	46	13	63	122	= 695-82	1266	17		
19	21	3	—	43	13	63	119	= 581-08	1069	39		
29	42	3	—	74	13	63	150	= 1258-54	2097	57		
18	21	3	—	42	13	63	118	= 2296-00	4241	77		
28 $\frac{1}{2}$	—	3	—	31	28	63	122	= 2054-37	3738	28		
34 $\frac{1}{2}$	10	3	—	47	28	63	138	= 4292-89	7403	68		
44	50	3	—	97	13	63	173	= 1498-62	2364	88		
50	—	3	—	53	13	63	129	= 174-82	310	34		
34 $\frac{1}{2}$	28	3	—	65	28	63	156	= 762-41	1251	14		
17	43	3	—	67	13	63	143	= 1133-37	1925	94		
27 $\frac{1}{2}$	17	3	—	47 $\frac{1}{2}$	13	63	133 $\frac{1}{2}$	= 1533-88	2641	38		
46	9	3	—	58	14	63	135	= 1758-51	3061	11		
33	5	3	—	41	14	63	118	= 1720-06	3177	74		
50	4	3	—	57	14	63	134	= 989-60	1728	11		
38	5	3	—	46	14	63	123	= 4816-48	8732	32		
50	3	3	—	56	14	63	133	= 2520-68	4415	93		
								70625-21	123049	77		

Виказ доходів після замкнень

Повіт	Громада	Чинші і оплати				Відсоток від паперів цінних, позачок і т. п.	З віднайму права пользования і работства	такси	Додаток на відлік списано грошей від податків безпосередньо	%	зр. кр			
		з додів	з ґрунтів	з лісів	з фабрик							зр. кр	зр. кр	зр. кр
		зр. кр	зр. кр	зр. кр	зр. кр							зр. кр	зр. кр	зр. кр
КОССІВСЬКИЙ	Бабин	—	—	—	—	—	5 62	—	—	48	413 97			
	Бервінкова	8 34	20	19 46	—	22 05	—	—	—	50	329 03			
	Білоберезка	—	—	6 45	—	65 10	—	—	—	48	597 28			
	Хороцова	—	192 85	— 75	—	42	—	—	—	49 1/2	406 39			
	Довгополе	—	45 02	—	—	33 60	—	—	—	39	150 93			
	Ферескуля	—	62 42	7 90	—	25 20	—	—	—	30	267 03			
	Голови	—	10	—	—	44 10	—	—	—	34	666 68			
	Гринява	—	—	268 37	—	293 61	—	—	—	24 1/2	959 12			
	Яблонця	—	88 81	—	—	—	—	—	—	36	103 89			
	Ясенів горіший	—	292 60	72 78	—	—	—	—	—	34	924 38			
	Яворів	—	—	—	—	—	—	—	—	19	394 82			
	Красноіля	—	54 80	—	—	—	—	—	—	40	702 55			
	Криворівня	—	107 95	30 20	—	—	—	—	—	50	701 65			
	Перехресне	—	—	—	—	44 10	—	—	—	42	210 99			
	Полянки	—	82 02	—	—	37 80	—	—	—	50	176 94			
	Ростоки	—	11 15	—	—	—	—	—	—	44	568 20			
	Рожен малий	—	—	1 10	—	—	—	—	—	40	568 13			
	Рожен великий	—	98 50	—	—	—	—	—	—	50	850 12			
	Річка	—	—	—	—	—	—	5	—	27	886 77			
	Соколівка	—	119 45	—	—	—	7 10	—	—	27	222 61			
	Стебне	—	35 58	—	—	46 20	—	—	—	50	247 09			
	Тюдів	—	262 67	—	—	—	—	—	—	48	516 43			
	Устеріки	250	104	35 18	—	—	—	—	—	39	1081 56			
	Жаба	—	417 30	12	—	—	—	12	—	24	4325 91			
	Почентинський	Акришори	—	126 91	—	—	—	—	—	—	25	158 57		
		Ваня березівська	—	—	—	—	—	35 05	—	—	19	194 45		
Березів нижній		—	13 50	—	—	—	—	—	—	29	606 25			
Березів вищий		—	117 80	108 29	—	—	—	—	—	18	600			
Брустури		—	—	—	—	—	—	—	—	28 1/2	897 52			
Космач		—	242 30	26 75	—	—	—	—	—	34 1/2	1259 21			
Люча		—	138 50	—	—	—	12	—	—	44	602			
Лючки		—	—	—	—	—	—	—	—	50	—			
Прокурава		—	—	—	—	—	—	—	—	34 1/2	495 72			
Надвірнянський	Шешори	—	311 28	—	—	—	7 50	—	—	27 1/2	519 71			
	Теуча	—	35	16 70	115 02	—	—	—	—	17	549 20			
	Дора	48 89	123 98	48 40	—	6 30	17 32	15	—	46	732 89			
Яблонця	—	76 50	—	—	47 18	5 0	46 12	33	—	1068 69				
Ямна	—	517 80	1	—	15 18	10	8 1	50	—	228 65				
Микуличин	114 75	155 61	32 58	—	150 63	11	62 52	18	—	1154 72				
Зелена	4	298 35	14	—	44 10	30	—	—	50	962 00				

рахункових за рік 1896.

Доходи ріжні		Запас часовий в попереднього року		Впливи надзвичайні			Впливи дорог.		На цілі шкільні додатки і ин.		На цілі па-рафіальні		Разом		Надежності постанні в кінець року		Високість оплачуваних в громадї податків					
зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.			
28	34	—	03	—	—	—	21	85	78	30	98	80	165	39	—	—	812	30	47	—	581	74
23	32	—	2	89	—	—	—	—	—	—	—	—	169	28	—	—	674	37	72	80	159	91
96	35	121	35	—	—	—	—	—	307	20	—	—	72	48	—	—	1266	21	1	—	1104	74
23	02	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44	75	15	—	729	77	164	30	239	83
—	—	32	81	—	—	—	—	—	87	60	—	—	67	28	—	—	417	26	55	20	321	58
50	—	318	21	—	—	—	—	—	120	—	—	—	—	—	—	—	850	76	89	62	465	82
4	—	13	56	—	—	—	—	—	268	—	49	20	84	69	—	—	1140	23	23	30	1107	83
306	06	—	07	993	48	—	—	—	363	31	—	—	—	—	—	—	3184	02	14	—	2287	95
75	—	40	83	—	—	—	—	—	141	60	—	—	—	—	—	—	450	13	272	50	584	34
11	17	11	55	—	300	—	108	17	325	20	—	—	182	17	186	—	2414	02	258	40	1856	09
—	—	—	89	—	—	—	—	—	—	—	—	—	131	96	—	—	527	67	527	77	2199	43
40	—	88	22	—	—	—	—	—	183	60	—	—	104	17	—	—	1173	34	—	—	824	13
92	06	6	30	—	—	—	—	—	296	99	200	—	114	45	—	—	1549	60	1032	66	1395	86
—	23	—	3	01	—	—	—	—	141	60	—	—	131	15	—	—	530	85	1	10	434	22
—	23	—	02	—	—	—	—	—	99	60	—	—	127	25	—	—	523	87	1	10	301	89
198	06	372	16	—	—	—	—	—	436	50	—	—	53	—	—	—	1639	07	113	83	1380	09
147	96	109	—	—	—	—	—	—	379	50	—	—	—	—	—	—	1205	69	13	90	1062	53
143	16	343	16	—	—	—	—	—	248	40	—	—	201	21	—	—	1884	55	47	12	768	83
124	47	17	62	—	—	—	40	—	734	40	—	—	103	74	—	—	1912	01	7	30	2457	47
234	57	—	47	55	—	—	—	—	354	60	—	—	172	58	—	—	1158	46	59	95	958	89
—	—	—	2	93	—	—	—	—	103	20	—	—	110	50	—	—	545	50	1	—	384	37
130	88	320	93	—	—	—	512	24	336	—	—	—	140	—	—	—	2219	15	1	—	724	24
87	78	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1558	52	142	—	447	59
647	92	78	90	—	—	—	50	55	610	20	884	45	711	78	—	—	7751	01	2692	62	9046	52
12	75	—	—	—	—	—	—	—	194	40	—	—	—	—	—	—	492	63	—	—	570	35
—	—	86	79	—	—	—	—	—	148	80	—	—	—	—	—	—	465	09	—	—	488	31
—	—	—	—	—	—	—	—	—	319	50	—	—	—	—	—	—	939	25	—	—	839	03
—	50	693	58	—	—	—	—	—	901	20	—	—	—	—	—	—	2421	37	—	—	1945	77
106	—	31	28	—	—	—	—	—	471	—	22	20	—	—	—	—	1528	—	2	—	1683	91
24	—	15	56	—	—	—	—	—	863	70	93	79	542	35	—	—	3067	85	352	24	3110	79
—	—	12	—	—	—	—	—	—	267	—	—	—	—	—	—	—	1031	50	—	—	866	26
—	—	—	—	—	—	—	—	—	72	—	—	—	—	—	—	—	72	—	—	—	135	52
196	46	5	10	—	—	—	—	—	206	40	—	—	191	14	—	—	1094	82	11	05	488	73
221	78	24	32	—	—	—	—	—	433	65	—	—	200	—	—	—	1718	25	681	65	1107	50
—	—	42	03	—	—	—	—	—	394	80	—	—	—	—	—	—	1152	75	—	—	792	57
118	—	869	48	—	—	—	—	—	826	82	—	—	121	83	—	—	2928	91	75	32	1302	60
—	—	491	22	—	—	—	—	—	838	06	—	—	—	—	—	—	2572	87	616	90	1457	68
69	77	134	74	—	—	—	—	—	322	40	—	—	16	20	—	—	1323	84	—	—	738	51
307	43	321	80	—	—	—	—	—	1291	—	—	—	132	—	—	—	6624	04	811	45	3915	84
21	94	727	01	—	—	—	—	—	1079	40	858	07	48	73	—	—	4087	61	108	83	1895	25

Виказ видатків після замкнень

Повіт	Громада	Побори функціонерів		Кошта канцелярії		Адміністрація дѣр, кошти		Податки, еквіваленти, оплати державні		Ціли добродійні, убогих і иньш		Поліція місцева		Арештанти і шпашеники		Сторожа огнева		Сторожа полена і дрова		Видатки на ціли са-мітарні		
		зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	
		зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	
КОСІВСЬКИЙ	Бабин	145	—	16	73	—	—	5	01	—	—	20	—	—	—	—	—	—	—	72	—	
	Бервінкова	96	80	28	—	7	08	69	55	—	—	7	—	—	—	—	—	—	10	—	22	32
	Білоберезка	285	—	45	—	8	—	38	86	—	—	30	—	—	—	—	—	—	45	—	107	85
	Хороцева	308	—	27	60	—	—	79	33	—	—	32	—	—	—	—	—	—	24	—	34	92
	Довгополе	80	—	9	—	—	—	36	85	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	17	50
	Ферескуля	130	—	5	—	20	—	35	10	—	—	20	—	—	—	—	—	—	35	—	81	78
	Голови	263	10	20	—	—	—	2	—	—	—	60	—	—	—	—	—	—	—	—	161	20
	Гринява	405	—	65	—	55	53	115	62	—	—	199	94	—	—	—	—	—	110	—	160	—
	Яблониця	160	—	11	—	—	—	12	55	—	—	35	—	—	—	—	—	—	10	—	5	—
	Ясенів горішний	282	—	70	—	49	59	430	98	—	—	227	71	—	—	—	—	—	40	—	215	07
	Яворів	122	—	41	20	2	43	3	19	—	—	120	—	—	—	—	—	—	—	—	107	40
	Красноіля	198	—	15	—	—	—	20	07	—	—	30	—	—	—	—	—	—	—	—	152	72
	Криворівня	372	50	30	80	1	—	233	80	—	—	96	91	—	—	—	—	—	—	—	165	95
	Перехресне	129	—	10	—	—	—	1	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	73	50
	Полянки	134	—	17	—	—	—	52	41	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	—	4	—
	Ростоки	215	—	36	—	—	—	110	16	—	—	30	—	—	—	—	—	—	20	—	213	06
	Рожен великий	170	—	20	—	—	—	37	78	—	—	40	—	—	—	—	—	—	10	—	172	96
	Рожен малий	160	—	20	—	—	—	138	55	—	—	65	—	—	—	—	—	—	20	—	143	16
	Річка	400	—	16	—	—	—	1	04	—	—	170	—	—	—	—	—	—	—	—	235	75
	Соколівка	214	—	34	60	—	—	97	92	—	—	30	—	—	—	—	—	—	—	—	69	45
Стебне	125	—	16	—	—	—	31	84	—	—	15	—	—	—	—	—	—	30	—	5	—	
Тюдів	210	—	20	—	—	—	153	83	—	—	30	—	—	—	—	—	—	40	—	128	88	
Устєрїки	85	—	10	—	946	82	123	04	—	—	10	—	—	—	—	—	—	32	—	60	08	
Жабє	709	68	142	29	40	58	1316	31	—	—	356	—	15	—	—	—	—	274	—	937	63	
Печенїжинський	Акришори	73	—	14	—	5	—	68	66	—	—	20	—	—	—	—	—	—	10	—	—	—
	Баня березівська	60	—	54	25	—	—	2	60	—	—	40	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—
	Березів нижній	155	—	20	—	6	—	50	29	—	—	60	—	—	—	—	—	—	19	—	—	—
	Березів вижній	120	—	18	39	111	—	117	65	—	—	100	—	—	—	—	—	—	65	—	31	—
	Брустури	341	99	6	—	—	—	16	14	—	—	60	—	—	—	—	—	—	—	—	151	68
	Космач	447	—	50	—	3	90	213	32	—	—	315	16	—	—	—	—	—	130	—	53	—
	Люча	132	50	17	40	122	30	157	06	—	—	56	17	—	—	—	—	—	5	12	—	—
	Лючяни	—	—	4	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Прокурава	109	—	2	—	—	—	28	39	—	—	20	—	—	—	—	—	—	—	—	65	60
	Шешори	216	—	22	—	—	—	437	04	—	—	30	—	—	—	—	—	—	—	—	86	14
Тенуча	142	—	—	—	121	17	39	35	—	—	23	10	—	—	—	—	—	32	20	—	—	
Надвїрнянський	Дора	282	—	103	62	262	64	208	50	21	24	130	—	—	—	9	86	70	—	15	—	
	Яблониця	428	87	30	78	120	—	16	20	—	—	99	96	—	—	—	—	—	82	—	10	—
	Ямна	220	—	27	—	55	66	57	66	—	—	60	—	—	—	—	—	—	44	—	8	10
	Мякуличин	504	—	56	70	521	52	134	31	—	—	234	11	6	45	—	—	146	54	50	56	
Зелена	240	—	96	—	470	—	515	42	—	—	185	50	—	—	—	—	—	86	—	69	20	

ажункових за рік 1896.

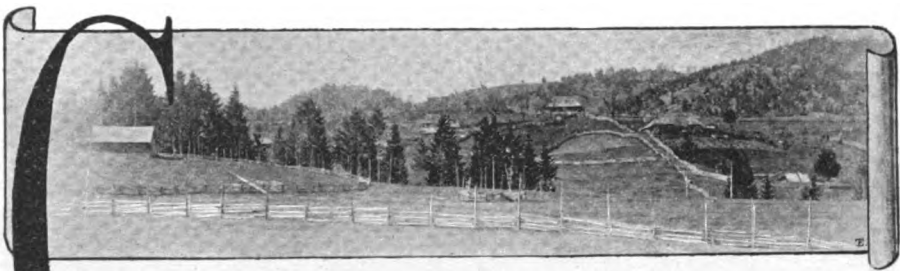
НОМ І ДРУГІ ЦІЛІ ВІСЬКОВІ.	Видатки на цілі									Видатки надзвичайні			Річні видатки		Запас касовий з кі- цем року		Відсотки від сплаче- них довгів		Разом		Всі довги і інші на- лежності позісгалі з кінцем року				
	шкільні і про- світні		парафіальні		ДОРОГОВІ					купоно тругтів, домів, будівлі			зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.			
	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.											зр.	кр.	зр.
20	165	39	—	—	98	80	78	30	—	—	60	—	—	—	—	22	70	105	32	—	—	812	30	—	—
	169	23	—	—	—	—	—	—	—	—	138	10	—	—	—	5	41	66	82	—	—	674	37	—	—
	72	48	—	—	—	—	307	20	—	—	—	—	—	—	—	49	82	265	—	—	—	1266	21	21	—
	44	75	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	46	02	16	14	—	—	729	77	—	8 40
	67	28	—	—	—	—	87	60	—	—	—	—	—	—	—	12	45	88	57	—	—	417	26	—	3 47
	350	—	—	—	—	—	120	—	—	—	—	—	—	—	—	37	64	12	24	—	—	850	76	65	—
	84	69	—	—	49	20	268	—	—	—	—	—	—	—	—	67	73	164	31	—	—	1140	23	—	—
	1323	32	—	—	—	—	363	31	—	—	—	—	—	—	—	141	75	234	55	—	—	3184	02	—	—
	—	—	—	—	—	—	141	60	—	—	—	—	—	—	—	28	33	41	65	—	—	450	13	—	—
	343	84	374	75	—	—	325	20	—	—	—	—	—	—	—	42	07	7	80	—	—	2414	02	3541	07
	88	96	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	38	54	3	95	—	—	527	67	—	216 30
	104	17	—	—	—	—	183	60	—	—	—	—	—	—	—	82	34	387	44	—	—	1173	34	—	—
	75	—	—	—	200	—	296	99	—	—	—	—	—	—	—	69	42	7	23	—	—	1549	60	—	—
	131	15	—	—	—	—	141	60	—	—	—	—	—	—	—	31	41	6	99	—	—	530	85	—	1 75
	127	25	—	—	—	—	99	60	—	—	—	—	—	—	—	33	90	35	71	—	—	523	87	—	—
	170	—	—	—	—	—	436	50	—	—	—	—	—	—	—	91	53	306	82	—	—	1639	07	—	52 12
	—	—	—	—	—	—	379	50	—	—	—	—	—	—	—	218	70	146	75	—	—	1205	69	—	—
	201	21	—	—	—	—	248	40	—	—	—	—	532	24	—	81	73	269	26	—	—	1884	55	—	—
	223	74	—	—	—	—	734	40	—	—	—	—	—	—	—	25	50	105	58	—	—	1912	01	—	41 50
	172	58	—	—	—	—	354	60	—	—	—	—	—	—	—	110	17	51	32	—	—	1158	46	—	2 70
	110	50	—	—	—	—	103	20	—	—	—	—	—	—	—	33	43	67	53	—	—	545	50	—	—
	140	—	—	—	—	—	336	—	—	—	—	—	—	—	—	112	44	1024	—	—	—	2219	15	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	152	31	133	27	—	—	1558	52	—	—
	711	78	—	—	870	27	610	20	14	18	—	—	100	—	—	1088	19	544	90	—	—	7751	01	1860	98
0	—	—	—	—	—	—	194	40	—	—	—	—	—	—	—	25	—	106	55	—	—	560	18	—	—
5	—	—	—	—	—	—	148	80	—	—	—	—	—	—	—	55	20	80	24	—	—	465	09	—	—
5	129	96	—	—	—	—	319	50	—	—	—	—	—	—	—	150	88	23	32	—	—	939	25	—	—
—	—	—	—	—	—	—	901	20	—	—	300	—	—	—	—	263	03	389	10	—	—	2421	37	—	—
—	108	71	—	—	22	20	471	—	—	—	—	—	—	—	—	125	75	24	52	—	—	1528	—	—	—
—	542	35	—	—	93	97	863	70	—	—	—	—	—	—	—	262	10	18	65	—	—	3067	85	1381	69
3	493	73	—	—	—	—	267	—	—	—	—	—	—	—	—	49	80	133	56	—	—	1448	20	—	—
3	—	—	—	—	—	—	72	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	83	90	—	—
3	191	14	—	—	—	—	206	40	—	—	—	—	—	—	—	134	12	335	17	—	—	1094	82	—	—
3	200	—	—	—	—	—	433	65	—	—	—	—	—	—	—	164	99	125	43	—	—	1718	25	—	—
1	—	—	—	—	—	—	394	80	—	—	—	—	—	—	—	85	21	301	24	—	—	1152	75	—	—
8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	809	37	20	03	—	—	2928	91	—	—
4	—	—	—	—	—	—	838	06	—	—	—	—	—	—	—	172	31	684	72	—	—	2572	87	347	83
0	—	—	—	—	—	—	322	40	—	—	—	—	—	—	—	431	35	51	47	—	—	1323	84	—	—
4	132	—	—	—	—	—	1291	—	—	—	—	—	—	—	—	574	06	2313	93	—	—	6624	04	40	75
—	48	73	—	—	933	07	1079	40	—	—	26	14	—	—	—	130	47	207	67	—	—	4087	61	—	—

Виказ шкіл і число молодіжи шкільної.

Повіт	Громада	Після Шематизму кляра Стані- славівської Еп. на р. 1899 було мешканців:	Школа	Діт и й	
				обов'язаних до науки:	учащало на науку:
Мешко- вані	Бабин	823	—	—	—
	Бервінкова	298	—	—	—
	Білоберезка }	1858	1 кл.	158	78
	Хороцева }		—	—	—
	Довгополе	405	1 кл.	236	115
	Ферескула	530	—	—	—
	Голови	1069	1 кл.	—	—
	Гринява	1505	1 кл.	167	79
	Яблонця	690	—	—	—
	Ясенів гор.	2513	1 кл.	395	104
	Яворів	2703	1 кл.	209	83
	Красноїла	960	1 кл.	154	80
	Криворівня	2693	1 кл.	189	71
	Перехресне	474	—	—	—
	Полянки	508	—	—	—
	Ростоки	1836	1 кл.	—	—
	Рожен великий	1190	—	—	—
	Рожен малий	1729	1 кл.	—	—
	Річка	3295	1 кл.	367	77
	Соколівка	508	—	—	—
Стебне	1819	1 кл.	260	90	
Тюдів	1264	1 кл.	389	147	
Устерія	587	—	—	—	
Жаба { Ильця	3468	1 кл.	424	77	
{ Слупейка	2892	1 кл.	176	75	
Печеніжинський	Акришори	1019	—	—	—
	Баня березівська	1267	—	—	—
	Березів нижній	1692	1 кл.	322	61
	Березів вищий	4756	2 кл.	—	—
	Брустури	2316	1 кл.	231	60
	Космач	3591	2 кл.	771	216
	Люча	1305	1 кл.	—	—
	Лючки	397	—	—	—
	Прокурава	1051	—	—	—
	Текуча	1777	1 кл.	138	83
Шешори	1304	—	—	—	
Надвірнян- ський	Дора	1992	1 кл.	133	43
	Яблонця	1790	1 кл.	—	—
	Ямна	883	—	—	—
	Мякуличин	3616	1 кл.	135	89
	Зелена	2525	1 кл.	93	59

Число анальфбетів у тих селах = 92.7%.

IV. Гуцульське село.

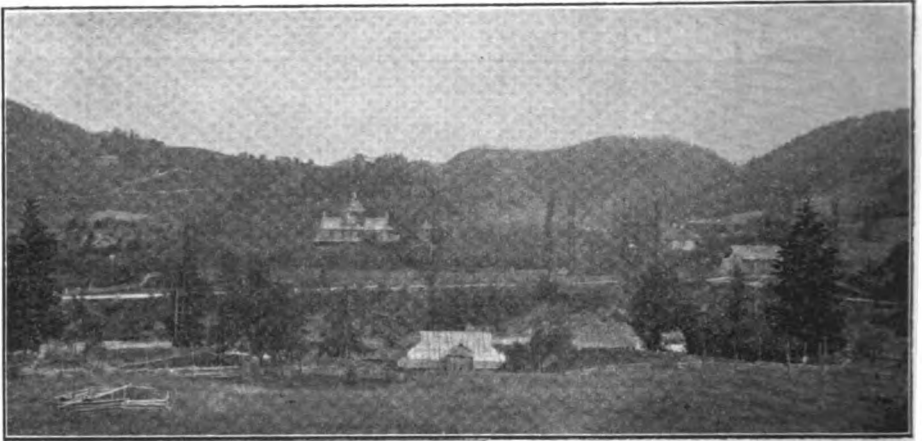
Селом називають Гуцули осередок катастральної громади, де є церков, приходство, школа, громадський уряд та кілька *осідків* (газдівств); иньші части одної громади, се *куті*.

Громади названі звичайно після осередка села, а кути від потока, над котрим, або від гори, під якою розложили ся оседки. І так громада *Жбѣ*, названа від потоку Жбѣвський, над яким, після оповідань Гуцулів, жив колись Жбѣка, перший осадник того села. Він, кажуть, привів собі *кмітів*, що йому служили кілька років, і за се подавав їм відтак по кавалкови ґрунту. Над тим потоком є теж осередок громади. Другі *куті* Жбѣ називають ся (крім вичислених у попередній часті): Присліп великий, Діл, Гать крива, Волова, Одзирноватий, Чорний Потік, Голіці, Багни, На устї Ільці, Чердаки, Бѣрда, Краснік, Під Костричов, Гриджин, У Новаковій бѣри, Кривец малий, Кр. великий, Плай з під Кринти, Маґурка, Підобіч, Довбнівки, Верх річки, Від Гблов, З під Сеняць, Підберѣжниця, Брѣчник, Козьманівський, Двѣрище, Флесівки, Біла кобила, Під Бергенчинов церков...

Від назв тих кутів називають Гуцули одні одних: Матурени, Пушкарени, Плаївці, Криптени, Костричени, Ілечени, Погорени, Грібчени, Красничени, Флесівчени і т. д.

Тільки чужому чоловікови назве Гуцул на запитанні громаду, до якої він *нише сї*, а між собою відповідь приміром: „Я з *Пло-ского*“, хоч такого села нема, а тільки один *кут* села Яворова називає ся *Плоске*.

Гуцулів, що живуть по *верхах*, називають *верхівцями*, а тих, що мають свої оседки на рівнім близь церкви: *селбнами*; *плайові* знов се ті, що живуть при *пляях* (гірських дорогах), а *зарічени*, що за рікою мають свої оседки.

12. Осередок села Яворова.

За *правдивих* Гуцулів уважають ся жителі з Жабя, Криво-рівні, Ясенова, Голов, Перехресного, Зеленої, Явірника, Ясєня, Ворохти, Гриняви, Довгополя, Ферескулі; тих, що живуть ближше Підгір'я, як з Тюдева, Шешор, Лючі, Дори, називають *перевідниками*, а про тих, що *сидє* на обшарах поміж перевідниками і правдивими Гуцулами, кажуть: *Се так собі Гуцули!*

До сусідних сел і їх мешканців Гуцули не дуже привязні, овшім дуже часто з погордою *привішкують* одні одних або *вікладають їм прізвища*. І так називають Гуцулів з Бервінкової по доброму Бервінковци, а насмішливо Загубипідкова, бо у них дороги злі; з Білоберезки: Білоберезчєни — Підбийтабівка; — з Брустур: Брускєни — Прусакї; з Довгополя: Довгопільцє — Сугакї (бо люде високі); з Ферескулі: Ферескульцє — Шєрумї; з Го-

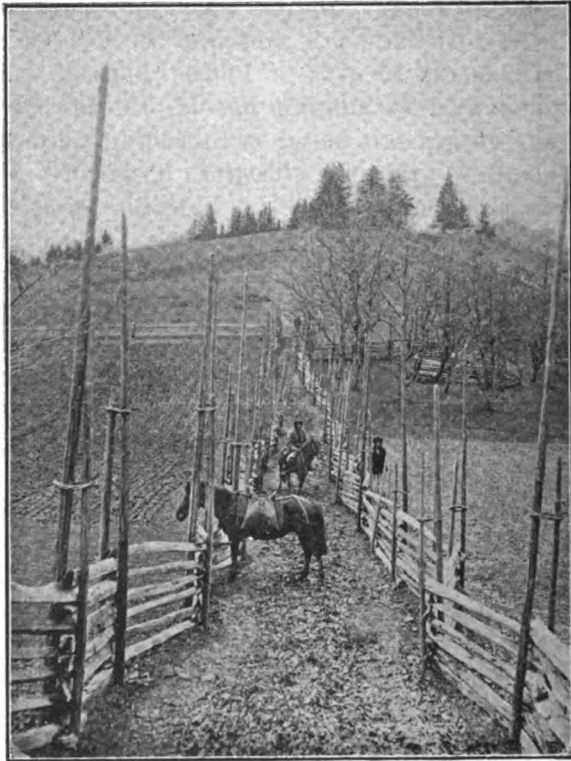
лов: Головци — Сідлайпес, у них коні худі; з Гриняви: Гринівци — Гремь-грим; з Ясенова: Ясенівци — Клябўшники, бо носять *заклябучені* (закривлені) палиці; з Космача: Космачени — Джуси; з Криворівні: Криворівци — Калаї (бідні; *каланник* = бідний); з Кутів: Кутчени — Облупикотюга, бо поміж ними в *псвники*, такі що бють пси, або Цибульники, бо торгують цибулею; з Ріжна: Ріжнени — Обдерисело; з Ростік: Росточени — Занесисокира; про тих кажуть, що вкрадуть сокиру, хоч би з пливучої дараби, або Намуленники, бо вони ходя завдно з дарабами та дорогою спочивають край ріки в намулих місцях; з Річки: Річчени — Облупкобила, бо у них коні худі, аж *гинуть у руках*; з Соколівки: Соколівци — Кізя голівка, бо держать кози; з Стебного: Стебненици — Лупай шкабрі, (*шкабрі* = тріски); з Тюдева: Тюдівци — Продайфльора (вирабляють фльора = фуярки); з Устерік: Устерічени — Пропань на віки; з Жабя: Жєбівци — Жєбакі або Бичколупники.

Буковинських Гуцулів називають *баранами*, бо їх попи а також і самі Гуцули з бородами, натомісь називають Буковинци наших: *Сусами*.

Фізіографічні умовини, посеред яких живуть Гуцули, вказують, що як села так і кути не творять для себе замкненої, природними границями (полями, лісами і т. и.) відділеної цілости; гуцульські оседки розкинені по *всіх горах*, де тільки мож було найти сухіше місце на хату, охоронене від вітрів, від виливів потоків, де би близько був *кусник ситої землі* на город, царинка на *весняний винас* маржини, сїножать, поле, лісок, де би атмосферичні умовини уможливили життя літом і зимою, та звідки би було доступно чоловікови і маржині до головних артерий комунікаційних, які йдуть по над більші ріки. Наслідком того, що ціле нерухоме майно одного газди (крім полонин і кішниць) творить одну цілість, *оседок*, розкинені гуцульські хати по *кітциях* (горах лише верхом покритих лісом), по *кєчерах* (горах у верху гладких, а в долині залєсених), по *ровчоблинах* (горах, на яких видно одним пасмом з гори у долину ліс, другим поле або пасовиско), по *прїлуках* або *прогїлинах* (місцями ліс, місцями поле), по *прислїбах* (долинах з двох боків заслонених горами), під *толїками* (лісами громадскими), над потоками, словом скрізь по горах; наслідком того гравичать оседки одной громади з оседками сусїдніх громад, а гуцульські громади обнимають просторони по кілька квадратових миль.

Кождий гуцульський оседок відграницений від сусїдного *хитарами* (границями), здовж котрих покладені *дїтницї*, іменно: *плотї*, *мїри*, або *лїми*.

Пліт складає ся з кіля, вориня, гужівки або гужви і підніжок. — Кіле, се дві високі, віблі, з сучя обрубані і з кори обдерті молоді смереки, а так за грубі, аби їх мож рукою *обтєкати* (обняти) і вбиті в землю по два їх поруч себе; один із них 5—6 м. довгий, другий коротший; *вориня*, се 3—4 м. довге, колене смерекове дерево, уложене *лігма* (поземо) поміж двома парами кіля в *угли* так, щоби

13. Сутля межі плотамя.

з поза кіля виставали кінці вориня; *гужевка*, *гужва*, се колач сплетений з пареного смерекового сучя (галузя); вбиваючи довший кіл закладають через него гужву, а коли вориня покладене, пересилують гужву і через коротший кіл, щоби кіле не *розвєрло ся* (не розходилось); *підніжки*, се каміне підложене між кілем під долішне вориня, щоби воно не *пріло* (не гнило) від землі.

Високе кіле кладе ся тому, бо *приколень* (часть кола, вбита в землю) *виприває* в протягу 2—3 років; тоді треба єго витягнути,

здорову часть кола обтесати і вбити назад у те місце, де перше був приколень, аби не *поступати в чуже*, але класти пліт здовж того самого хитаря.

Воринь одної части плота опирає ся на воронь другої части, де творить *вугли*; наслідком такої конструкторки тягне ся пліт у зигзаковатій лінії. Часть плота поміж двома парами кіля називає ся *пресло*.

Мури або *вічні плоті* уложені з великого каменя здовж потоків.

Ліми, се великі смереки з сучем повалені хитарями; ліми ділять обширні пасовиска, ліси, кішниці, де близько подостатком

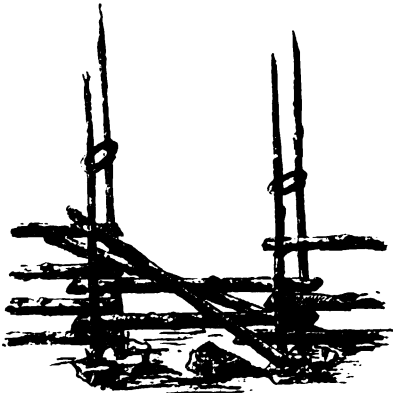
14. Кінь в сутках перед розкладеним воринем.

дерева, де звалена смерека з сучем може зайняти кілька метрів широкости, де отже на стислій лінії граничній ніщо не залежить.

Здовж доріг кладуть тепер подекуди *штехети* з дранць.

Для прогону маржини лишают сусіди між плотами на хитарях місце на *суткі*, (каменисту дорогу згружену завше маржиною); сутками годі їхати возом; в попереk тих суток закладають властители сусідніх оседків воринь, яке, їдучи конем, треба розкла-дати; се воринь покладене на те, аби маржина, що пасе ся тими сутками, не відбігала від оседка.

До прогону маржини і до ходу служать *платі*, дороги не огорожені плотами; — для людей ведуть осібні *платічки* (стежки)

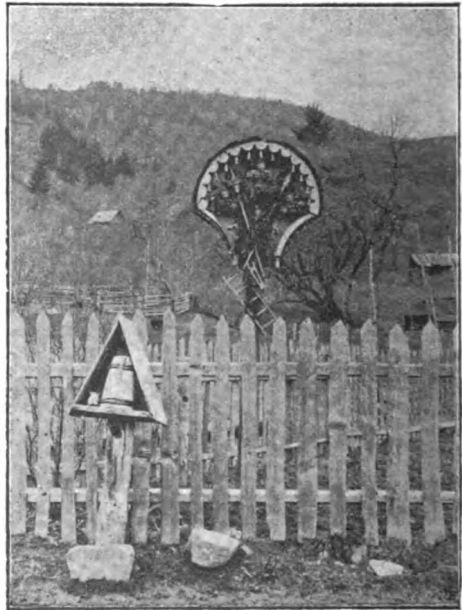
15. Перелаз в однім преслі.

через царинки, городи, просто в напрямках пожаданих; укорочаючи собі тими *платічками* дорогу мусять *ніші* заодно переходитати *перелазами*, розкладати вориня, яким оседок і поля огорожені, а перелізши через него зараз його назад закласти. За годину ходу прийде ся пішому з десять разів перелізати через плоти або розложити вориня, бо вся часть заселених гір виглядає з далека як шахівниця з нерівними полями обведеними плотами, а газдівські хати стоять немов у безверхих клітках. Посеред царинок видно *оденки* з сіном обведені навкруги *оплотом*, подібно зробленим як плоты, щоби маржина не обскубувала сіна.

Артерії комунікаційні, котрими мож їхати возом і прогонити більше маржини, се *вулиці*; ними прямує ся на *дороги*, утримувані коштом повіту або краю; дороги ведуть завше по над більші ріки; ними сполучені і головні оседки сіл; здовж тих доріг ведуть по обох боках дінниці з оседками так, що тільки запримітивши таблицю з написею села бачимо, що минаємо одно село а входимо в друге.

При тих придоріжних плотях, особливо в місцях, де нема близько *чуркалів* (жерел) здорової води, з яких деревляною ринвою чурить вода, поставлені *стовті* з дашками,

через царинки, городи, просто в напрямках пожаданих; укорочаючи собі тими *платічками* дорогу мусять *ніші* заодно переходитати *перелазами*, розкладати вориня, яким оседок і поля огорожені, а перелізши через него зараз його назад закласти. За годину ходу прийде ся пішому з десять разів перелізати через плоты або розложити вориня, бо вся часть заселених гір виглядає з далека як шахівниця з нерівними полями обведеними плотами, а газдівські хати

16. Стовті при дорозі.

поставлені *стовті* з дашками,

під котрими стоїть коновка або горшє з водою. Се за *простїбіг* для прохожих. Побіч таких стовпів або і окреме поставлені хрести або каплички на *славу* Божу та на те, щоби проходжі молили ся за *одпуцєнє гріхів*.

Дороги, що перетинають Гуцульщину, ідуть: одна з м. Кутів по над Черемош через сс. Тюдів, Рожен, Ростоки, Хороцову, Бервінкову до Устерік, звідси по над Білу Ріку (білий Черемош) через сс. Стебне, Довгополе, Поляни, Ферескулю, Гриняву до Буркута, а з Устерік по над Чорну Ріку (Чорний Черемош) до Ясєнова, Криворівні, Жабя і до Буркута; — друга дорога веде з м. Коссова по над Ріку Рибницю через сс. Город, Москалівку, Соколівку, Яворів, через гору Буковец до Ясєнова, де вяже ся зі згаданою дорогою, що йде по над Чорну Ріку; з м. Пістїня йде лиха дорога горі рікою Пістїнькою через с. Шешори до с. Прокурави, звідки одна здовж Пістїньки Брустурскої йде до с. Брустур, друга здовж Пістїньки Космацкої до с. Космача; з м. Яблонова веде дорога горі рікою Лючкою через сс. Лючу, Березів до сс. Бані і Акришор; з м. Делятина веде горі Прутом дорога через сс. Микуличин, Дору, Ямву, Татарів на Угорщину.

Крім двох згаданих доріг до Буркута, якими мож вигідно їхати возом, іде туди ще третій плай від с. Краснолії через гори Скуповец і Лукавец.

На Угорщину веде крім згаданої дороги через Микуличин і Татарів ще кілька плаїв, уживаних лише літом для піших і маржини; і так: з Жабя через гг. Кострицю і Шпиці до угорського місточка Сигота; з с. Ясєнова через с. Криворівню, Буркут до угорського села Поляна; а близь того пляя іде другий з с. Гриняви через гг. Гойчину і Попадю теж до с. Поляна.

З далеких верхів сходять *верхівці*, одні *піше* другі *верхо́м* (на кони), плаїчками, плаями, сутками, вулицями на дорога. Піші несуть перекинені через плече *бесаги* (вовняний міх до 150 см. довгий по середині з одного боку не зошитий, котрого один кєнець звисає на перед, другий такий сам на плечі); в ті бесаги кладуть усякі пакунки; ті, що *їдуть верхо́м*, перекидають 4 і більше бесаг через коня, одні перед, другі на зад себе. Крім бесаг накладають Гуцули на коня ще іншого *тєрху* (тягару).

До ходу каменистими і згруженими сутками, плаями та вулицями, надто під верх, і до ношеня терхів, надає ся дуже раса гуцульського коня, що витворила ся на полонинах з турецьких коний.

Турецьке походженє гуцульського коня видно по цілім його складї, по масти переважно карій, по грубїм карку, буйній гриві і таким хвості, що все власне знаменує турецьку расу коня.

Гуцульський кінь став при *достатній* паші, *ладній* і здоровій воді сильний, живий, а зроджений і вихований на гірськїм терені виробляє собі за молоду мяснї і став звинним, оборотним і добрим до ходу; вихований в гірськїм кліматі, літом і зимою під голим небом загартований, в він незвичайно витривалий, та за те не доходить 14-ої міри, тільки звичайно 13-ої. Добрий гуцульський кінь

17. Гуцульський кінь.

має груди і крижі широкі, карчило товсте, голову малу, форемну, чоло широкє; в передї він висший, хребетна лїнїя рївна, тому він в рухах свобідний і легкий; око у него повне, зір бистрий; наполоханий з *ненана* готов завжди *вергти* ся (кинути ся в бік) і утїкати, до чого надають ся його сильні, тверді, на камінях затовчені копита, не високі але міцні ноги. Він живе 20 лїт і більше.

До ужитку сїдлають його ось як: уперед кладуть *підклад* = *шерстєнник*, сукно з кізьої вовни, (таке дуже міцне), щоби деревяна *тарниця* (сїдло) не давила коня; тарницю з підфостинем *присїдлюють* (стягають) сильно *попруґами*, що йдуть попід черево

коня; на тарницю кладуть *присідку*, малий вовняний ліжничок, аби їздцеві було легко сидіти; на голову коневі закладають *оброкенку* з предівним *вуголовом* (часть на голові) і такою *петелькою* (шнур) або *обротъ* = *канестру* з *ремінним* (скіряним) вуголовом; до їзди верхом убирають коня у *вузду* (ремінний вуголов з залізними зобалами і ремінними *поводами*).

Так осідланий кінь відбуває свою першу пробу з *тёрхом* (тягарем) до 50 kg. ваги, привязаний до тарниці другого *звйклого* коня, за котрим він поступає сьміліще. Як кінь таку подорож відбуде у місто і назад, мож на него сідати і переїздити найнебезпечніші місця, до чого він дуже надає ся, бо він незвичайно *сохранный*.

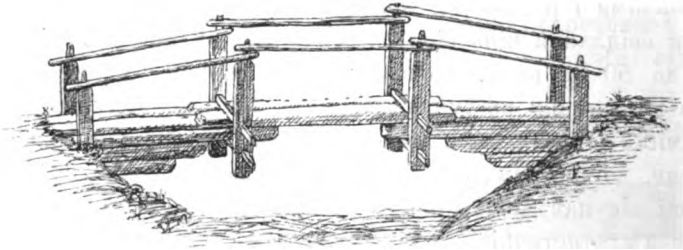
Нині підупав дуже хів гуцульських коний а число їх, як се виказано в статистичній частині, зменчилось страшно, а то наслідком материяльного упадку самих Гуцулів, що змушені уживати під терх однорічні лошата, через що гуцульські коні доперва в шестім році життя доходять до властивої їм міри.

В р. 1878, коли була бранка гуцульських коний до Боснії, вибрано з цілої Гуцульщини заледви 40 добрих коний.

Гуцули дуже замилені в своїх конях; найбідніщий газда рад би мати бодай одного, а то вже просто з потреби, бо такий кінь подає тим, що живуть далеко від міста, церкви, млина, дороги, одиноке средство до *кочованя* по спадистих, каменистих, часто руслом потоків проведених дорогах.

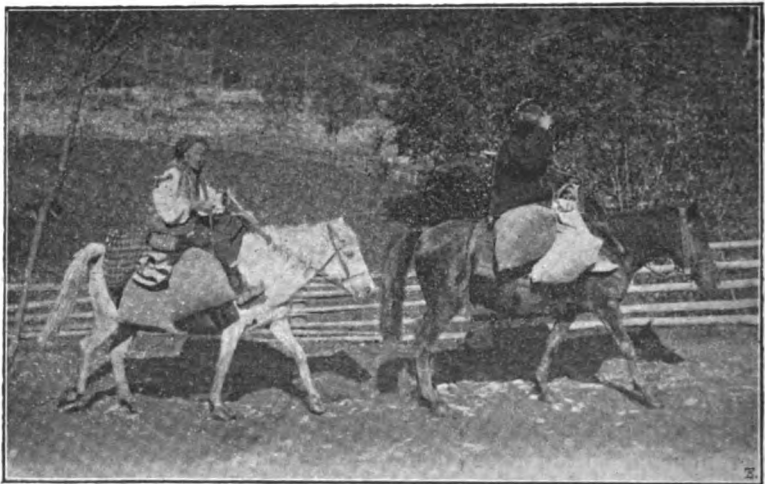
Перед 30-и роками було ще доволі таких *богатурія*, що мали по 30-єро красних коний; нині рідко уже *статниж* газдів, які би мали 2-4-ро коний. Лучають ся ще декуди добрі кобили, але ті лиш тому добрі, бо стоять під спеціальною опікою газдині, відки теж походить і назва їх *бабине шкапъ*. — Вправді удержує правительство в Гуцульщині річно кілька расових *ворів* (вір = der Hengst), однак з сего користають мало Гуцули вже просто з причини значного віддаленя, а потім і коштів, так що нині рідко де мож побачити правдивого і доброго гуцульського коня. Та про те і той кінь, який тепер живе у горах, відповідає потребам Гуцулів і гірському терену, бо він незвичайно обережний, глядить дорогою уже з далека на місце, куди йому буде *спосібно* йти; на каменистій дорозі *пошніпає* (обнюхає) каміне, попробує ногою, чи не лежить воно *люзом*; так само робять і з *плитвѣм* (з великим плитким камінем); заким стане на него, нагадує ся зі спущеною головою і з роздутими ніздрами нераз довго, та потім ступає сьміло і певно. Під *облазом* (придорожною скалою) вигне він тіло, щоби не завдати *тёрхом* або їздцем о скалу; на *Греготі* (дрібнім каміню), осо-

бливо ідучи з гори, *дробить* = *мачкує* він і то дуже *сохранно* (обережно), щоби не усунути каменя. Дуже часто ведуть плаї по над пропастями, над облазами або спускають ся наглими *рінами* (високими берегами) до броду, щоби перекинути ся на другу сто-

18 Бер.

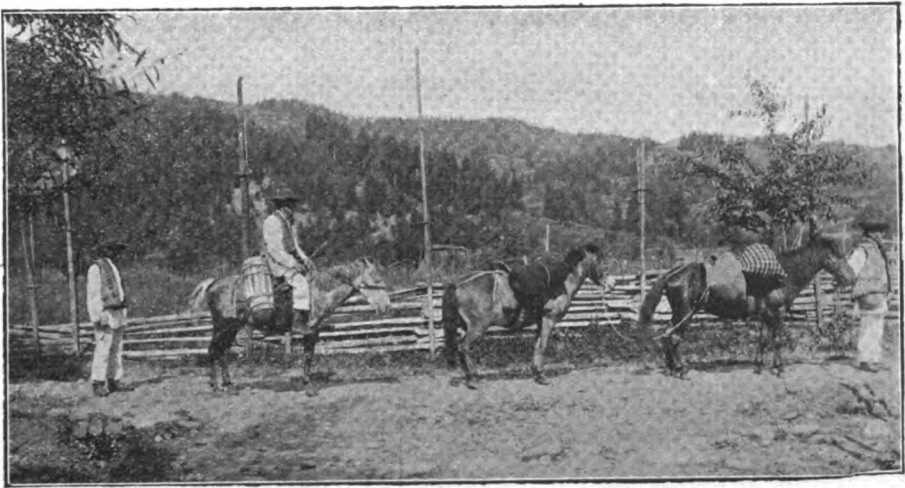
рону ріки; там пускає чоловік коня, а сам іде догіднішим місцем або *кладкою* (одно бервено перекинене поперек ріки), а де ріка ширша, *бѣром* (4—6 бервен у двох повязаних з собою і заосмотрених поручем); так само пускає Гуцул свого коня, коли йде *тур-*

19. Гуцул і Гуцулка в дорозі до міста.

шникѣм (дрібним густим смерековим лісом), через який ідуть *ку-сви* (бистрі каменисті потоки у туршниках), або *бѣрдами* (скалами); люде самі йдуть утопаними плаїчками через кішницї, городи, безпечні, що кїнь омине всі перешкоди і вийде до них з неушко-

дженим терхом, хоч як йому приходить ся не раз *ухро* (прикро і тяжко) іти. У *чирєну* (каламутну) воду піде гуцульський кінь лиш тоді, коли докладно знає *брід*; дуже *сохранно* переступає він місця в потоках, що быстро з гуком зливають ся до головних рік; кожде *кўрбало* (глибше місце) омине він і переступить усі *скоки* (пороги) в ріці; через *мрāvницю* (лісове багно) і *бāлту* (рідке болото) та *грузи* (густе болото), словом, де лише *міськаво* (болотнисто) а чоловікови *гляба* (годї) перейти, піде гуцульський кінь певно. Особливо в пригодї стає він чоловікови, коли *година іде* (дощ паде) та *показїть* (попече) дорогу, внаслідком чого стає вона *понаорїста* (западає ся); а як *упаде тємрява* (темно), або ударить

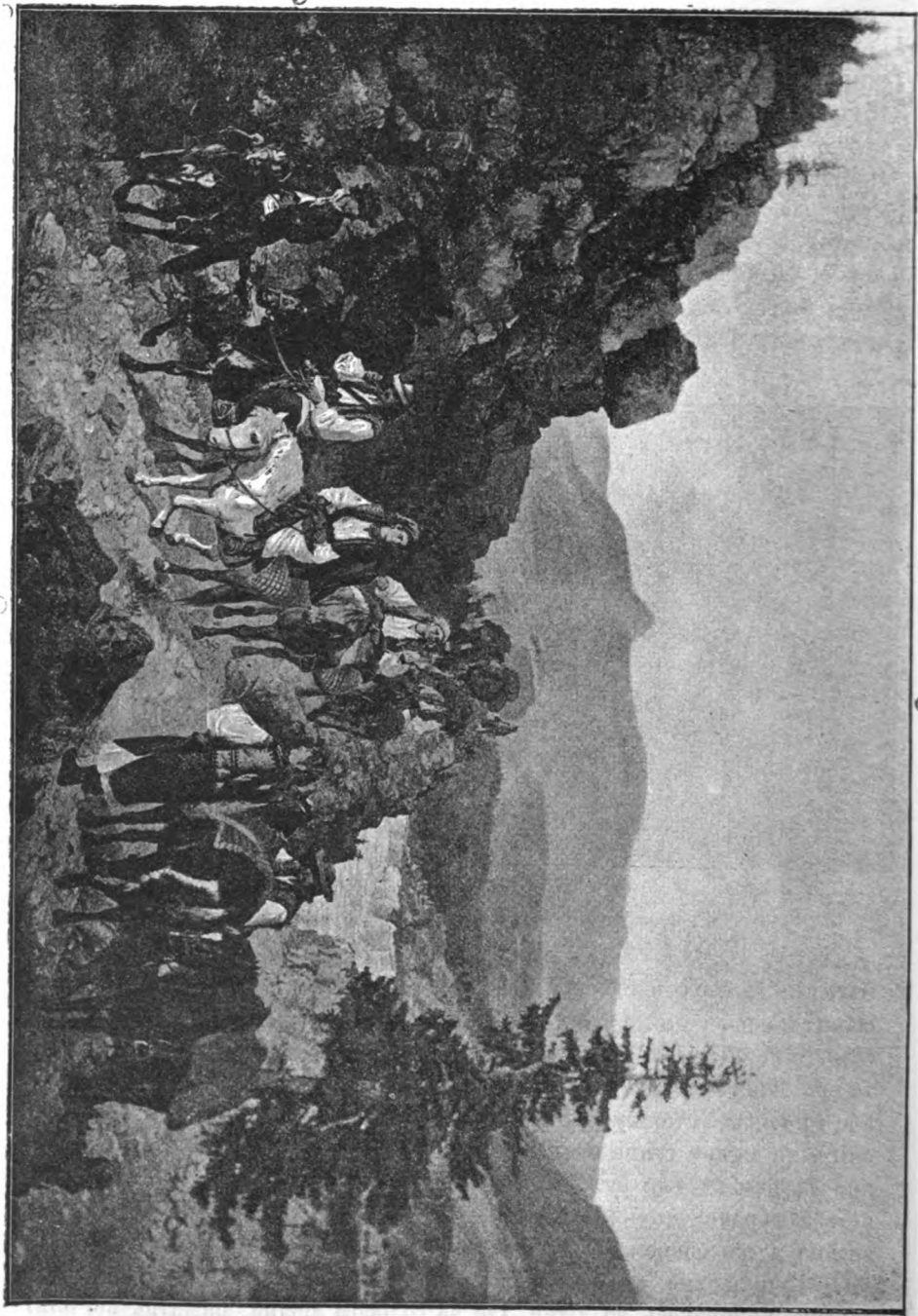

20. Гуцули ідуть з терхами у місто.

нітьма, та горами стане дуже *бійно* (страшно) іти, тоді вже треба своє здорове і жите повірити кінським ногам! Зимом іде гуцульський кінь *шпārко* (скоро) лише тоді, як на дворі *вєремє* (погода) та як бачить і чує під ногами *набїй* (утоптану снігову дорогу) або *транāш* (стежку убиту вівцями); а як упаде *пошпāй* (свіжий сніг), та дорога стане *кїтною*, або як утворить ся *полєдиця* (Glatteis) або *відволōда* (як було мророзно а сніг пуетить, або як воднистий сніг замєрзне), тоді йде він дуже *сохранно*. Через ріку ступає він зимом дуже обережно, бо в леду бувають *прорїзи* (діри).

Гуцульський кінь живе поспільно з чоловіком, він знає добре людей, привязуєсь до дїтнї, іде за голосом люднї, памятає всі плаї

21. Гучули в Корові (після картини Ярошинського.)

і місця попасів або перестанків; вертає сам з далеких полонин домів, а обладований несе терпеливо *тєрхи* або їздця. На кони їздять у Гуцульщині кождий, бо дороги каменисті, гори стрімкі, просторони далекі. Сидячи на кони пряде Гуцулка кужівку, а мати кормить дитину при грудех. У великій пригоді стає гуцульський кінь *привористо́му* або сплячому чоловікови; він такого занесе певно і безпечно до дому. В день і в ночі пильнують ся гуцульські коні самі від *звірака́*. Словом, наколи би не гуцульський кінь, стояли би гори пустою!

Бувають між гуцульськими кінями, особливо молодшими, *варівні* = *варівкі*, що *фиркають* (відбивають задними ногами), *піджв-*

22. Бодвар налякує до купна коновок.

ють сі (страшать ся) та *вержуть сі* (кидають ся) *будь чого*; з таким не *варко* (небезпечно) йти у дорогу; такому коневі не *паніть* (не любо) зразу йти з терхом за другими, але він з часом *навчєс сі* від другого старшого вже *будьлого* і стає *рову́жний* як тамтой.

Ідучи в дорогу беруть Гуцули великі парасолі, особливо в часі, коли в горах *вдорожить ся дощ іти* (слота), та збирають ся по кілька разом, а в кого більше орудок, той наладовує кількоро шкапет *тєрхами*: бербеницями бриндаї, ліжниками, сукном, вовною, коновками, ложками, грибами, *лубєм* (корою), сіном.) Передом пускають

найстарше і найсупокійніше, *бувале шканти*, за котрим слідом ідуть інші привязані *курмеєм* (довгим шнуром) до *тарниці* (сідла) попереднього шканти, або ступають вільно одо за одним у місто, — щоби звідтам обладовані *марфою*, потребами закупленими у *крамах* та на торзі, як кукурудзою, сілю, огірками, чісником, цибулею, горшками, кітлами (завішеними на тарницях), *сарсамою* (ремісничий зваряд), або з *бордюхом* повним муки повернути домів. (*Бордюх*, се скіра здоймлена в цілости з кози, потім виправлена, в місцях, де були ноги та хвіст, позавязувана, в головах зрівнана і там пересилена ремінцем до стягання).

В часі ярмарків буває по дорогах дуже *глітно*; до піших і коний з терхом прибувають *дробета* (вівці) і маржина, призначені

23. Гуцули з Жаба на повасі.

на продаж, а *гайнарі* (ті що гонять жидівську маржину) та *спрєтанники*, (що збирають закуплену в селі маржину і гонять її на означене місце), *зібють* нераз *такої* на дорозі, що возом ніхто не може сеї товпи минути. Ціла тота *джурґа*, маса, посуває ся звільна наперед, творячи довгі каравани. На вперед кожної з них іде один з належних до тої групи; він не пускає свою маржину наперед а вслід за такою групою ідуть *газди*, *газдині*, що в тій групі мають свою маржинку; вони знов не дозволяють їй приостатись по заду. — Де тільки по дорозі є яка коршма, там відпочивають ті, що ще з вечера вийшли з дому. Там перекупувають *Нєхрести* маржину і т. и. передаючи купно гайнарам, щоб, *змудрувавши* (обдуривши) дорогою

Гуцула, і *замогоричивши* (добивши торгу), уткнути п'яному не раз замість *великої банки* (10 зр.) *баночку* (1 зр.), потім у місті з добрим зарібком збути закуплену маржину.

Посеред тої каравани найде ся де кілька візків, на котрих *їхав* у місто стільки людей, кілька там може! змістити ся. З тої сумішки людей, коний, маржини, дробет, свиний та *Поганої віри* (Жидів) чути вже з далеку сварку *барисієників* (посередників купна), гийканє гайнарів, ревіт худоби, бляєнє овець, квик свиний та голосне *шварґотанє* Жидів, що не обдуривши Гуцула в селі спішать у місто, щоби при помочи мійских *товтів* (купців) *змантіти* його там.

Посеред тої товпи покаже ся часом *паничь* (жандарм), котрого присутність впливає незвичайно успокоюючо на той гамір!

У. Гуцульський оседок.

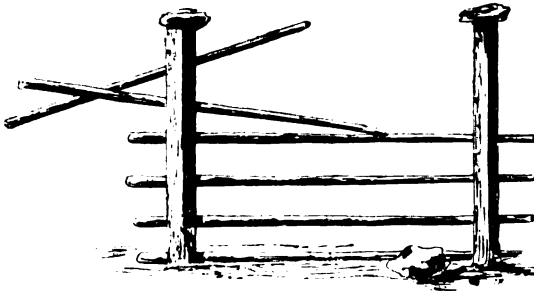

24. Оседок Якова Луничува
в Брустурах.

*с*едок, се хата враз з иньшими будинками, садок, цари́на, пасови́сько, кішниця, словом, ціле нерухоме майно одного газди, обведене плотом.

До оседка входить ся *розлогами* або *воротами*.

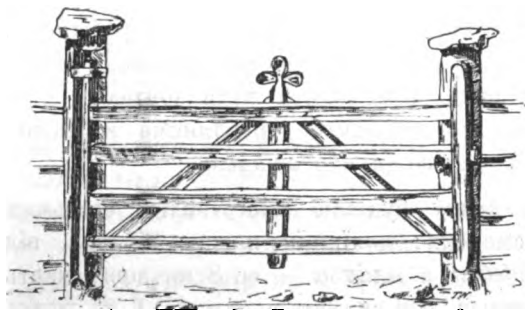
Розлоги покладені з двох у землю вбитих стовпів з видовбаними *ґрами*, через котрі можна в один бік розсувати *зворітницю*

25. Розлоги, у горі розкладені.

(гладке, вібле кіле). Розлоги розкладають ся в той бік, де часть заворітниць грубша; щоби *ніші* не потребували розсувати всіх заворітниць, покладене з обох боків розлоги велике каміне, на яке ступивши перелазять через розлоги

розсунені лише в горі; се против того, аби маржина не перелазила, наколи би хто назад не заложив заворітницю; для прогону маржини треба розкласти всі заворітниці.

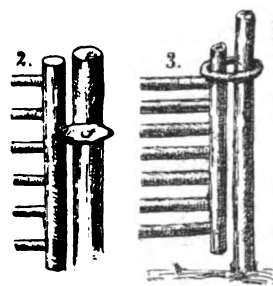
26. Ворота заперті на клюк, спочивають у каганци, а обертають ся у лещі (у горі).

дого дерева з вирубаним *стижем*, місцемн а вухо воріт, у яким оно ходить], прибитих до нерухомого стовпа; другий стовпик воріт,

Ворота, заворинь, отвирають ся в один бік, а *билиця* їх заложені ціпко у тарі стовпиків, з котрих один горішнім чопом обертає ся у *гужві*, засилений на нерухомий стовп, а долішнім ходить *вухом* у *каганци* видовбанім у споду нерухомого стовпа, — або оба чопи ходять у *гужвах* або *квчкях* [кавалок твєр-

27. Ворота на гужвах до запераня на клюк.

28. Ворота заперті 2. на закрутку 3. на гужву.

коли ті заперті, заложений за *клюк*; бувають ворота *зачинені закрутою* або притрумувані гужвою.

Оба великі стовпи, де видовбані тарі на заворітниці або в яких ходять ворота, прикриті *плитам*, аби не *пріли* (не перемакали).

Розлогами або ворітьми входить ся на подвірє перед хату, яку ставлять *стельмахи*, при помочи ось якої *сарсами*, *велїтника* (знарядів): *барди*, *топора* (широкого знаряду подібного до сокири; бардою тешуть бруси); *сокири*, *гиблів*, *лівки* (се до 1 м. довгий, обгиблований гладко і в чотири грани вироблений кавалок твєрдого дерева,

з ножем по середині як у гиблі; лавкою вимірює стельмах, чи дерево гладко обгібльоване; як *пустить лавку по протесі, зараз пізнаєть, де є на нїм горбок*; долотів, *цвоиґлів* (кліщів), *пили трацької* (на 2 робітники, до різання протесів, відрізування грубих куснів дерева), *кросневої* пилки в рамцях на одного робітника, *клямірів, шнура, каламаря* з углем розведеним водою і *ваги*. *Іонталів* уживав стельмах лише для побитя хати їонтами, а де треба збити що иньше, робить се *тиблями*, деревляними кілками; дуже рідко що прибивав він *цвяхами* або *звіздям*.

Дерево (материял) на всяку будівлю приготовлює стельмах з *віблєка*, круглого пня смереки; долішній кінець *віблєка*, від *гуґєра*, утятий на 6 м се *ковбок*, а *плітєва* — се 8 м. довга часть *віблєка* теж від *гуґєра*, *крукєва* — 6 сяжінь, а *кілє* 5—6 м. довга часть *віблєка* від верхка; з ковбка колять *дошки*. З *віблєка* лагодить стельмах *зелізником* *дерево*, материял на хату, при чім *бракує* він (відкидає) ковбки *борґаві* (порохнаві), *брєсклі* (сірі), та *брїняві* (перестоялі, що зачинають уже червонїти), а *лише мудре* (добре) дерево.

Приладженє дерево (материял) на будівлю є: 1) *віблє*, круглє і гладке, 2) *брусіванє*, на чотири грани за шнуром бардою тесанє, 3) *різанє*, з одної смереки трацькою пилою здовж самого *серця* перерізанє на два *протєси*, наслідком чого *протїс* з одного боку гладкий, з другого *віблій*.

Місце під *шалаш* = *шалаш* = *хату* вибирає Гуцул звичайно на горбі проти сонця; воно мусить бути щасливе, а таким є те, де маржина радо *спочиває*, або де мурашки сиплять *мурашківину*.

На таким місці робить стельмах перш усього хрест з малої смерічки, на котрій лишає лише *верхівку*, одну верстєву *сучя* (галузя) під верхом. Під тою верстєвою пробиває він *трупїну*, і закладає через ню ліґма патичок. Такий хрест з *верхівкою* обвиває стельмах вовною, убирає зілем, обкурює ладаном, покроплює сьвяченою водою, потім закопує його по середині місця, де має стати хата. Тепер *завєзує хату* (кладає підвалини) з *брусіваного* дерева, обкурює ладаном ціле місце призначене під хату, а потім і підвалини; де терен нерівний, підпирає підвалини *підліжками* (великим камінєм). Завязуючи четвертий уґол підвалини *знає вже стельмах, яке те місце, де має стати хата, чи воно щасливе, чи нї, чи буде Гавді добре вести ся, чи буде він довго жити; стельмах усе знає, але сего він нікому не каже, він лише собі се знає. А знає він се по підвалинах, по зелізнику, по голосови, як, який*

і відки його чути; чи ворона закаче, чи сорока заскрекотить, він зараз знає, як лиш підвалину зарубає. Добрий се знак, як тоді плишка (*Motacilla flava*) прилетить, або ластівка засьпіває, кінь варзав, віз вариче, або візця заблів; але як би коза завещіла, то вже біда, або як би ворона закрала або котюга забрехала. -- Як стельмах завязав уже підвалини та добиває довбнев Гари, слухав він, чи потік ме шуміти, чи вітер буде по високому віяти або гриміти, чи з тиха долом. Як шумить потік, то не добре, і тогди не добре, як по високу вітер віє або гримить, а як долом по тихо віє, то добре.

Коли вже підвалини на всіх 4 кінцях зарубані, перетинає стельмах *Грейцар* на 4 части і кидає по одному кусневи по усіх чотирох углах із середини, надто сипле у вугли сьвяченої води і кладе там хліба, соли, сиріої білої і чорної вовни.

З сею всею роботою мусить він упорати ся до полудня, бо з полудня гляба (не вільно) коло хати робити; на мов питанє, чому се так, відповів мині Лесьо Ковбчук, майстер з Яворова: „*Ба установили собі так з давна, аби могли набувати сї (їсти, пити, танцювати).*“

І справді, скоро тільки підвалини готові, кладе газда по середині місця будівлі стіл, на нїм горівку, пиво і запрошує людей на *заснованє*. Ті приносять з собою на *колáč* (дарунок) хліба, зерна, муки в мисці, за то *жарчують* і пють, а як у кого музика приграє, то й *данцують*. Дехто з тих людей остаєсь на *толоці* (до помочи) одну днину або більше, яка і коли у кого воля і охота.

Другого дня по заснованю завязує стельмах *одвірки*, одні з переду у *жорбмах* (сінях), другі проти тих назад дому, потім з хоромів у хату* (комнату), у комору, як до дому. Закопуючи одвірки *хатені* у підвалину, бере стельмах з ватри, що горить посеред місця будівлі, вугля та попелу і кидає на відлів позад дому, а се на те, аби вогонь не *ханає ся* дому.

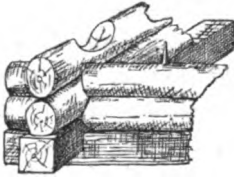
По завязаню одвірків ставить стельмах *оструб* з дерева віблого, або з протесів або з брусів; відповідно до того бувають хати *віблі*, *рівані* (з протесів) і *брусовані*.

Щоби вібле дерево покласти у вугол, робить стельмах у місці, де один віблєк *паде на другий*, іменно в гузвірі одного *круглі Гари* (вижолобленя), в які має впасти *вершєк* другого вібляка так, що

*) *Хата*, се дім з одною комнатою, а *хаті* в двома комнатами. Для зрозуміння буду уживати слова дім в значіню цілости, як теж і Гуцули говорять, а слово *хата* на означенє части дому, комнати.

в цілім острубі вершеки одного вібляка пануть у гузєрі другого ; в той спосіб вирівнує ся висота цілого оструба.

Так само кладе стельмах оструб з *протєсів* віблою стороною до *надвіря*, а гладкою до середини.

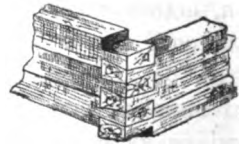

29. Вугля.

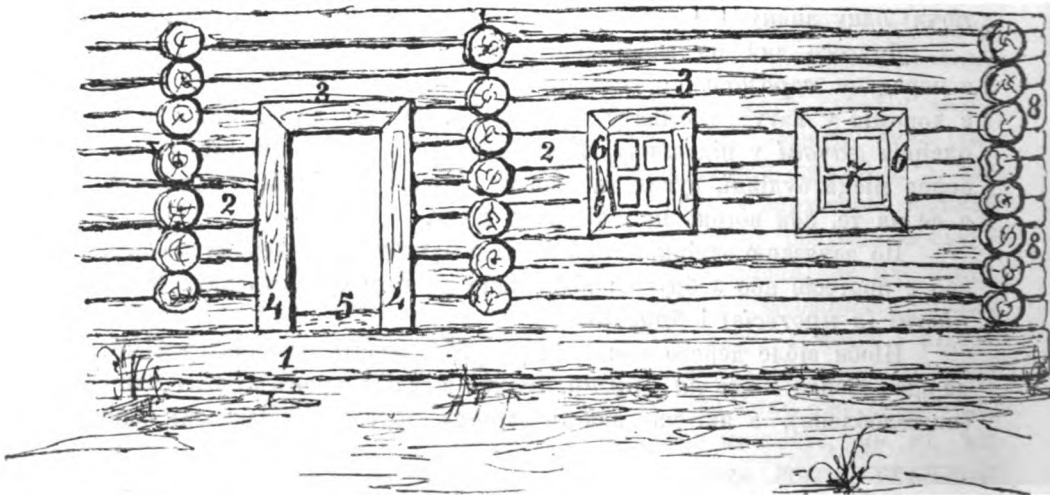
З оструба віблого та з протєсів вистають кінці дерева по за оструб ; ті кінці, як також і місце, де вони ловлять ся, називають ся *вуглями*. — Верхній поперечний вугол оструба вихоплює ся по над долішні ; він теж часто вирубаний у *східцї*, які вистають що раз більше з долини у гору. (гл. об. 32.)

Оструб з *брусів* завязує стельмах на *зámки* без вуглів ; в тій цілі кладе він кливи відповідно вирубані один поверх другого і збиває їх *тїблями* (деревляними кілками).

При одвірках завязані вібляки чи протєси тільки одним кінцем у снідні вібляки чи протєси, а другим кінцем, *вухом* (чопом) входять у *ґари одвіркові* ; такі части оструба називають ся *сімцї* (*сомець*) ; вони вяжуть теж вугля або замки оструба з *варцабами* вікон. Дерево, що лежить поверх одвірків, іде вже

30. Замки.

31. Оструб. 1. Підвалина. 2. Сомець. 3. Правило. 4. Одвірки. 5. Поріг. 6. Варцаби. 7. Рамця. 8. Вугля.

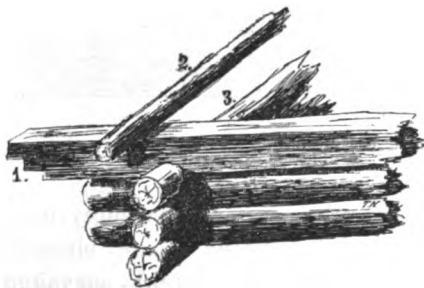

право від вугла до вугла, чи від замка до замка; воно називає ся *правило*.

Завязавши *оструб* кладе *стельмах* верх него *сволок*; поперечний *сволок* зарубує він у *оструб*, де той *сволок* вистає по над вікнами на задвіре; три або чотири *поздовжні* *сволок* *лягають* на поперечнім, а зарубані їх кінці лежать на *острубі*. Зі споду на середнім *поздовжнім* *сволоці* пише *стельмах* *хрест*, а коли *вміє та хоче, то і що инче*. На *поздовжних* *сволоках* лежить *стеліна* з *гиблованих* *тертиць*, *впущених* (аби добре *приставали*) одна *шпунтарем* у *жолобницю* другої; в *горішнім* *віблеку*, *протесі*, чи *брусі* *оструба* *видовбана* *ширша* *жолобниця*, в яку *впущена* *цілою* *свою* *грубостою* *крайня* *тертиця* *стеліни*.

Над *хоромами* не *кладуть* ні *сволоків* ні *стеліни*.

Поверх *стеліни* на *вистаючих* *верхніх* *углах* *оструба* *покладена* *обрубина*; вона *замикає* *хату* *зверха* *так*, як *зачинала* її з *долини* *підвалина*; *поміж* *стеліною* а *підкрівною* *латою* *лишена* *шпара* *для* *проходу* *диму* з *пода*.

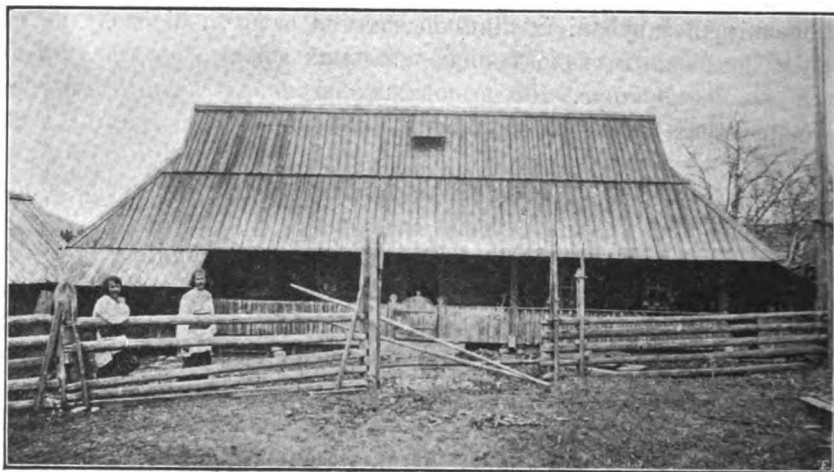
32. Верхній вугол. 1. Обрубина. 2. Віблек, на яким опирає ся стріха. 3. Шпара для проходу диму.

До *обрубини* *затоплені* *кізлі* з *віблеків* і *прибиті* *тиблями*; у *горі*, де *кізлі* *сходять* *ся* з *собою*, *збиті* *вони* *тиблями* в *завязки*; *долішні* *кінці* *кізлів* *вистають* з *обрубини* і *творють* *враз* з *побови* *вистаючу* *стріху*, *щоби* не *чуріло* на *оструб*. Аби *завязки* *кізлів* (у *горі*) не *розгодили* *ся*, *повязані* *вони* до *бурк-*

ниці (довгого *віблека*) що йде *гребенем* *даху*; до *тої* *буркниці* *прибита* *зо* *споду* *кожда* *пара* *кізлів* *кльоками* (гаковатими *тиблями*); *кожду* *пару* *кізлів* *між* *собою* *вяже* *під* *верхом* *іще* *бантине* (тонкий *віблек*); *поверх* *кізлів* з *долини* до *гори* *прибиває* *стельмах* *тиблями* *лати*, він *латкує* *кізлі*. — В *буркниці* *є* на *оба* *боки* *гари*; у *ті* *заходять* *кінцями* *дошки*, що йдуть з *гори* в *долину* і *укривають* *хату*; *самаж* *буркниця* *покрита* *зверху* *драніцями* (на *метр* *довгими* *тонкими* *коленими* *дошками*), *щоби* не *пріла*; *верх* *лат* *покладені* *драніці* *одна* *побіч* *другої*, а в *місяцях*, де *дві* *драніці* *сходять* *ся*, *верх* *них* *третя*, аби не *чуріло* на *під*; *верх* *драніць* *покладене* *довге* *кіле*, *привалене* *камінем*, аби *вітер* не *розніс* *драніць*; *така* *хата* *зве* *ся* *камінем* *провалена* або *плюска*, бо її *криша* *слабо* *похилена* (під *кутом* 25—30°); *побита* *хата*, *се* *знов* *така*, у *якої* *криша*

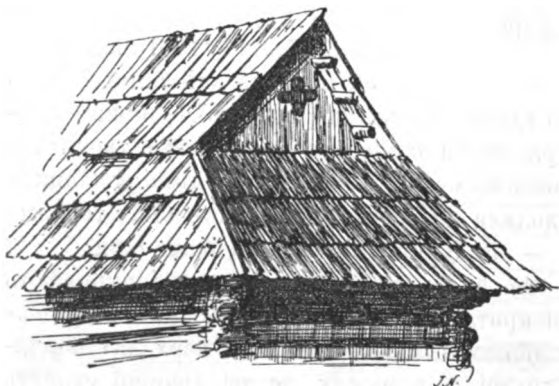
нахилена під кутом до 60° ; її *побій*, 6-и п'ятеві дошки, уложені як дра-
ниці, але прибиті у *рєди гонталями* до лат; в ще хати *побиті гонтами*.

Прічівки (боки) даху не добігають від стріхи похилисто аж
до *гребеня*, але ломлять ся вже в $\frac{2}{3}$ части і йдуть відси прямо-

33. Хата Шчирбляків в Яворові.

висно до буркниці, наслідком чого творить та часть причівка трикутник,
заложений драницями; у причівках є *перехрєсне*, мале віконце
(без скла) звичайно
в формі хреста, куди
виходить дим, що йде
з комина у хороми,
а звідси *стелить ся*
по поду.

34. Прічівок.

Новіщими часами
кладуть у даху о-
сібні *димники*, з яких
вимітає *сажер* сажу.

Віблу хату (о-
струб покладений з ві-
блєків) *клинкують* із
середини, потім *наки-*
дають глиною і бі-

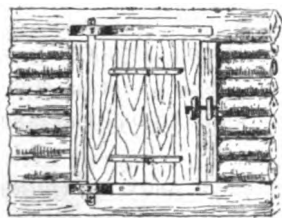
лять, а з *надвіря імиать її* (закладають мохом кожду розколі-
бину поміж віблєками).

Стіни *митої хати* (покладеної з протесів або брусів з середини обгильбованих) миють, а щоби стіни скорше пожовкли, додають до води, якою їх миють, капустяного квасу.

На підвалинах кладуть *ліґари*, а верх них *поміст* з тертиць гильбованих, засипавши уперед місце поміж ними глиною та камінем.

Є ще много хат без помосту; у тих *мастить* газдиня кілька разів до року *доліаки*, засипані глиною до висоти підвалин.

Скоро хата *укрита*, закладає стельмах двері і вікна; двері входові вироблені з гильбованих тертиць збитих *шпугами* (попереч-

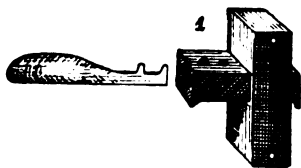

35. Двері. Гильбовані тертиці збиті поперечними шпугами; вирубані з лівого боку *вуха* ходять у кчлах; двері замкнені на засув.

у каганці і кчці або у кчках *ходь двері вухами* завше до хоромів.

Входові двері замкають ся на *замок лавчастий* або *замок бганий*.

Замок лавчастий, сліпий, зложений з одного *одвірника*, *засува* і *зубчастого ключа*. Гранчастий одвірник його, гладко з твердого дерева оброблений, прибитий із середини хоромів до одвірка; в тім одвірнику є *лавки*, гладкі кавалки твердого дерева, які можуть

36. Замок лавчастий. 1) Ключ висунений з одвірника. 2) Перекрій через замок з ключем під лавками.

своїм тягарем легко упасти в *ґари* видовбані у засуві, наслідком чого хата буде замкнена; щоби двері отворити, треба ключа *з зубцями*, які своєю величиною і відступами відповідають цілком положенню і величині лавок. Через отвір, зроблений в одвірковім сомці, вникає ся з надвіря руку з ключем у хорони, там треба вложити з правого боку у засув ключ зубцями у гору, шукаючи за лавками; скоро зубці натраплять на лавки, треба піднести ключ у гору, його зубці підносять лавки

з засува; потягаючи тепер ключем в правий бік, висуваємо і засув, що вихопившись зпоза дверей, дозволяє їх отворити.

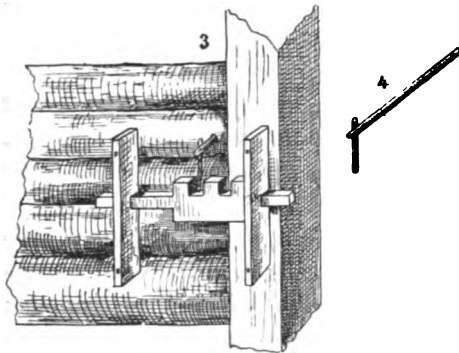
Грубість ключа, число зубців, їх віддалення від себе і висота, що все мусить докладно відповідати гарам у засуві і лавкам у одвірнику, не дозволяють отворити замок без відповідного ключа.

Лавчастий замок називає ся також *сліпий* тому, бо механізм його (лавки і гарн) укритий.

Інші лавчасті замки отвирають ся ключами, яких не треба всувати в засув, але вложити в одвірник з боку, а викрученням ключа зубчастого будуть підважені лавки, наслідком чого можна засув висунути, як у попереднім замку.

Лучає ся часом, що ключ *віхопить ся* з руки і упаде у хори; без него годі отворити замок; тому привязаний ключ на довгим шнурку, або під отвором стоїть поличка, на якій ключ спадаючи задержить ся.

Замок бганий або *одноручний*, зложений з двох *одвірників* і з *засува з жолобцями*. *Одвірники*, се обтесані кавалки твердого

37. 3) Замок одноручний, 4) ключ бганий.

дерева, з яких один прибитий до одвірка, другий до оструба; в одвірниках ходить *засув*; такий замок отвирає ся ключем *бганим* (складаним); його впирає ся з надвіря через діру, поза якою *язик* ключа спадає у долину в жолобцю засува; викручуючи ключем на право висуваємо засув зпоза дверей, наслідком чого вони відмикають

ся; коли-ж посунемо отворений засув повнєшим способом на ліво, *віхоплює ся* засув зпоза одвірок і двері, — він замкне їх.

Описані замки мож замикати і без ключів; в тій цілі треба засув скоро пересунути через одвірник, причім лавки самі впадають у гарн засува. Щоби засув не *перевіг* через одвірник, але забіг як *треба до самої жири*, він з обох боків або *зарубаний*, або з него вистають чошки, котрі спирають його; по за них він не піде *ні в зад ні в перед*.

Аби входовими дверима заодно *не верзати, не рипати*, кладуть по при них з надвіря при одвірках до 1 м. високу *фіртку*, зроблену з лат, як ворота; се на те, аби вівці, свині не залазли у хори,

коли двері *відчинені*; фіртка ходить у гужвах або кечках зо спижами, прибитих до лівого одвірка; вона примикає ся (як ворота) на *клюк*, на *засув*, *закрутку*, *залізну заціпку* або на такуж *клямку*.

Двері з хоромів у хаті *зачиняють ся* на залізну клямку або замикають ся на колодку.

Поверх *варцабів* вікон покладене *футринь*, а в вікна рамці з 4-а *склянками* (склом), надто часто з надвіря *віконниці*. — Дехто визначає свої вікна тим, що оббілює їх довкола по варцабах.

Є доми з одною хатою і з двома хатами; в остатнім случаю називає ся хата на право від хоромів *правічкою* а хата з лівого боку *лівачкою*; називають теж таку хату, що стоїть звернена до полонин, *горішною*, а *долішною* тоту, що звернена до *подбля*.

Коли хата поставлена, виймає стельмах закопаний хрест, утне *верхівку* (вершк з верховим сучем, віха), а хрест сам прибиває до схід сонця з правого боку хати від причітків на буркницю, або над одвірками, де той хрест стоїть на все.

Коли стельмах упорав ся зі своєю роботою коло оструба, побою, стелини, помоста та дверий, закладає він у хаті піч, у *правачці* з лівого боку, а у *лівачці* з правого боку дверий. В тій цілі кладе він у тих місцях в високости одного метра на підніжках закопаних у землю деревляну стелину, обведену до широкости 40 см. з двох боків звернених на хату *опіцками* (з протесів); з двох других боків зарубана тота стелина у стіни хати, де міцно держить ся; на тоту стелину насипає глини і каміня до високости опітків, і убиває *туго* довбнею; по середині вибитої стелини стелить короткий грубий ковбок; з двох боків від хати кладе в віддаленю від того ковбка прямовисно дві *лодві* (широкі грубі дощці), і вбиває їх у місці, де вони з собою або зо стінами творять простий кут; тепер сипле верх згаданого ковбка і в округ него глини як у яку скриню (замкнену з двох боків лодвами, а з двох других хатніми стінами); глину тоту убиває теж довбнею дуже туго до високости лодв; коли вже глина рівно з лодвами убита, відкидує майстер лодви, а ковбок підпалує; заким сей вигорить, висохне убита глина, по чім витісує газда рискалем і впрівнує те місце, де був ковбок, і *піч готова*; побіч печі роблять таким самим способом ще менчі *пічки*, в які кладуть у *горюстаж* зготовлену страву, аби була тепла. Піч і пічки звернені отвором до вікон; часть перед печею називає ся *припічок*, а з боку *запічок*; в припічок вбивають дві залізні або деревляні *лабки*, на яких укладають поземі рамці; на них мурують *кобин*; в тій цілі роблять з глини, званої *мармурок*, *брусечка* (цеголки) і укладають їх на поземих рамцях відповідно до того, який

має бути комин, як він *проти хати пасує*; у горі комина кладуть укосом на плитю або зеліанім *шиню* з брусвчка *каглу*, яку пускають через стіну у хороми; комин укривають плитам такої величини, який він (комин) у горі за широкий, почім замащують його з усіх сторін глиною.

Є теж у гуцульских хатах комины з кахлів вироблюваних гончарями в Пістини і Коссові. Ті кахлі поливані і украшені зобрами цвітів, церквий, хрестів, образами святих, сценами з гуцульського життя, гербом Австрії, звірями і т. и.

38. Комин кахлевий.

Дим, що вихоплює ся з ватри, яка горить у печі чи під комином, виходить комином і каглюю просто у хороми, а звідси на під.

Коли при печі нема комина, тоді виходить дим просто на хату, а звідси через двері у хороми або вікнами на двір. Така хата називає ся *курна* або *бурдів*; підчас того, як у такій хаті горить ватра, сидять люде на низьких стільчиках, або на *кайлаках* = *утинках* (коротко утятых ковбках), аби дим, що збирає ся під стеліною, не вигризав очий. У такій хаті стеліна і горішні части стін темно-вишневі від диму.

Від диму, що в усіх хатах іде з хоромів на під, прикурюють ся хороми і цілий побій зі споду; обрубина і піддаше стають вугляно-чорні, висша часть побою темно-вишнева, а у споду при стеліні ясніша.

Піч займає майже четвертину цілої хати (комнати); у ній або під комином варить ся страва; у пічках стоїть *мерендя* (готовий харч): *кітлик* або *кулешівник* з *кулешірем* (горнець, в яким готують ся кулеша і патик до заклочення її), *гладунець* з молоком; до стіни печі припертий деревляний *круг*, на який викидає ся зготовлену кулешу, в куті стоїть *вишка*, мала лопатка до мішаня, *рама*, *рама*тка (стирка); надто є піч огнищем родинного життя, коло неї вештає ся заедно газдиня, до пічок заглядають часто ті, що зголодніли або запізнались у обіді; на запічку сидять баба з кужівкою, а верх печі за комином усї діти, деякі з них голі-

сенькі, а по при них вигрівають ся старші та ті, що *розболіли ся*, той що *упаде у лёжу*, а вже більш усіх ліниві; тому то і співають до дітей, що зимою заваджають у тісній хаті:

Діти, діти, де вас подіти?

На піч запхати, та їсти не дати!

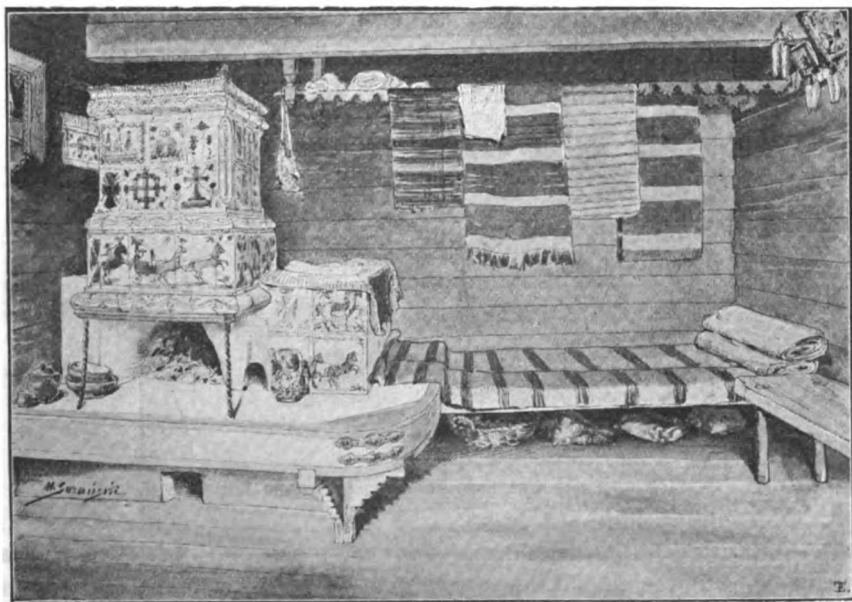
або глузуючи з лінивого:

Живіт мене болять,
На піч мене пустіть,
На саму середину
Загріти черевину.

Попри людий грів ся на печи кіт, що завжди *првде*.

У *кочергах*, у куті коло дверей і печі, стоять приперті до стіни: *кочерга*, *замітавка* (лопата до грани), *огрібач* (патик, яким підгрібають грань), *віник* (до вимітання попелу), *весло* (коромесло); *лопата піківна*, якою саджають хліб у піч, стоїть у *порядку* на *гредці*, аби була чиста.

Під тою самою стіною, під котрою покладена піч, стоїть *ослін*

39. Стіна ліва з печю, постелею.

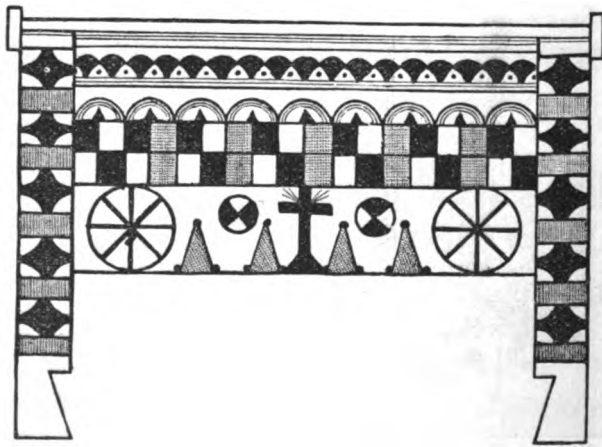
зроблений з *лодвія*, опертих одним кінцем о запічок, другим на лавици, уставлений здовж стіни проти дверей; новіщими часами ста-

влять уже готові *ліжка*; ослів чи ліжко застелені *постелею*: сїном, ліжниками, а в головах в *джерґа* (підклад з ліжника або сїна).

Над постелею здовж неї висять на сволоках дві *гредці* з довгих тонких віблєків; декуди бувають ті гредці гарно орнаментовані, тривко прибиті до стеліни; на гредках порозвішуване усяке *фанґе*, *лудїне* (зверхне убрание) святочне, *ґулґі*, ліжники, *коверцові* (барвні) ліжники вироблені на запас або до укриваня для тях, що сплять по лавицях і т. и.; у попереk постелі у ногах в одна гредка, на якій висить *колиска* так низько, щоби мож у ночи дитину ногою заколисати. Колиска зложена з двох гладких *кругів*, сповних тонкими *побічницями*; вона висить на *дугах* з *курмея* (грубого шнурка).

Здовж стїни проти дверий стоїть 50 см широка *лавиця*, зроблена з тертиці до 10 см грубої і довгої як стїна. Проти дверий перед лавицею стоїть *скриня* або *стїв*.

Скриня, зроблена з букового дерева, стоїть на чотирох прямих ногах і служить до тої ціли, що стїл, надто до перехованя сорочок, лудиня і пр., в якій ціли здоймає ся з неї гладка мита

40. Скриня з букового дерева вирізувана і писана

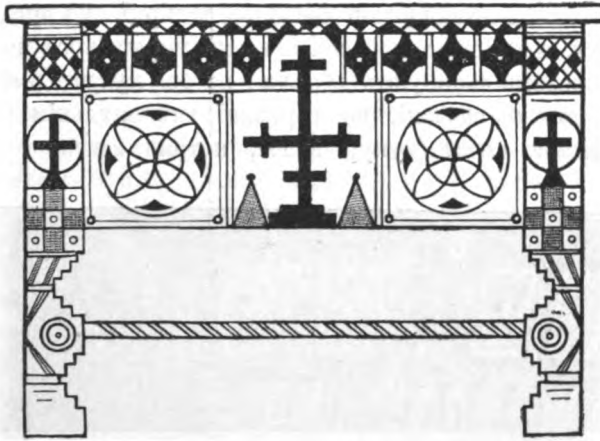
стїльниця. Дерево (материял готовий) на скринї запускане червоною краскою а потім вирізуване; деякі поля поміж вирізуванем помальовані *черленою* і синьою краскою (об. 40 і 41).

Бувають також білі скринї, тільки вирізувані або випалювані (об. 42).

Стїв (об. 43) складає ся з двох плоских на вхрест зложених ніг, сповних *побічницею* в *заввєку* (в місці, де побічниця переходить

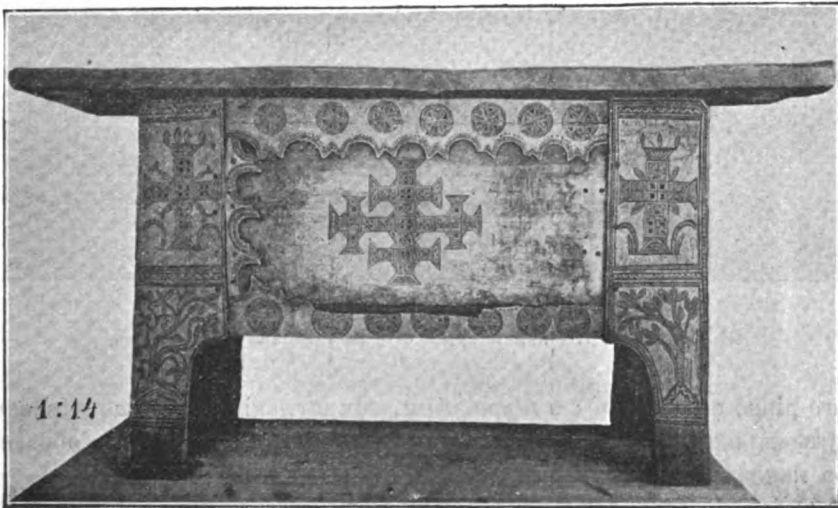

через ноги), приміцненою до ніг *клинцями*; у долинні обведені ноги *підніжжя*, яке вяже їх сильно і не дає їм розходити ся; верх ніг

41. Скряня, иньший орнамент як об. 40.

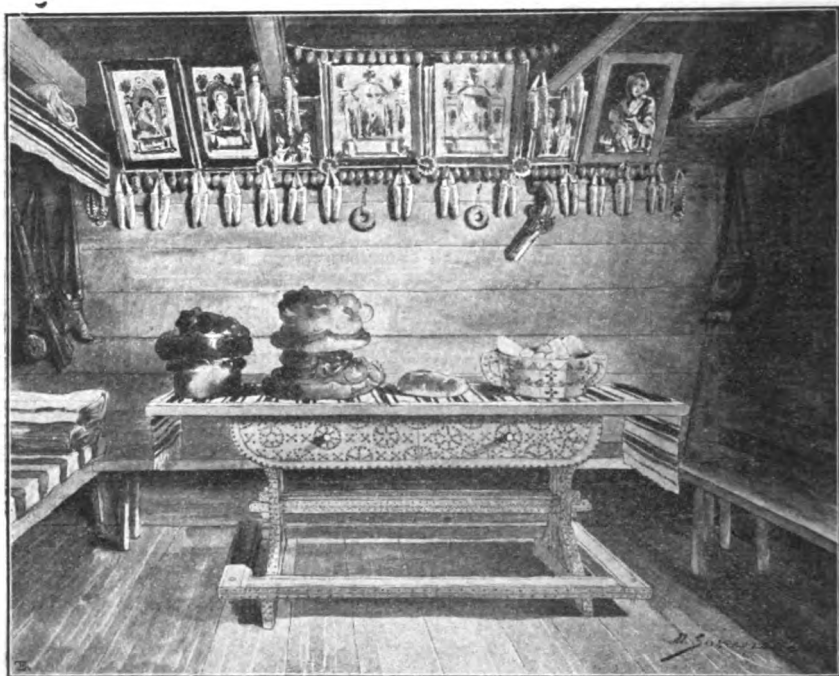
лежить груба широка *стілниця*, під якою в *шубляда*. Такий стіл, укритий все *скітертею*, бував у декого незвичайно красно плоскорізь-

42. Скряня тільки вирізувана. Судячи після дерева, має вона коло 200 літ; власність музея ім. Дідушицьких.

бою і червоною барвою *писаний*, або випалюваний; він вироблений з м'якого дерева. Стіна над столом призначена на *образнік*; по-

серед образів мусить бути образ сьв. Николая. Образи *учічкані* свяченим зілєм; верх них висять *писанки* і *голубці* (тулуб тих голубців творять випороженні писанки, до яких приліплені з двох боків і з заду як вахляр пофалдовані кольорові папірці, що представляють крила і хвіст, а голова дороблена з воску украшеного позоліткою); місце під образами завішують *дїдами*: по два *кукурудзяні шульки* у *гушму фостами* звязані, по середині тих шульків привязують червоною ниткою *чівкі* (кукур. волос, котрий звисає у доливу, де

43. Образник. Під ним писаний стів заставлений у Великдень.

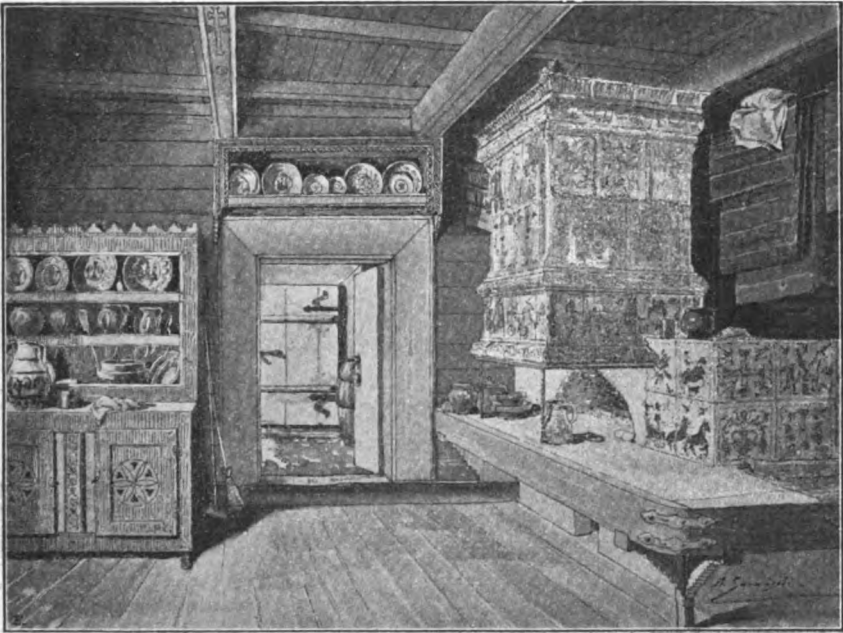
його рівно обтинають); з *шумелія* двох шульків (листя що укриває шульок) плетуть *кіску*; такі *дїди* вішають на *цьвек* під образи, або накладуть на *бег'арик* (патик) і кладуть верх образів.

Образи убирають теж сьвяченим зілєм та *сирїними колачами* (весільними).

Здовж передньої стїни, в якій є одно або двоє *вікний*, усталена широка груба лавиця, а над вікнами довга *полиця* або така *гредка*, як над постелею.

Із сторони від вікон стоїть при *придверній* стіні шапка з полицями; вона займає цілий бік стіни від дверей до передної стіни. Полиці тої шапки вузкі, в них понакладаві миски, *гліки* (збанки), *черсаки* (горшки), горшета, баняки, *пугарі* (склянки), *поруця* (келішок), пляшка заткана *гровдем* (грізд = корок), *блехівка* (бляшана літра), *гуска* соли, ліхтарь і т. н.; долішня часть шапки ширша, замикана, на ножі, ложки, сіль, пляшки, баньки і т. н.

Над одвірками хатеними є ще *намисник* з мисками поливаними, збанками і пр., а верх него пушка на перець, товчок, лійка

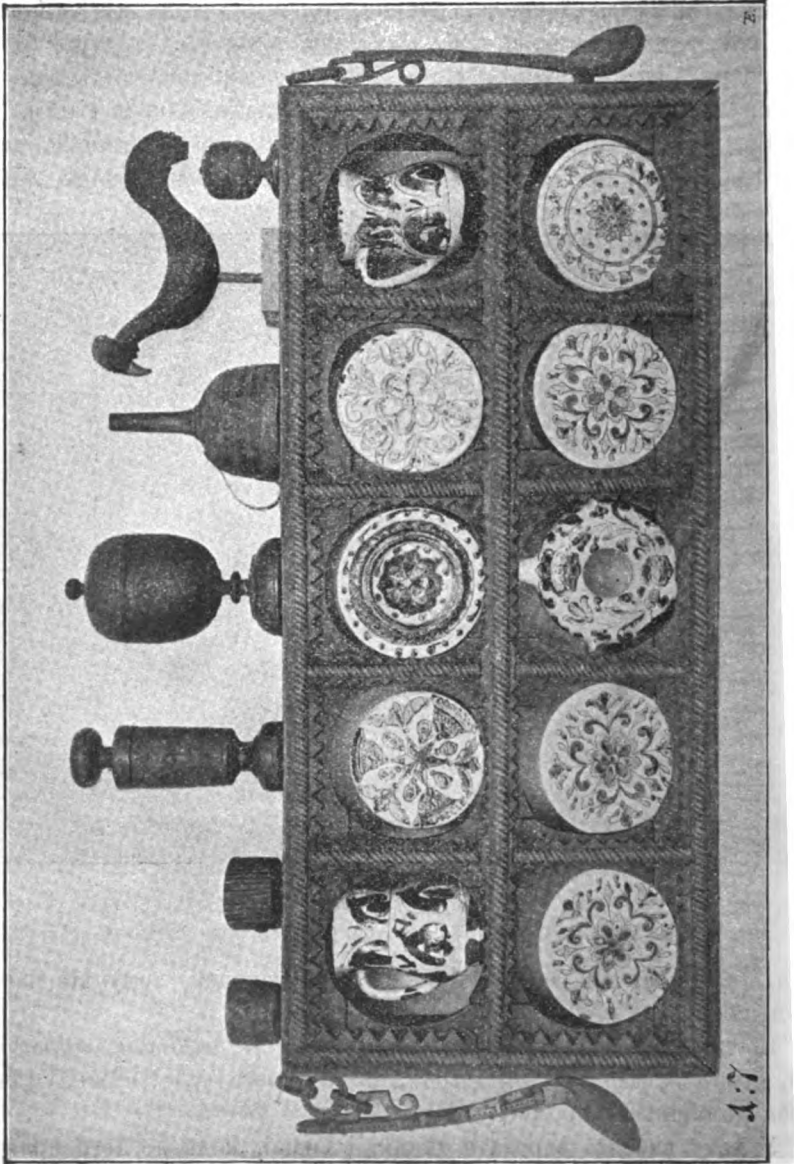
44. Придверна стіна.

і т. д. — Намисник служить більше для окраси, тому він часто різьблений або у взірні випалюваний (об. 45).

По вільних стінах хати висять *тоніріці*, *табівкі*, *пороховниці*, *боклагі*, *гаратники*, дзьобні, а де в кого *кріс* (пушка) (див. вироби домашнього промислу).

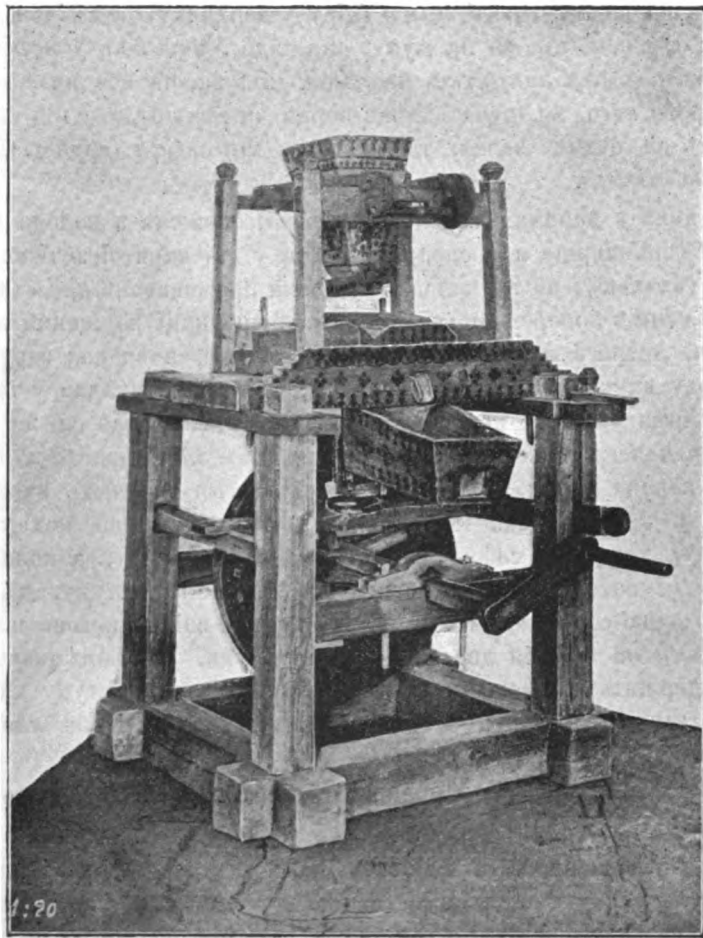
У хату вносять варстаті ткацкі і иньші, коли до того прийде час, про що буде мова низше.

По стінах хоромів, які ніколи не мають стелени, висить на клинках: в вінках кукурудза, *ред* на коня, *тáрниця* (сідла) з стре-

45. Намісник. Дерево вазу, що він роблений перед 100 літами. Власність музею ім. Дідушівських.

менами, узди, капестри, шлії, ліци, попруги, нашильники, ярем, занози, коси, ливва до сїна, пили і інші газдівські потреби, а по кутах стоять *чубєрка* (дїйниці), *полїбочки* з капустою, огірками, бураками, квасом, мотовило, ручні жорна, або такі з *корбов* = *ручний*

46. Ручний млин. Власність музея ім. Дїдушицьких.

млин. У него в на спіднім *єрмі* корба до кручення колеса з *пальками*, що обертає ся на *валї*; верх того єрма *спочиває* на лодві *спідник* (камінь) у обручи; верх спідника лежить *поверхник* (другий камінь); у серединї поверхника затоплений зелїзний *веретїнник*, котрий переходить через спідник, під яким є зелїзне *веретєно*, що опирає ся

в каганці підойми, яка йде здовж єрма по середині; верх долішого єрма в друге менче, *кошеве*, де в горі в кіш, а під ним *коритце в вухом*; колесо, кручене корбою, зачіпає палькками за *стиці* веретена, а обертаючи ся обертає й поверхник, який ходить у обручі; *спружина*, що в на поверхнику, бє о вухо коритця і витресає з него зерно; воно паде у *прогбраницю* (діру у верхнику), а з відси поміж камінь; тут воно тре ся на муку, яка паде *мучником у корито*. — У кошевім єрмі в *закрутка*, нею мож кіш висше або низше спустити, проти того, чи треба більше зерна чи менше дати під камінь; як дасть ся більше зерна, то йде мука *крупкіца* (грубша), а як менче то *мілька*.

Є теж у хоромах *ступа походюча*, зложена з колоди видовбаної у горі ширше а в споду вузше, а у дні вкритої зелізіним *постолом* (бляхою); до тої колоди впуцений прямовисний *єрєм* (два тесані *рїмена* з поперечницями); через поперечниці впуцений довгий *макогін*, котрого вершок обтяжений колодою, а сподок зарубаний і зі споду вкритий зелізіним *постолом*, аби добре упадав у *ступу*; з боку ярма уміщене колесо з жолобом, яке обертає ся на валу; жолобом колеса перебігає шнур, що на однім кінці двигає *макогін*; другий кінець шнура присилений до *стїпатня* (дручка), що ходить *валою* у *єрмі* ступи. Подавлений ногою ступатень похиляє ся в долину, тягне за собою шнуром макогін у гору, а коли нога пустить ступатень, паде макогін своїм тягарем у ступу, де піхає сімє або зерно сонїшника на муку. Дно ступи і спід макогона заковані *постолами* на те, аби дерево не гризло муки. У *клюні* (звичайній ступі) держить ся макогін на ступатневи і паде у ступу хитанєм другого кінця ступатня; — з *муки* стертої у *ступі* або *клюні* бє ся в *олїйниці* олїй.

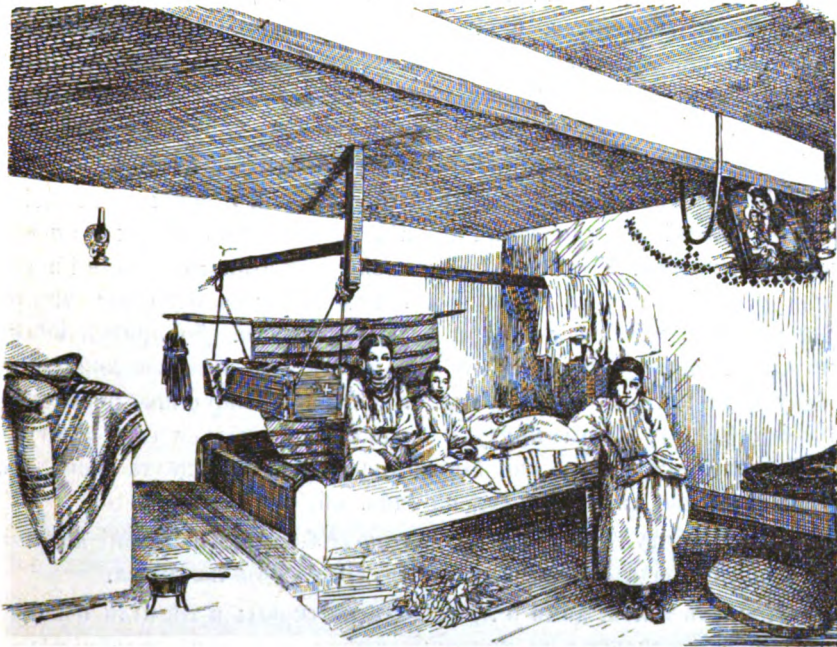
До оструба хоромів приперта *лїтря*, драбинка, якою мож лізти на під.

До освітлення хати служать нинї нахтові *лямпи*; давніше освітлювано хату смоляними *скипкками*, що заєдно під компном горіли, або свїтлом *каганця* з лою; з лямпою нахтовою не вміють Гуцули добре поводити ся, наслідком чого вона часто *самопотить* і обкопчує хату.

Так виглядає нутро хати (хатий) Гуцула, де в *гаразді*; не все, що подане повисше, мусить бути в кожній хаті; се йде *проти* потреб та *гаразді* газди, так як і гуцульскій дім може мати у одного Гуцула одну хату, у другого дві розділені хоромами; де в дві хаті, там живуть або дві родині поруч себе, або газди ужи-

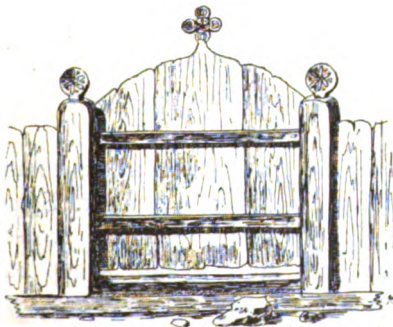
вають одну хату на щодень, другу, *світлицю*, про свята, або теж живуть в одній самі а в другій слуги.

Перед хатою в завше *присна*, у бідного з каміня, у засібні-щого з грубого віблєка або такоїж дошки; де в дві хатї, там поста-

47. Нутро бідної хати.

влений перед ними *Ганьчик*, понад який вистав *піддаше* (продовжена стріха). В ганьчику в осібна фіртка проти входових дверей хатних; вона ходить у стовпиках ганьчика, закінчених круглими *роз-клинками* (вирізуваннями); посеред фіртки вистав хрест.

48. Фіртка у ганьчику.

Побіч хати *правачки*, а часто також і по при *лівачку* добудована *клїть*, до якої заходить ся просто з хати дверима покладеними в стїні між постелею і столом, або з ганьчика; кладуть теж *клїти* при задних стїнах хати, тоді заходить ся до них з хоромів; *клїть*

— *комора* належить до *газдинї*, там стоять на землі: *поливальниця*

(зілляниця), *бодня* (замкнена бочка) і иньше *суднічє* = *судніє*, як : бочки, бербениці з бриндзєю або гусьялкою, фаски, скіпці на *дору* (пасху), дійниці, відра, корита, діжі з зерном або мукою, половники, *ботелєв* (масничка), *чагун* (великий спижевий горнець), мотовло, самотока, сновалка, гребінка до вовни, дергівка, скриня пишана з білем, запасками, сукнами, а на полицях : правник, маглівниця, тачівка, ложки, миски, *макортик* (макітра), бундзи, масло у фасці, суш, *пóкладки* (яйці); по клинках висять : *букат* (кусак солонини), *бўжениця* (вуджене мясо), чісок, цибуля, чоботи, *кресані* (капельюхи), кожухи, *петєчє* (не піхане сукно) і т. и.*).

Статні (*статок* = майно) газди ставлять побіч хати осібні *амбарі*, більші від прихатних клітій, на сховок повиспих і иньших знарядів і потреб. У кого є більше овець, той ставить з боків і з заду хатній *притули* або *колєшні* з осібного низького оструба; ті притули вкриває дах *хатєний*, продовжене стріхи. До притул ведуть одні двері через задню стіну хоромів, а ще одні, зглядно двоє з боку (-ів) хати. У притулу іде зимою всяка маржина, передовсім *дробєта* (вівці); літом притули порожні. Не тільки самі притули, але і тепло, яке стає у них від поміщених там овець та гною, охоронюють зимою хати від студени (див. об. 50).

Крім притул ставлять на *загороді* близь хати осібні *колєшні* для кожного рода маржини, а надто *древоруби* на дрова.

Кладуть також доми з *граждою* (кліткою); в тій цілі обводять ціле місце призначене на колєшні, амбар, дереворуб, високим парканом, по над який кладуть широкий, у сторону подвіря слабо похилений дах, що опирає ся з одного боку на паркані, а з боку від подвіря на стовпах закопаних у землю. — Під тим дахом гражди стоїть віз, плуг, сани, колєсниці, *карўци* (скриня на 2 колесах, до якої скидають *скісканий* з під маржини гній, а коли повна, вивозять на поле), *корчўги* (короткі сани до воження ковбків), дерево і т. и.; зимою в часі метелиці або великого морозу криють ся під той дах ковї, худоба, яка у Гуцулів *ховає ся* на дворі.

У гражді є брама зроблена з тертиць, а по при ній звичайно і фіртка з черелазом; вони криті осібним двобічним побовом. Брама з дашком трохи висша від гражди. Ціле обійстьє з граждою творить чотирокутник замкнений на всі боки, так що з вулиці видно лиш паркан і кришу хати. Такі хати називають також : *хати з брамами*, а ставлять їх у подальших відлюдніщих місцях, або де бу-

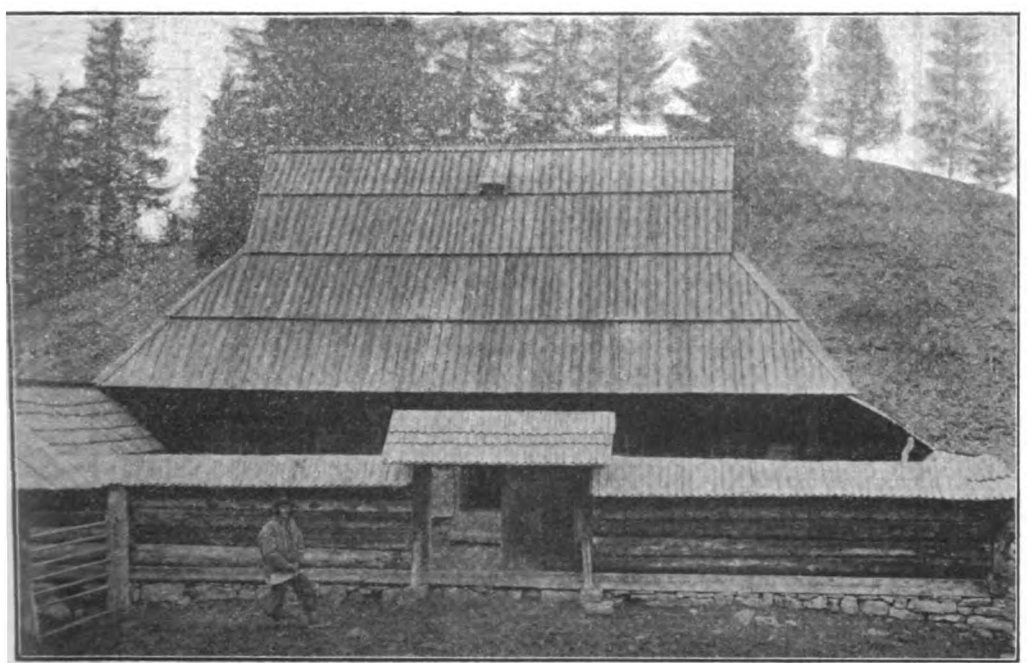
*) О тих і иньших тут згаданих знарядах подаю понижше в осібних розділах.

вають сьніжні *замети*; вона безпечна від вовків і *фубалиці* (сьніжної замети).

На дверях усіх будинків вирізують, випалюють, або намазують дехтем хрест, щоби *щезуни* не входили до середини, не наносили хориби людям та маржинї.

Скоро хата і другі будинки скінчені, *процвє* газда стельмаха ось якими словами: „*Процвї мене, як я тобі братчіку чим не годив*“. — У відповідь каже стельмах: „*Най тобі Бог с'ятий про-*

49. Хата з траждою (у брамах).

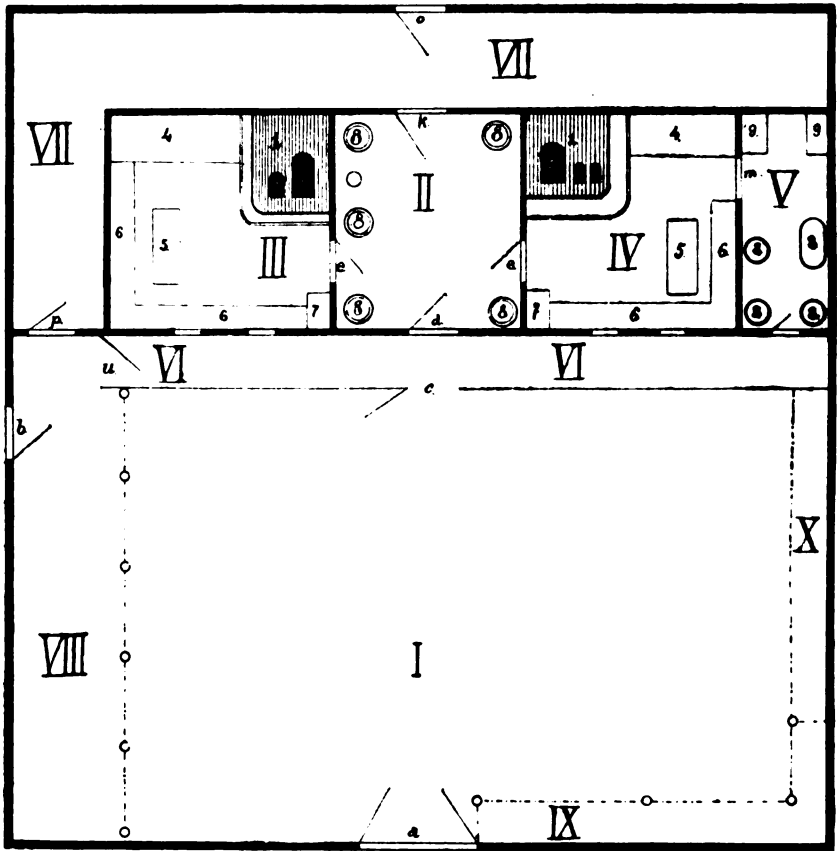
стить і я процвєю“. Так три рази, а потім дає газда на прощїне стельмахови полотна, сукна, що який *віткає* (може).

Подвірє перед хатою виложене великими камїнями; воно звичайно дуже згружене маржиною, що туди ходить свобїдно, а частї дощї, якї падуть у горах, не дають тїй грузи висыхати.

Майже на кождїм подвірїю *сторожить мушїю* (добро газдївске) *жєрва* (лютїй пес) = *пїрга*, = *сторож*. Аби пес був *лютїй* і *пруткїй*, треба мочити тютюн через три дни в молоцї, потїм перецїдити молоко через вістрє коси і зварити в нїм освче гнїздо з осами, при чїм треба говорити ось яку примївку: „*Абис був острїй, як*

косо́, а жёрсткий як осі́". Зварене молоко дав ся псови їсти у *чєру* (рідка кулеша); від того став він дуже лютий.

На подвір'ю видно теж, особливо у перевідників, кури (така,

50. План хати об. 49. I. Подвір'є. II. Хороми. III. Лівачка. IV. Правачка. V. Кліть. VI. Іаньчик. VII. Притули. VIII. Кошери IX. Деворуб X. Піддашє. а. брама; б. фіртга бічна; с. фіртга в іаньчику; д. двері входові; е. двері хатені; к. двері у притули з хороми; м. двері до кліти; п. двері з надвір'я у притулу; о. фіртга у сад. 1. Піч; 2. піч пічна; 3. пічя; 4. постіль; 5. стів; 6. лавниця; 7. шафа; 8. бодні; 9. скрині у кліти.

що перший рік кладе яйці, називає ся *писківка*), а декуди і *пультякі* (индики).

На царинках видно літом малі копниці сїна, які складають у *оденки* (одна велика копниця) під *оборбги* (дашок опертий на чо-

тирьох сохах) огорожені *бплотом* (з кіля, вориня і гужв як пліт), щоби маржина не скубала сіна з оденка.

Є також близь хат і *єми*, викопані у землі а зверха лодвами та землею вкриті, на молоко, *сколотину* (маслянку), *гусьленку* (молоко уперед переварене а потім сквасніле), яка дає ся переховувати цілими місяцями і потім уживати; гусьленка має в прожитку Гуцулів велике значінє, бо гуцульська маржина, зимуючи на дворі, не дає в таку пору досить молока; тому *првчуть* Гуцули літом гусьленку, а уживають її в зимі і на весну. У ємі преховують теж *слатину* (сировицю) і *бурбіску* (бульбу).

Гуцули, що мають більше газдівство і родину, і приневолені тримати слуги, лишають літом при хаті *дійники* (кількоро штук коров та овець дійних) для літного *прожитку*; у таких газдів є близь хати осібний *ватарник*, де варять молоко, кулешу, роблять гусьленку і пр. Ватарник зроблений з низького однобічного оструба, на яким опирає ся похиластий дах, з переду підпертий двома *сохами*; при острубі ходить на гужвах або кечках до 2 м. високий грубий *стовп*, до якого прибитий поземо на $1\frac{1}{2}$ до 2 м. довгий *веркльог*, зроблений з двох кусників дерева, що з переду не сходять ся; в тім місці ходить *берфела*, на котрої *ключі* висить на дугах *казан* (зелізний баняк); наслідком такого урядження можна веркльогом враз з стовпом посувати то в право то в ліво, отже казан висунути з поза ватри, а берфелу з казаном посувати

51. 1. Оструб, 2. побій, 3. соха (тут відзнята по середині), 4. стовп, 5. веркльог, 6. берфела, 7. казан.

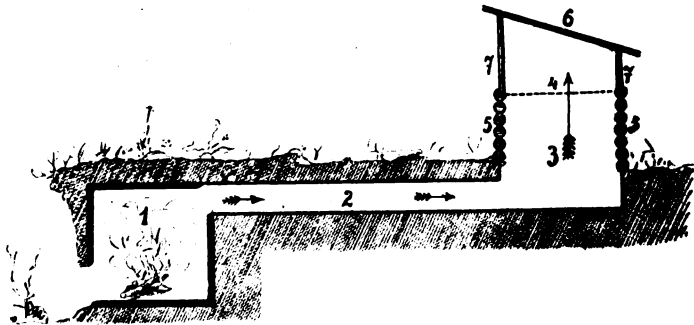
то в перед то в зад; — дірки у берфелі уможливають надто підвишенє або зниженє казана після потреби. — Від сторони вітру закривають ватарник лубєм.

Майже в кождім оседку знатнішого газди знаходить ся близь хати *сад*. В нїм ростуть яблоні, груші, черешні, вишні, сливи, *терносливи* (*пруні*) і *білосливи*; в с. Шешорах ростуть превеликі *черехи*, красою і величиною своєю що найменче рівні клепарівським черехам; садять теж *веприни* (волохатий) і *аґрест* (гладкий) і *євірницї* = *винницї*, (порічки звані євірницями тому, що листє їх подібне до листя яворового; з євірницї роблять квас); у декого є також *бросливи*

(оброслі сливи, Pfirsiche). Деякі Гуцули *кошають ся* дуже в садах і вміють дуже добре *класти присади* (щепи).

Щоби дерева красче родили, перевязують Гуцули на різдво пень дерев овочевих прядивом. Здавало би ся, що се *чари*; однак, воно має свою реальну підставу; так робити учать нині всі підручники садівництва, а то на те, щоби гусіниці, які виколують ся з кінцем зими з ячок зложених у землі, не лізли на галузє дерева, в чім їх здержув власне те прядиво, в яке гусіниці зачіпають ся своїми ніжками. У людній, що живють ближше природи, перейшов результат довготривалої обсервації в віруванє.

У кого більший сад, там є і *овниця* для сушеня овочів. На овницю копають у горбу $\frac{1}{2}$ м. куб. землі; там кладуть з плітья піч, а від неї кілька метрів довгий канал з каменя; як піч так

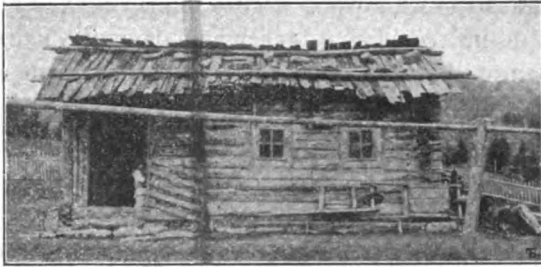

52. Овниця. 1. Піч, в ній горить ватра, 2. канал, 5. оструб, 4. ліса, 6. побій, 7. сохи.

і канал закидують грубо землею; на кінці каналу кладуть з вибляків низький оструб, менче більше $1\frac{1}{2}$ м. в квадраті, верх него *крижеву* (квадратову) *лісу* з *ціпків* ліщини, уложених рівнобіжно і близько себе так, щоби насипані на лісу сливи чи яблука не падали в середину; верх оструба стоїть похилистий побій з драниць опертий на 4 *сохах* (двох коротших а 2 довших ніжках) У печі горить ватра, з неї іде *дух* (тепло) wraz з димом каналом до оструба, переходить через лісу, на якій сушать ся сливи, яблука, коноплі, лен розложені верх ліси.

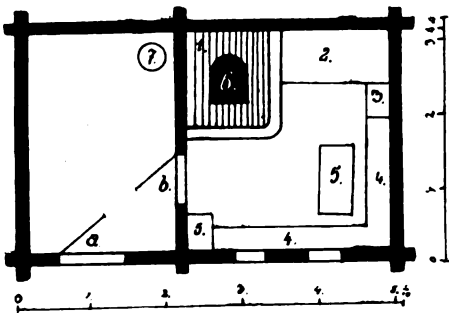
У деяких газдів є на *осовній сонця* (осовнь, місце де сонце борше гріє) *пасіка*; її кладуть в 7 або 8 стін кругло або з низького оструба або з прямовисних тертиць; потім укривають дахом, що звисає довшою стріхою на двір поза оструб, а коротшою до середини. У середині пасіки є *провір* (місце не крите), куди *мухи* на

нашу ходє. Під дахом стоять на помості вулиї або Гержони; вулиї роблені з віблях дулавих пнів, які з обох боків заднені і обмащені

53. Бурдей.

глиною, — а Гержони збиті з тертиць; у улию покладені на вхрест бильця, до яких ліплять мухи вощину, а в гержони закладені рамці; до вилету є вікна; при вікні улия є полицка, по якій мухи ходять. З улиїв перегонять обкурюм муху і дружжє (вितискають) мід, а з гержонів машинують його.

54. План бурдея. 1. піч, 2. постіль, 3. скриня, 4. лавиця, 5. стів, 6. піч пічна, 7. бочівка з квасом, а) двері у хороми, б) двері хатені.

Пасіку обходить пасішник.

Де нема близько чуркала, жерела води біжучої із скали, до якого для догідности приправляють дерев'яну ринву вижолоблену з вібля-

ка, там копає собі газда осібну керницю, обкладає її осмівом (осмів — спорохнілий у середині пень); вода в такій керниці звичайно млава, заскірна.

Газди, що мають свої сіножати подальше, звідки годі звозити скошене сіно до оседка, ставлять на тих сіножатах осібні хати з дуже низьким побоєм, без печи (бо від такої хати не треба податку платити) але з хоромами і притулою; в такій хаті живе газда чи його слуги зимою так довго, аж згодує усе сіно зложене там у оборогах; така хата називає ся *вимарка*, в протиставленю до хати *посиджової*, в якій живе ціла рідня, а яка описана повисше.

На *городець* вибирає собі газдия кусень *ситої* землі близ хати, скопує його *городником* у *гредки*, де садить *бурбішку* = *рину*

(бульбу, такий хлібець, що єго ні молотити, ні до млина, а просто до горшка); весною, заким посадять бурешку, кладуть її на дві неділі у хату під постіль і під лавиці, аби скільчила ся; в городі садять також цибулю, чеснок, петрушку, бураки, брукву, морков, мак, а на підметі (підвисеній грядці) капусту, аби не замакала; краями грядок садять біб, кукурудзу, сонешники.

У городці по грядках кладуть газдині против воробців та ворон *бпуди* (убере деревляний хрест у старе шматє і вкрив такоюж шанкою), або *вітрові млинці*, а декуди *деркачі* (також млинці, що дуже та-рахкотять) однак рідше, бо від сих полохають ся коні.

Де в хаті в дівка у *зাপліткаж* (на відданю), визначує і вона собі місце на *підметец* (квітник), у яким садить любисток, мак, зводики, майран, васильок чорний і жовтий, горошок, дрібенький мак, соломєнки (*Immortelle*); цоби підметец не засував ся, обсаджує його в округи барвінком.

Се, що тут подане, находимо в таких хатах, де є *гаразді*, розуміє ся, що з менчими або більшими змінами відповідно засібности газдів і їх потреб.

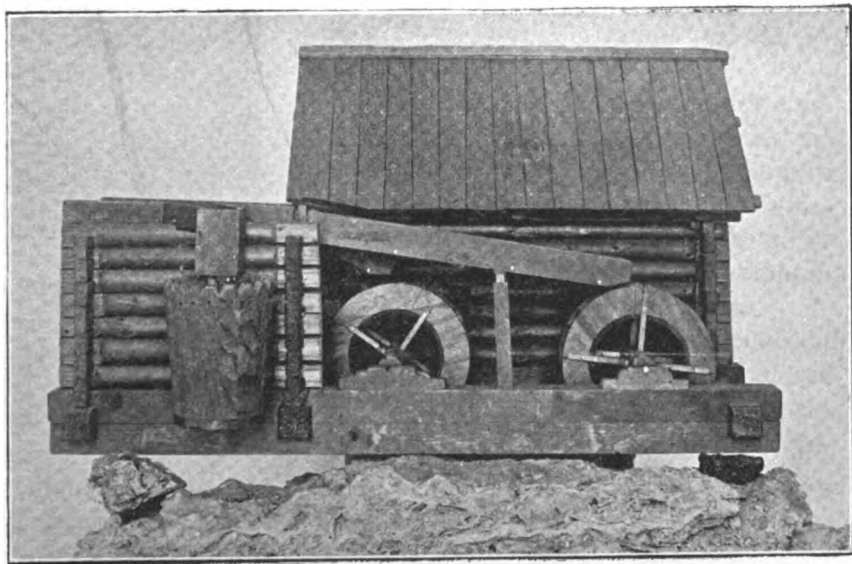
Бідні Гуцули живуть у дуже маленьких, звичайно курних хатинах, званих *бурдєями*; зверху така хата *провілена каменем*, з дахом дуже *плоскім*, без причітків. Бурдей, якого подобязну враз з пляном представляють об. 53 і 54, з 20-и m² города в округ него, становить враз з 4 вівцями, одиноке добро родини зложеної з 5 людей; овечки ті випасає літом при дорозі 7-и літній хлопчина; нічу ховають ся вони у хороми, а скоро зимно потягне, живуть враз з людьми у хаті, де одні одних огрівають своїм теплом, а люди з бідні *утрупають ся* (навикнуть) до *сонуху*, який *вонів* з овець та їх *олітків* (відпадків). На постели тої хати не бачив я не то ліжника але і клаптика сіна; під ослоном лежав кіш з бурешкою, одинокою поживою тих 5 людей. За те, що вільно їм віддихати гірским повітрем, платить властитель бурдея 5 зр. податку!

Хата ще бідніща без хорім називає ся *бужня*, а стара хата, що валить ся, *буждиґарня*.

Над рікою, близь дороги, куди приступ з гуцульских кутів догідний, стоїть *млин*. На млин кладе стельмах в дібранім місці оструб з одними дверми, покриває його значно похилистим побовом, а нутро оструба уладжує так, як при ручнім млині, тільки в більших розмірах; намісь корби обертає валом з надвіря *водяне колесо*; аби зерно у кіш насипати, треба вилізти драбинкою на *подок* млина. — Водяне колесо зроблене з двох широких обручів збитих з куснів до-

щок; обручі ті прибиті до чотирох побéдрин зашуканих у валі; аби обручі були заодно в відповіднім відступі від себе, тримають їх *врми*; поміж обручами покладені протів води *кірці* (скринки), у які вода паде *лотоками* і обертає ціле колесо з валом.

У лотоки біжить вода з ріки *млинівкою* (осібним ровом); аби з ріки звести воду у млинівку, треба ріку загатити; в тій цілі покладені у ріці *раки* (ковбки з двома похилистими ногами) ногами у її дно; раки ті сповні з собою поземими *рѣбрами* з коленого дерева, до яких прибивають лати, а ті накидають фобю, лозиною,

55. Млин. При нїм видно два водені колеса; в одно з них паде лотокою вода; при острубі випусту є валяло з упадом верх него.

камінем. Так загачена в части вода іде млинівкою під млин, де дно її вибите помостом а боки обставлені острубом; там спирає воду *випуст* (поперечна стїна) з *дверима*; двері мож підносити в міру, як треба води на лотоки коли млин меле, а коли нї, спустити, щоби вода відпливала боком.

У млинї є звичайно дві *сукняні ступи*, в які падають укосом *макогони із східцями*, що *піжають* сукно і рівночасно ним посувають; (коли сукно *вітче* ся, воно рідке, а як піде у ступу, стане густіще, міцне). — Сукняну ступу порушає водяне колесо, в котрого валі зашукані 4 *плечі* (тверді гранчасті патики); скоро плече уда-

рять у чоло макогона, підносить його до гори, а скоро чоло помине, паде макогін у ступу, і так іде раз по при раз.

При стіні *віпусту* млинівки стоїть *валіло*, велика бочка у споду вузша, в горі зубчаста з дірами; по при один бік валяла іде *унадом* (прямовисною скринкою без дна) вода з віпусту з великою силою у валяло, де *валєв* ліжники (обертає ними на всі бока), а сама відпливає зубцями і дірами. Ліжник, що був перше убитий, твердий, стає у валялі м'який, волохатий.

При дорозі є в кождім селі *кузня*, де *циган* (коваль) кує коні, *мудрує* коло воза, і т. и.

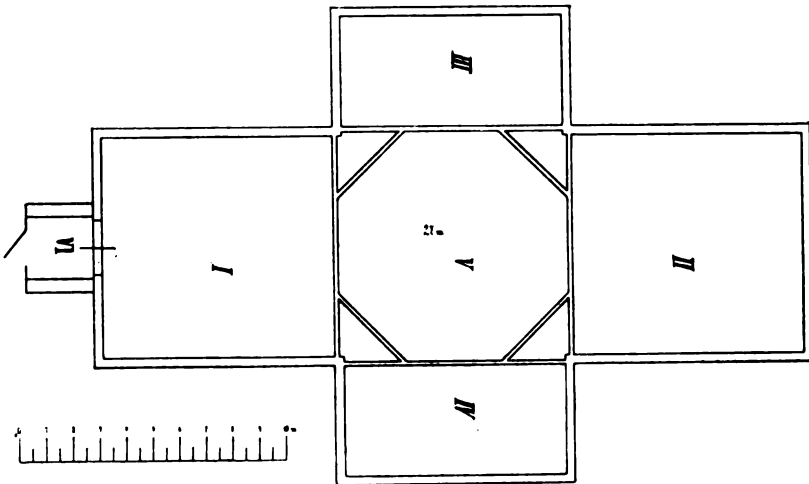
УІ. Гуцульська церков.

ім Божий, церков, ставлять *майстри* таким самим *зелізником* і з такого самого *де-рева*, як хату.

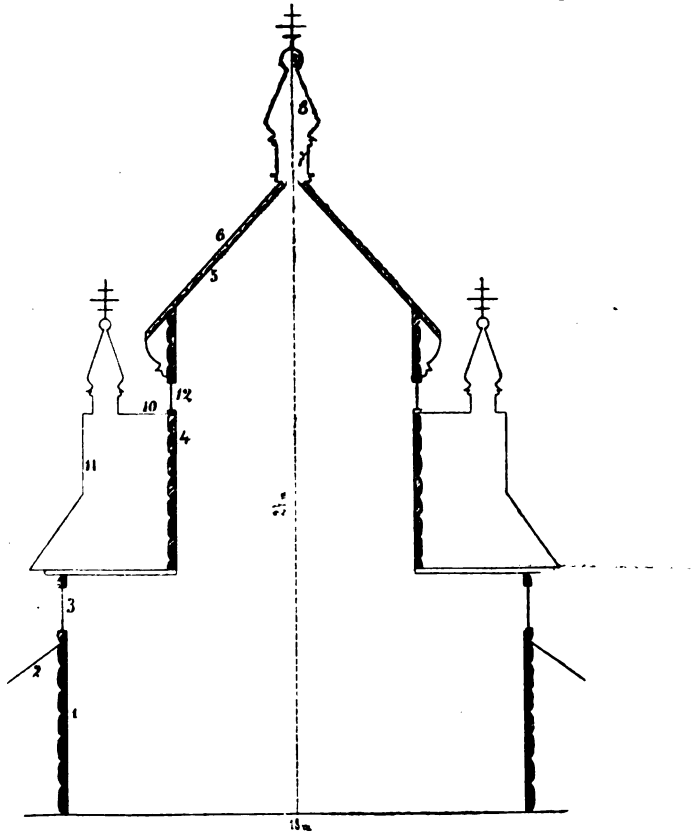
Основний плян церкви се *хрест* з чотирма рівними *крилами*; те крило, що від входу, зве ся *бабинєць*, напро-тив него *вістар*, а оба бічні *притвори*; крило з *ві-тарем* звернене до сходу, а *бабинєць* до заходу сонця; *високість* церкви в *напрямі літарні* рівнає ся довжині церкви.

На *грубих брусованих підвалинах*, *попідпираних великим камінєм* для *не-рівности терену* і *проти того*, *щоби від сирі землі* не *пріли підвалини*, *стоїть*

56. Повемай плян церкви. I. Бабинєць. II. Вістар. III. IV. Притвори.
V. Середина. VI. Іаньчик.

від середини церкви чисто згіблований оструб з протесів або з брусів; долішня часть того оструба, *підопасанє*, кладена на замки з довгими вуглами, крита з надвіря *опасанєм*, спадистим до 2 м широким *побожєм*, що опирає ся на вистаючих вуглах; (під опасанє ховають ся люде в дощ, коли глітно в церкві); верхна часть оструба,

57. Перекрій через середину церкви 1 Оструб. 2. Опасанє. 3. Вікно верх опасаня. 4. Оструб осьмірки. 5 Баня. 6. Бруштелі. 7. Ліхтарня. 8. Маковця. 9. Штйбель хреста. 10. Гребінь. 11. Чоло (фацята). 12. Вікна в осьмірці.

верхопасанє, кладена також на замки але без довгих вуглів; вона *кожухована*, вкрита прямовисно прибитими тертицями, щоби студінь та дощ не заходили у церков; чотири угли крил, звернені до середини церкви, звязані *перехрестєм* (двома на хрест покладеними віблками); над тими чотирма углами підносить ся *осьмірка*, осмигранний прямовисний оструб з протесів; осьмірку держить сильно пере-

хрестів на острубі; верх осьмірки покладена *баня*, осьмигранний оструб, що звужує ся що раз більше у гору, де він укритий *кружком*; як опасане, так і верхопасане і осьмірка і баня чисто обгильовані із середини, а дерево *припасоване* так одно до одного, що не лишає ні одної щілинки; та про те *імшуть* (обтикають мохом) з надвіря оструб, осьмірку і баню; в вісьмох зверхних протесах бані впущені прямовисно вісім *голосниць*, (около метра довгих віблєків); по бані прибиті *брукштелі*, що заступають тут місце кізлів; брукштелі сягають горішнім кінцем до голосниць; брукштелі *латкує ся*; верх

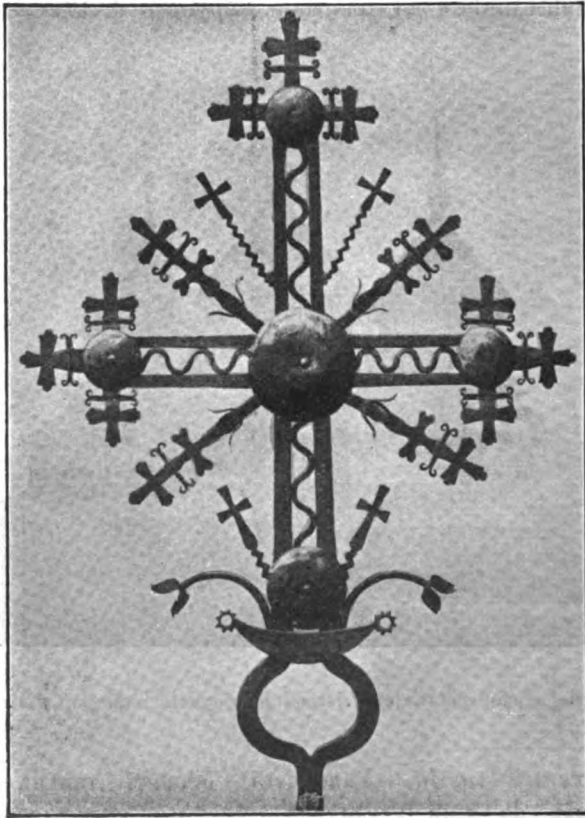
58 Гуцульська церков поставлена Лесьом Ковбчуком, майстром з Яворова.

лат іде *ґонтений побій*. Голосниці, оповиті тертицями, творять *містарню*, на якій уставлена бляшана *маковичя*, з відки вистає притверджений помежя голосницями *штібель*, на якого верхнім кінці стоїть *хрест*. До кружка завішений на шнурі *світлич* (павук, що звисає по середині церкви).

Над острубом крил покладені з двох сторін кізлі латковані і цобиті ґонтами, що сходять ся у горі в *гребінь*, а *стріхою* вистають з поза оструба; *причілок*, зломаний до надвіря як у хаті, творить прямовисне *чоло* (трикутник), верх котрого на гребени стоїть маковичка з хрестом; задньою стороною притикає побій

до осьмірки, де *ловить ся* (сходить ся) з такимиж побоями поставленими на сусідніх крилах; наслідком того повстає в місці, де ловлять ся два побої, *жолоб*; щоби тим жолобом не чуріло на оструб та у церков, прикривають його *кутаси*. Над чотирма кутасами покладені в осьмірці 4 вікна.

Із середини церкви покладені верх оструба над крилами церкви *бальки*, на яких *викочує* майстер вигнуту стеліну; в осьмірці нема її.

59 Хрест на церкві.

До церкви входить ся *Ганьчиком*, де складають Гуцули кресанї, палиці, бесаги і т. и.

Хрест на церкві, вироблений з заліза *слюсарем*, держить ся на штибли, верх котрого зроблений *місяць*, закінчений двома *звіздами*; від місяця розходять ся з під *місячної пуклі* на боки дві *лілії*; продовженням долішних двох луків хреста є *перехрестє* (два грубі

гранчасті залізни рамена), між яким ве ся *вуж*; у середині, в місці, де перехрестє сходить ся, прикривав його з обох боків *пукля середуца*, з під котрої в чотирох вуглах вибігають *проміня*. Крім сих головних частий украшений хрест по кінцях рамен пуклями з хрестиками.

Коло церкви стоїть *дзвінниця* з чотиригранного оструба, побита у ряди гонтами.

Нічу вартують коло церкви *драпіжники*.

УІІ. Гуцульська ноша.

і відповідно природі Гуцульщини до-
строюють і її мешканці свою
ношу (Tracht) мальовничо; надто
мусить бути убрание Гуцулів
легке і коротке, бо їм приходить
ся завждо перелазити воринь,
штрнкати по через потоки, спи-
нати ся д' горі, всідати на коня.
кермувати на тратвах і т. и.

*Завсідне муциньське убра-
не* складає ся з білої, на гру-
дях отвертої сорочки, яка на
шні зібрана вузкою *обшивкою*
а на руках при живчику в вузкі
дуди; в округ бедер перевязані
очкурем або притримувані *бу-
курівв* (вузким ременем) довгі
широкі *поркениці* з грубого,
білого полотна, або ширші, чер-
вові суконні *крашеніці* або

чорні, часом білі суконні *жолонні* = *гачі*; поверх них спадає
сорочка від бедер, де оберізує її ремінний *черес*; пазуху сорочки
підтягає Гуцул над черес, наслідком чого звисає вона з переду ко-
ротше, а з заду 20—30 см. довше; в чересі заткнена люлька, скі-
ряна мошонка, а на довгім ремінці або мосяжних *рекізях* (лянь-
цущку) *бганий* (складаний) ніж. Стопу овиває Гуцул *онучею*, а ц-
ній убирає *постоли*; се бувають або *виробякі* (із шкіри без шерсти)
або *сирівці* (з шкіри сирої з шерстю); як одні так другі суть або на

оба боки *морцєні*, такі мож на будь котру ногу взяти, або на *один бїк морцєні*, до вбираня лише на одну ногу; *носци* (кінці постолів у пальцях) суть завше менше або більше до гори *вакле-бучєні* (задерті); в постолах пороблені *оборї* (дїри), через які за-силєні або довгі вузкі *ремїнци*, або вовпяні *вблєки* (шнури) до стя-ганя постолів; кінці ремїнцив чи волоків окрочєні раз по при раз

60. Гуцул з Яворова в завсїдїм лїтвїм убраню.

в округ ноги верх кісток і верх долїшньої части поркєниць чи краша-ниць (обр. 60); молодші Гуцули носєть замїсь постолів чоботи з висо-кими холявами, в які запускають кінці крашаниць; до лекшого стяганя чобїт служить *гицлик*, скїрняний гузик вистаючий на зад обцасїв. — Поверх сорочки перекидують Гуцули через плєчє невідступну *та-бївку* (обр. 69) (ремїнну торбу), в яку ховають люльку, тютюн, протичку, кресало, кремїнь і чїр (губку) або сїрники, мошонку, і т. и. На сорочку надївав Гуцул *кєпгїр*, (бїлий короткий кошушок без ру-

кавів), *обрамований* на вкруги, в раменах і на *прошевіці* (ковнір) або одностайним смушем, або кавалками з білої і жовтої телячої скіря (*скіра* — з шерстю, *ремін* — без шерsti) (обр. 62); *грідушкі* (передні часті кептара), *плече* і *клін* (по боках), а також і *шви* понашивані сафіяновими червоними і зеленими *зубцями*, закінченими *кітцицями* з волічки; надто понабивані ті зубці взористо мосяжними капелями; по краях а також поміж двома рядами зубців суть кептарі *вробані* (переплетені вузенькими сафіяновими пасками,

61. Гуцул з Ростік

62. Лєгін з Брустур

в засіднім літнім убраню.

обшиваними червоним волічковим шнуром); і иньші місця кептарика, особливо вугли, суть *мудро* витинаною сафіяною скіркою понашивані; — на плече звисає два і більше дармовисів; такими двома дармовисами звязують кептар під шиєю (див. понизше літогр. таблицю).

Голову з буйним темним, по середині поділений, на оба боки і карчило у кучері спадаючим, звичайно маслом намащеним волосом, вкриває Гуцул *кресанею* (чорним, повстяним капелюхом); денце кресані перевязане *басаманом* (гальоном), *писаною* мосяжною бляхою, або *байбрками* (різнобарвними шнурками) (обр. 62).

Челядінське завсідне убраня складає ся з сорочки з обшивкою і дудами, що звисає у *павухах* і сягає до половини під'удя, — з двох коротких запасок, що вкривають перед і зад тіла або тільки з одної (задної) (обр. 63), притримуваних в округ бедер *попружкою* (вовняним вузким поясом) або *букурівв* (вузким ременем); ноги в постолах з онучами як у муштин; по сорочці іде кептар як муштинський.

63. Дівчина з Яворова в завсіднім літнім убраню.

Голова дівчини літом і зимою не вкрита, волос мащений, на середній голови перечесаний і з заду заплетений у дві малі бічні кіски, що зараз при голові сплетені у одну грубшу червоною волічкою реплітану косу; кінці волічки, *фіст*, звисають на плече.

Жінки убирають ся на *бўдень* (будь котрий день кромі сьвят) так як дівки, заплітають так само волосє як дівки, лише без волічки; волосє вкривають білим чіпцем, почім завивають голову у *черлєну* або чорну писану купну фустку, яку завязують на потилиці так, що кінці її враз з *тўроками* (френалі) звисають на плече (обр. 64, 65).

Ідучи у місто або за якою орудкою убирає молодша челядь на шию много рядів лискавок, пацьорок, хрещиків, поміж якими звичайно один більший; в около шії перевязує *сильянку* або *ґердан*

64. 65. Молодиця в Брустур в заксїднім лїтнім убраню.

з дрібоньких пацьорок (об. 73), а через плече перекидує вовняну дзьобню, в яку вкладає фустину, хліба, та таке инше (об. 66.). Дзьобня така є ткацькою роботою; дівчата украшають її вузкими золоченнями і срібними басаманами, нашивають золотих гузиків, наслідком чого така дзьобня з далеку визначуєсь полизком.

Над білим Черемошем носять дівчата і молодиці богато вишивані¹⁾ дуди рукавів (див. обр. 71, 77), до чого є поміж Гуцулками осїбні *швалі*, що за заплатаю виконують роботу після жаданого

¹⁾ О гуцульських вишивках подаю понизше.

взору; тепер узялись і жиди до того і продають по крамах готові *ўставки* і *дуди* вироблені на ткацьких варстатах.

Прілюдне убранє (див. титуловий кольоровий образок) уживане в свята і неділю, на весіля і т. и. складає ся з описаних конечних частий, воно *біле* (чисте), *красше* і *більше писане* (богатші взори).

66. Молодиця з Миулячыва. (Кліш власність тов. Просвіта).

Мущина овиває стопу у червоні *грубі суконні онучі*, так зручно в округ кісток зложені, що творять там 10 — 15 см. високу, краєм шнурочком з жовтої і зеленої волічки обшивану холявку; деякі взувають замість онуч *капці* з холявкою з червоного грубого сукна сшиті; верх онуч чи капців убуває мущина червоної на оба боки морщені, у пальцях заклебучені постолы, які стягає довгими в округ кісток високо овиненими волоками; бедра оперізує мущина широким ремнем окрашеним писаною бляхою, цїточками,

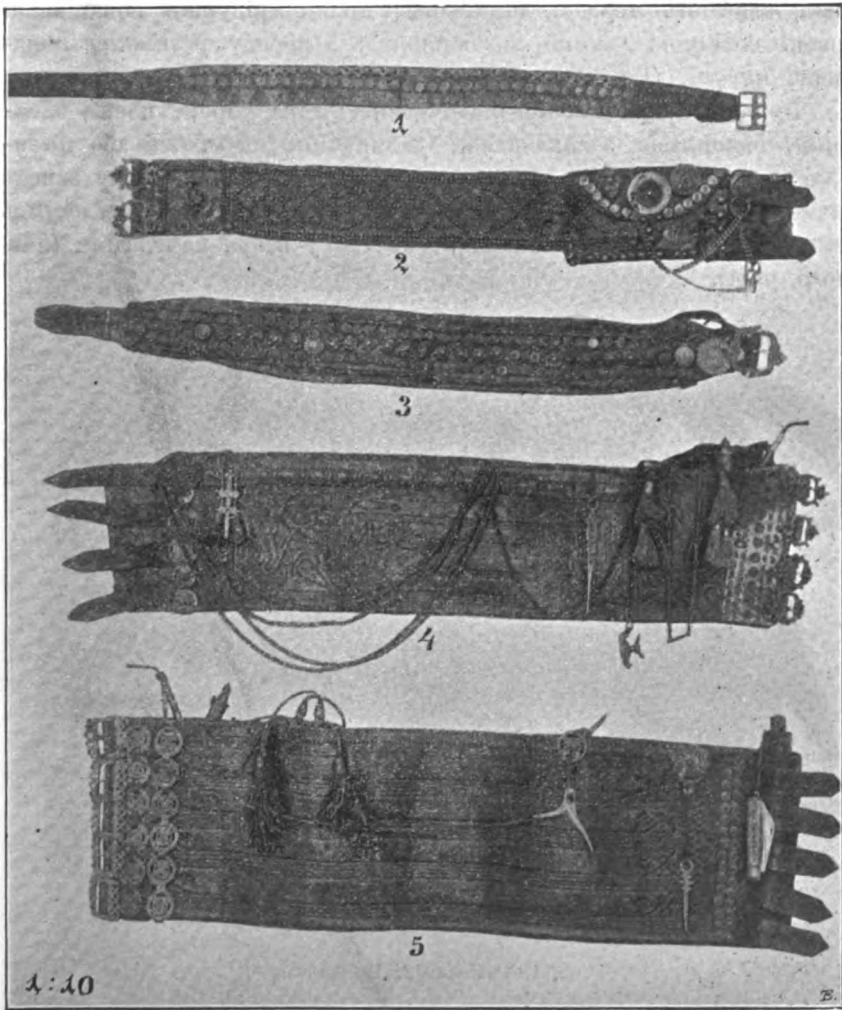
канонерками (канонерскими гузиками), *бобріками* (мос. гузиками власного виробу); ремінь снятий мосяжними спряжками, з якого звисають дармовиси від мошонки, игольник, протичка, ніж бгавий, *сугак* роговий (прилад до роблення дїр в шкірі і розв'язуваня узлів), *рекїзі* (ланцюшки) від люльки, ножа і т. д. Дехто бере поверх такого ременя іще грубі рекїзі, а в ремінь вкладав *ніжна* (ніж і сугак

67. Гуцульська родина з Брустур в зазвїднім лїтнім убраню.

у скіряних похвах). Через рамена перскладав Гуцул *перехрїсницї*, *порошніцї* (кубок (об. 70) і рожок) а надто іще *табівку* (об. 69), (скіряну торбу) богато уквітчану мосяжем*); на се убирав кептар, а верх него короткий чорний *сердак*, або темночервоний *крашенєк*, або *байбарак*; (сердак, зглядно крашенєк має бічне клинє, через се він у клубах вистає на боки, а байбарак, без клинів, прилягає гладко в округи тіла). *Сердак*, *крашенєк* чи *байбарак* обшиті

*) О тих і нввших частях бливше в части: Домашній промисл.

68. 1. *Букурійки*, вузький челядильський ремінь укрaшений бобрічками (мосяжними гузиками гуц. виробу). 2, 3, 4, 5. *Муцицьські реміні*. 2. Ремінь вибитий у взорі *ціточками* (дрібнобляжними мосяжними гузиками), укрaшений з лівого боку мосяжною писаною бляхою, по правій видно мошонку, кресиво, протичку на *рекізіж*. 3. Ремінь до щоденного вжитку укрaшений більшими і меншими бобрічками. 4. Ремінь, орнамент вятиснений на шкірі; укрaшений грубими звислими рекізами, бовтицами; з лівого боку звисає игольник, з правого кресиво, протичка, а з поза реміня видно вистаючий цибух люльки і дармовиси від мошонки. 5. Ремінь, що сягав від бедер по під паху, в ній люлька, мошонка, *сугак роговий*, протичка, ніж бганий. Власність музею імени Дідушицьких у Львові.

довкола і на швах червоними, згідно чорними шнурами, а на грідушках украшені багато *рвзкою* (морщеними шнурами); з під прбшивки звисають червоні дармовиси; краєм грідушки понашивані червоні волічкові *л҃увики* до запинаня; з переду у *рїжкаж* понашивані *кїчври*. (Гл. літ. обр.).

Прилюдна кресаня красча буденної; вона убрана новим басаманом, байорками, а закосичена (у парубків) *когутами* або *павуна́ми* (перами з когутєчих або з павних хвостів); з боку звисає *кїтиця* (круглі волічкові дармовиси); кресаню притримує *пїдборїдь* (ременець з черленого сапьянця, вибитий у звори капєлями). (див. літогр. обр.).

69. 1. Табівка 2. Табівочка.

До сего всего належить коначно *топорєць* або *кєлеф*, а у старших *пїлиця*. (див. об. 70 і Домашній промисл).

Старші *люде* носять після давної *взїчі* (звичаю) на грудях великий мосяжний хрест перевішений через шію на грубих мосяжних рекїзьках (див. об. 70 і Домашній промисл).

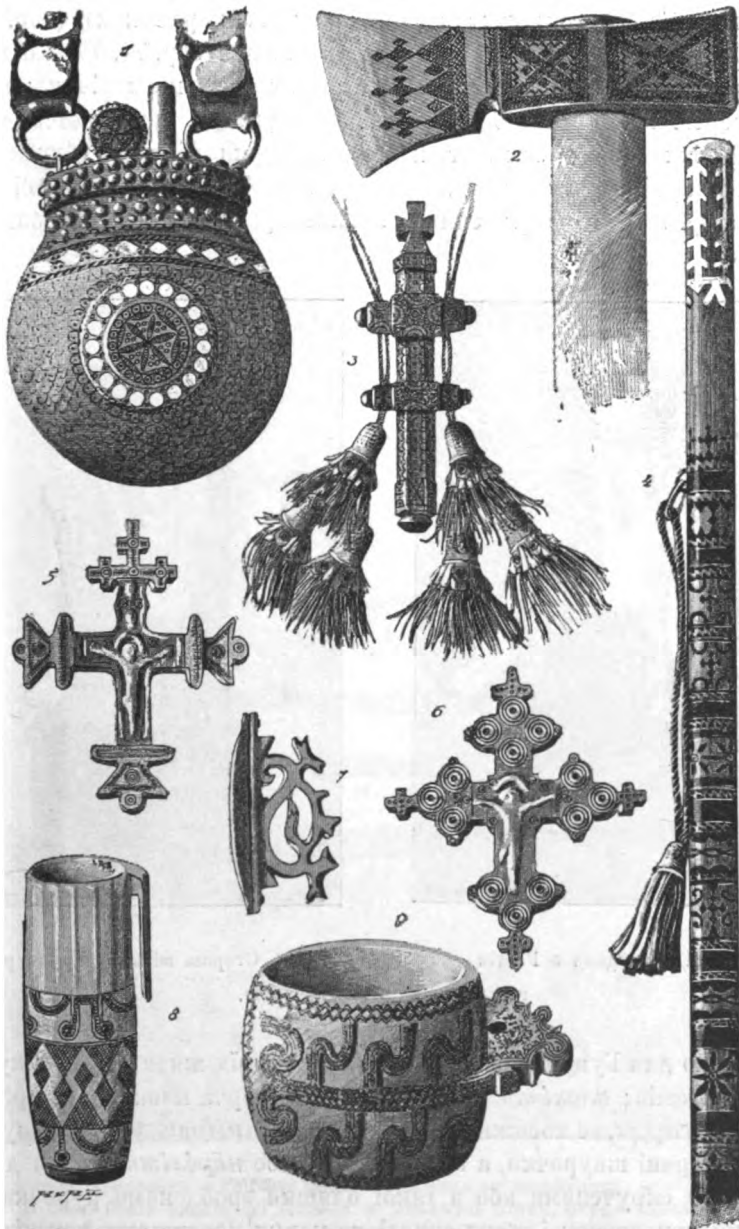
Хустка в около шні на пів шовкова, чорна у легкі звори, спнята з переду великим перстєнем, або звязана у *лудє*, кінцями звисає на груди, доповнюючи цілість *муцїтського* убраня.

СЕРДАК

70. 1. Кубок на порох, 2. Топорець, 3. Игольниця, 4. Палиця, 5. 6. Мосяжні нагрудні хрести, 7. Кресиво.

І *челвдінське прилюдне* убранє богатіше і більше його як заведного. Сорочка з *установками* (вишиваннями на раменах); (обр. 76.) а у многих і цілі рукави дрібно і густо вишивані (обр. 74. 77.); під дудами над *живчиком в параквиці* (на дротах плетені з волічки); через плечі перевішена у лівий бік червона, бовтицями та сухозолотев уквітчана дзьобня, а з шиї звисають на груди шнурки *міскавок* (блускучих скляних перелок), *писаних пацьорок, клокічок* і одна або більше *згард* (обр. 73.). *Пацьорки* склянні, ріжнобарвні, взорнеті, вироблюють

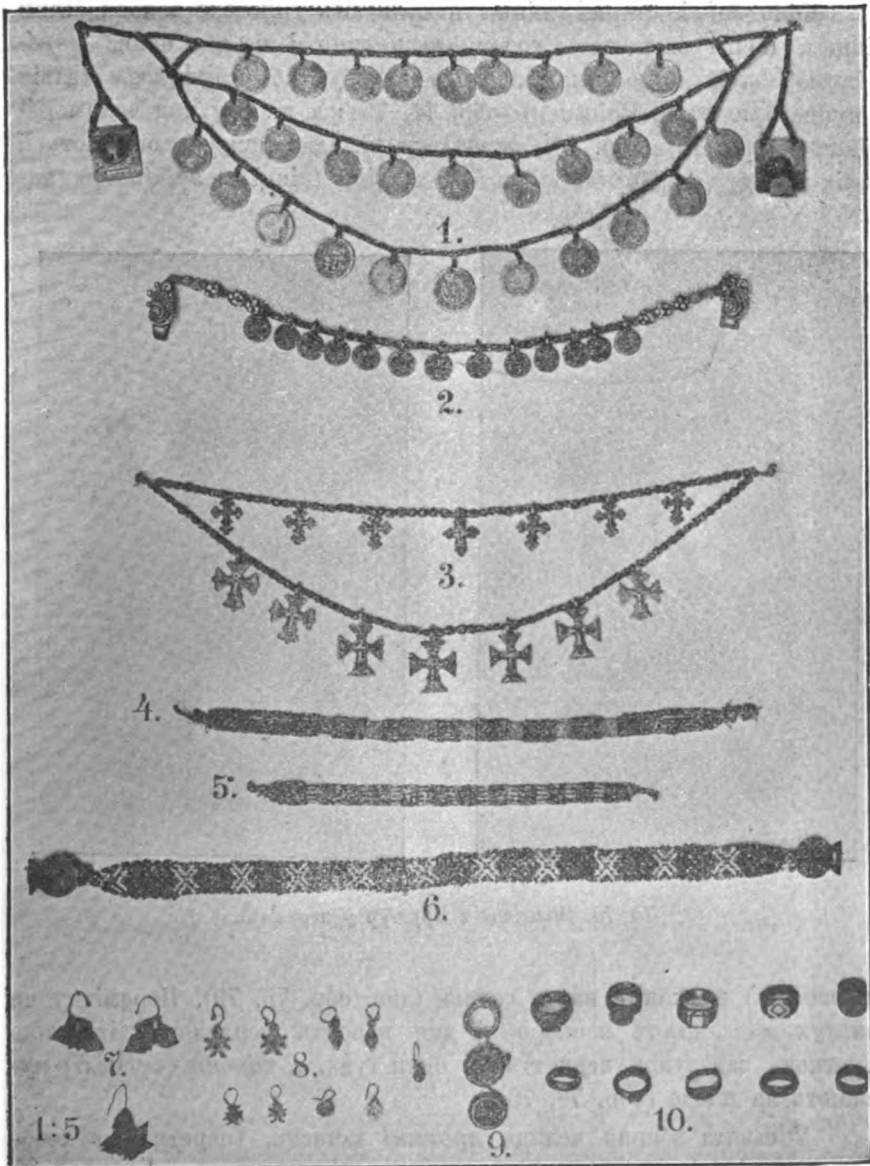
71. Молодиця з Ростік

72. Старша жінка з Брустур

в святочнім літнім убраню.

специально для Гуцульщини в Венеції, звідки їх жида спроводжують до своїх крамів; *клокічки*. се кругле насінє корча клокічки (*Staphylea pinnata*); *згарди*, се мосяжні хрестики *наборсані* (насилені) на шнурки, дроти, шкіряні шнурочки, а відділені від себе *переліжками* (з дрота мосяжного скрученими або з такої бляшки зробленими рурочками). Шнурки пацьорочок і згард сняті на карку мосяжними *чепрагами* (обр. 73) (спінками). Тягар тих нагрудних окрас доходить у деяких жінок до ваги кількох кг. В ухах висять *ковткі* купні або гуцульської роботи з мосяжних бляшок та *бовтиць* (гузиків) (обр. 73.).

73 1. Згарда, трирядова із срібних монет завішених на ланцюжку, зробленім з переліжок. З обох бовів висять дві чепраги з мосіяної бляхи, якими спинає ся згарда на карку. 2. Згарда однорядова з мосіяних вирізуваних грубих бляшок; з боків чепраги. 3. Згарда дворядова з мосіяних хрещиків гуцульської роботи, переложених переліжками з пацьорок. 4, 5. Силляки з червоних кораликів, переложених мосіяними бляшками. 6. Кердики з дрібоньких різнобарвних пацьорок у взори понасялюваних. 7, 8. Костки, 9, 10. Перстені гуцульської роботи. Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

Молодиці і старші жінки покривають уплетене волосся білим чіпцем, почім завивають голову *штудерно* і *мудро* білою *переміткою* (завій з полотна власного виробу) або *рантухом* (завій з купного полотна, Reintuch) (обр. 74, 75); з переду над чолом *рису́ють* (морщать) (обр. 76) перемітку згідно рантух, овивають її попід бороду, *підборідь* (обр. 74), а *ціби* (кінці) з *заборами* (ви-

74. 75. Молодиця в Брустур у перемітці.

шиванями) пускають назад голови (див. обр. 75, 79). Перемітку чи рантух *підвизають* в скоромні дни поверха черленою квітчастою фусткою, завязують верх тімя у один гудз, а *тороки* (френзлі) пускають на плече (обр. 78, 79).

У сьвята вбирає челядь *дротяні* запаски, (переткані сухозолотю), такі блищать з далека.

Замість запасок убирають дівчата у великі сьвята або на весіля (особливо молода) *сукню* з синього сукна обшиту долом кількома рядами *басаманів* (гальонів).

Запаски чи сукню перевязують *попру́жкою* або *букурійкою* (об. 68) (скіряним вузким ремнем) часто гарно украшеною мосяжними

бляшками, бовтицями, клямрами та пряжками. З поза пояса звисає (від паради) червона довга фустка.

Ноги убирає челядь червоними на холявках різнобарвно украшеними *капчурáми* (плетені на дротах з крашеної вовни), а верх них червоні заклебучені постולי, або чоботи на високих вузких обцасах з підківками; запетки і обцаси густо понабивані мосяжними кап-

76. Молодиця з Шешор у *рішеній* перемітці.

77. Молодиця з Брустур. Дуда багато вишивані.

слями. Холявки капчурів, густо оповиті волоками, сягають до половини під'уда, доки теж звисає сорочка, — наслідком чого видні завше холявки капчурів, зглядно чобіт.

До прилюдного убрання належить ще *л'уґля* (в болгарськiм: б'уґла, род довгого каптура з білого грубого сукна), (обр. 89), яку челядина при погоді носить на руці, а на случай дощу перекидає зшитим боком через голову, а незшитий звисає через плече і укриває цілковито сердак; з переду спинають г'уґлю *чепраґою*.

До святачного убрання належить ще біла *фустинка*, яку челядь (молодша) держить на показ у руках, не утираючи нею ні носа ні поту.

В часі посту не носить челядь ні коралів, ні згард, ні дротяних запасок, і не заплітає волося ані у бовтиці ані у волічку, тільки *гладко* (без прикрас), а жінки не завивають голову червоною хусткою верх перемітки, але тільки самою білою переміткою; хоч і ся *звич* (звичай) уже устав, і жінки (особливо молодші) перестають в загалі завивати голову в *перемітку*, тоту давню ознаку чистоти, але радше завивають ся дешевшою і догіднішою фусткою.

78 79. Жінка в Яворова в перемітці перевязаній квітчастою хусткою.

Так як заведіне убранє легке, є, як се бачимо з повнше описаного, прилюдне убранє при своїй мальовничости тяжке; дивно виглядає се особливо літом, що челядь і парубки обладують ся лудинем з грубого вовняного сукна, під яким гріє ся їх тіло в кептарі з баранячої густим волосом покритої шкіри! Зрозумімо се, коли зважимо, що Гуцули дуже честолюбні, з усім своїм багатством люблять прилюдно показувати ся та звертати на себе увагу, що особливо мають на цілі дівки на відданю, *фіцґорні* молодиці і *джуси*!

Мимоволі сниться хто, як же їм ходити у тім убраню по горах, перелазити воринє, штрикати через потоки з каміня на камінь і т. н. ?

Се все двигав у бесагах на плечах або сама челедь або тернеливешкапє, а люде *пóрають ся* (роблять тоалету) аж там, де їм треба виступити прилюдно. Тому не дивно, що павіть літом мож у церкві, на храму бачити Гуцулку у тяжкім довгім кожуєї з рукавами (об. 81), а під ним кептарик а вже що найменче сердак!

Дівка причісує голову ось як: волося ділить по середині голови на дві часті, а кожду з тих частій на три *пелюстці* (частини); з кождої з трех пелюсток заплітає косу враз із *шваркою*, ниткою, на якій з рідка *наборсані* (понасилювані) *пўголовиці* (Сургаа монета) або *бóвтиці*; шварка губить ся у косі а бовтиці чи пуголовиці ідуть лицем по верх кося; наслідком того украшають цілу косу

80. Дівка з Яворова в уплітках; кептарик мало *срозаний*

81. Молодиця з Яворова у кожуєї (див. також обр. 89).

бовтиці чи пуголовиці (обр. 80, 82, 83, 84, 85 і кольор. таблиця); щоби коса довший час, тиждень цілий (бо Гуцулка заплітає ся лише раз в тиждень, в суботу, пізнім вечером або ночью) добре заплетена тримала ся, *поплітають* косу *поплітками*, обвивають її *тўго* поміжи бовтиці ріжнобарвною, найбільше червоною волічкою так густо, що з під *попліток* не видно волося; щоби сей *упліт* тримав ся голови, привязують верх тімя кінці кісок *прівязкою* (червоною

82. Закосячена дівчина з Росгик. Дуди багато вишивані.

83. Дівчина з Яворова у святочнім літнім убраню. Кештар багато вишиваний.

84. 85. Дівчина з Яворова у святочнім каштары і ушлітах.

КЕПТАР

УПЛИТКИ

гарасівкою), і звязують її на потилиці; той упліт *закосичують* ще, (накладуть чічок у косу і на ціле тімє).

Новіщими часами підв'язують ся, особливо старші дівчата, по під бороду червоною квітчастою *фусткою*, а звязавши її на тімю у *переміть* (туда) пускають кінці її з тороками по потилиці; по під хустку з боків голови втикають *чічки* (живі або роблені цвѣти); хустку здоймають дівчата у хаті; в деяких селах прив'язують по під упліт на зад голови цілі мітки різнобарвної волічки, котра звисає на плечі (обр. 80. 84. 85. і кольор. табл.).

86. Гуцул у клепани.

87. Гуцул у шепці, з оберненням до гори козухом (підчас снігу).

Зимомо вкривають мушцини голову *клепаню*, *шліком*, або *шевкою*; *клепаня* (обр. 83), з червоного або синього сукна бараном підбита, а по краях обрамована лисячим хвостом; вона вкриває цілу голову, кінцями іде по над уха і по під бороду, де з переду зав'язує ся її на шнурок, так що з під клепани видно лиш очі, ніс та уста; *шлік* має дно з червоного сукна, а навкруги *ковнір* (обрамоване широким чорним смушем), якого мож в часі студени у долину стягнути і заслонити потилицю і боки голови від вітру; *шевка* (обр. 87. 88.) ціла смушева чорна, підбита білим бараном.

На студінь закидають мущини сиву, довгу, суконну *манту* з високим ковнірем, якого піднимають у гору, а руки ховають у вовняні плетені рукавиці з одним пальцем.

На босу ногу убирають мущини і челядь зимою, як мають іти у дорогу, або до роботи *напёрсницю* (малу м'яжку вовняну

88. Гуцул з Яворова, в зимовім убраню.

онучку), верх неї *поверхницю* = *черезпобицю* (велику, грубу вовняну онучку), верх тої мокрої предівну онучу так велику, аби *сквклá* (вистала) на цілу ногу, по ній постолити, а замотавши волокни виходять зараз на двір; предівна онучка ствердне від морозу, тоді вже

холод не перейде до ноги, мож іти і водою, нога буде суха цілий час. Як би посидів у вохкій, предівній онучи довше у хаті, набрала би поверхниця від неї *володу* (вохкості), тоді було би зимно і мокро у ноги.

У велику студінь, до роботи у млинівках, на ріці убирають мушчини на тіло вовняні холошні а верх них вохкі полотняні гачі,

89. Іруша Гуцулів з Ячорова. Третя з ряду молодниця у кожусі; Гуцул — майстер церивий Лесьо Ковбчук; з правого боку жінка з гудею на руці.

на яких утворить ся верства поведиці, що не допускає під себе ні зимна, ні води.

Челдь надіває в зимі *наколінниці* (білі вовняні ногавиці), привязані висше колін; верх кептара убирають жінки *підбіякі* (довгі сердаки підбиті кожухом), а на сьвято до церкви *кожуаги* з рукавами, довші від кептарів (обр. 81, 89).

VIII. Гуцульський харч.

арчуйте здорові! — Дєкуватъ, просимо і вас ривних!

Такими словами здоровлять Гуцули себе посполу, коли зайдуть до себе в пору обіду, коло 9-ої год. рано.

Головну, нераз одинокую поживу дав Гуцулам кукурудзяна мука; з неї варять у осібних горшках, *кулешінтиках*, а в більшій скількості у *чугунних казанях*, *кулешу*, а у богатших, в скромні дні *бануш*; на бануш сиплять на три міри кипячої

сметани по трохи одну міру кукурудзяної муки не мішаючи її і лишають, щобн з чверть години спокійно варила ся, почім ділять її на дві часті і варять кожду для себе з 5 минут, заколючуючи на огни так довго, аж зварений *бануш* пустить масло і вийде за колотівкою.

З кукурудзяної муки варять надто у дни скромні на солодкім молоці *кашу*, і печуть *малаї* = *коржі*.

По при страві з кукурудзяної муки становить *бурвішка* (бараболя), сира (квашена) *капуста*, *фасуля*, *горох*, *біб* найважливішу поживу Гуцулів, до того у скоромні дни *молоко*, *масло*, *бриндзя*, а у пісні *огірки*, *олій смажений* з цибулею і солею, яко приправа до бараболі, кулеші, малая, хліба, а у декого варені *сушениці* з слив, яблук, груш, черешень, і *росівниця* (квас з огірків та капуста).

У великі пости їдять Гуцули пісну кулешу, яку мачають у воду засолоджену цукром.

Буденною стравою по при кулешу в *борці свєклевій* (бураковий) і *гусьленка*.

Гусьленку роблять ось як: Гріють солодке молоко так довго, аби добре скипіло, (*тільки вода, божа манна, та те що у ній є, готівить ся, а молоко грів ся, воно кипить*); потім відкладають на бік, аби трохи *прохолодало*; відтак пересипають у деревляну коновку, в якій була квасна сметана (коновки по ній не треба мити); там стоїть молоко легко прикрите і тихонько; за пів доби воно згусне і гусьленка (квашена) готова. — Як же в дома гусьленка, тоді мастять *квасниці* (гусьленкою, бо вона квасить молоко) коновку, і сиплять у ню солодке переварене *літєле* молоко, верх котрого кладуть трохи квасниці і накривають, *аби ніхто не кивав*; за пів доби буде гусьленка готова.

Як гусьленка стоїть у бербениці довго, пр. пів року, називає ся вона *віжне молоко* (з зими). — Вона стає на виживленє не тільки чоловікови, але і *ківним коровам* та вівцям, як *укотять ся*.

Кісьляку, квасного молока, що *устійло* ся саме, не їсть Гуцул.

Масло роблять або у фасці хитаючи нею, або у *ботелєвах* (масничках), поколочуючи подїравленим кружком; із сметани виходить *масло* і *сколєтини* (маслянка).

Хліб кислий роблять ось як: варять буршкку, *луплять її* (оббирають з лупини), товчуть у кориті, розпустьять водою на рідко, поставлять на піч у тепле, де вона кисне, а як стане зверху шум (сквасніє), сиплють кукурудзяної муки і причиняють, почім вироблюють хліб і сажють у піч на капустанім листю.

Богатіші їдять у скоромні дни надто ще і овече м'ясо, ріжно-родно приправлене, найбільш вуджене, *буженицю*.

Крім сих звичайних страв споживають Гуцули ще ось які:

Югварка; покряшену буршкку наставлять на воді, посолять, накривають до неї сира, а як зачне кипіти, докидають пощипаного тіста з білої муки і закривки.

Двема на пісні дни; сціджують воду з вареної фасолі, бульби, бобу, кришать до неї малая, хліба або кулеші.

Росівниця; варять трохи квасної капусти з капустяним росо-лом і водою, додають до того рижу і кукурудзяних круп, і розрі-джують тертим маком або молоком з під сімя. (Висушене сімя тнуть у макітрі, почім видушують і сціджують через цїдило, черес коїтре переходить біле молоко).

Юшка з мяса або риби; варять посолене мясо або рибу з буршкою, тістом і закришкою.

Лизанка, солодке молоко підбивають білою мукою на рідко солять і варять. Лизанку їдять з хлібом або кулешею.

Логіва, се піханий варений ячмінь; логазу їдять з олієм, цукром або медом.

Пирог; на скоромий день з бриндзею; до ужитку *рєдє* (при-правляють) їх яєшницею або сметаною; на пісні дни роблять пи-роги з повилом або із сливами.

Лопаткі; молода не лущена варена фасоля.

Кукурудза ціла з коченом зварена або спечена.

Молочна каша, кукурудзяні крупи варені на молоці.

Каша з гарбузів; розіють гарбуз або диньку, виберуть із неї *почки* (зерно) а *міжку* (мягке) вистругують ножем, відлуплюють *кору*, кришать дрібно біле мясо з під кори, наставлять у горнець і готовлять на воді. Як добре скипіло, зціджують воду, розісруть варений гарбуз і сиплють до него гречаних або кукурудзяних круп, а вимішавши варять у друге. Як уварить ся, додають тертого маку.

Бураки дрібненько кришені; у однім горшку приставляють половину солодких другу квасних бураків, у другім горшку *кукуру-дзєнок* (білих, дрібоньких фасоль, що ростуть між кукурудзою), а як зварять ся, зєппають до купи, закришають і їдять з хлібом або ку-лешею.

Варя: солодки, квасні бураки, сливи і фасолю зварені кожде окрено зєппають до купи і мішають.

Товчєнка: варять біб, фасолю і буршку кожде окремо, потім зціджують з них *двєму*, а фасолю, буршку і біб зєппають разом у миску, додають до того тертого маку, перцю, цукру, цибулі, за-кришки, трохи перцюги, перемішують і перетовчують усе разом.

Бруква, її луплять (оббирають), кришать, солять і варять, потім додають до неї троха перчиці.

Сира капуста: (квашену) капусту солять, додають тертого хрїну, цибулі, закришки, розрїджують олієм і їдять з хлібом або кулешею; кладуть також таку капусту у книш.

Солодка капуста: варять капусту, відціджують, додають оцту і цукру; в скоромні дні варять капусту з солониною, будженицею.

Смажені барабулі: варять бурешку, дуплять її, покривають у ринку, закривають, сиплять (в піст) олію, (в скоромні дні) сметани і масла і висмажують.

Киселиця: із сушених переварених слив видушають кістки, розготівлять мясо із слив іще раз на *мблот* (аж цілком розварить ся), сиплять до того кукурудзяних круп і варять іще раз.

Голубці: миють кукурудзяні крупи, аби *пустили* муку, додають до круп закришку і завивають у капустяне листь, зварені голубці *рєдє* (приправляють) олієм, чесноком, маслом, солониною.

Дзьобавка: варять пшеницю, почім додають цукру, меду і трохи соли.

Явшниця: до солодкої сметани, і стілько *давнїцої* (квасної) бють двов, тров яць і підбивають трохи кукурудзяною мукою, а посоливши варять і закривають.

Масло топлене з яйцями (звичайна явшниця).

Мясо смажене: покришену будженицю, ковбасу, солонину, *топлять* (смажать) з закришкою; коли нема ковбаси і солонини, то *топлять* покришену будженицю з маслом.

Квшки свинські надївають гречаними або кукурудзяними крупами і печуть їх з кусаком солонини.

Ковбаса з свинського мяса.

Студенец з буджениці: юшку з студенця сиплють у миску, заправляють тертим чесноком і перцем, почім ставлять у холод аби застїгла.

Крім хліба і маля печуть іще: *книші*, *легкодїшники* = *подавники*, *кукуці*, *пугачі* і *баби*.

Книші: варену бурешку дуплять, товчуть у коритї, *валють у муці* (перемішують з мукою), розплескують і накладають у середину бриндзі змішаної з чебриком, петрушкою, чесноком, а загорнувши се у тісто, кладуть на верх овечого масла або солонини і так печуть.

До книша роблять у піст осїбну *припрєву*; в тій цілі труть мак, солять вго, кришають плодистцу, приросту, чебрику, цибулі, сиплять олію, цукру або меду, (закришку сю парять трохи); се все змішають разом і їдять хоч з хлібом, хоч з кулешою, або кладуть у книш, заким вго поставлять печв.

Легкодїшники = *подавники*, се малі хлібці, які подають за простибіг, аби легче було помершим душам.

Кукуці, малі хлібці, що дають дітям на новий рік.

Пугачі (*матаржин* в Жабю): набирають літом усякої закришки, поварять її трохи, сцідять, потовчуть макогоном, перемісять з кукурудзяною мукою і печуть як хліб; пугачі дуже запашні.

На *баби* готують кулешу не густо і не рідко; почім крають її ниткою на *грінки* (кавалки) і кладуть у *теганьку* (горнь в горі ширше), у якій є на дні солонина; верх неї кладуть верству грінок, другу бриндзі, знов грінок, масла, кулеші, солонини і т. д. аж до верху, і поперетикають веретеном з верху аж до спода; теганьку накривають бляшаною покривкою, перевязують дротом, щоби з неї не парувало і щоби масть із середини не чуріла; потім кладуть у піч зразу коло ватри, а як теганька розігрів ся, у грань, де обертають теганьку на всі боки, аби баба добре випекла ся.

Таких страв добирають Гуцули найбільше на толбоку (чи при хаті, чи на сіножатах), на празники, весіля і більші свята.

За напій уживають: *горівку*, *пиво*, *вино* (нераз квасніще оцту), *вар* (з сушу) і *квас* з яблук; на квас кладуть у полібочок одну половину солодких а другу квасних яблук, наливають водою, сиплять нетертого перцю і накидають скорушини; се все постоїть до зими, і квас готовий.

Зміст першої частини.

	Стор.
1. Фізикографічний огляд	1
2. Етнольоґічний "	25
3. Статистичний "	54
4. Гуцульке село	71
5. Гуцульський оседок	86
6. Гуцульська церков	115
7. Гуцульська ноша	120
8. Гуцульський харч	139

Друга часть містити буде:

9. Роботи в оседку і на кішницях.
10. Домашній промисл.
11. Бутини і сплавачка.
12. Полонина.
13. Родини.
14. Весіля.
15. Сьпіви, музика, танці (з нотами).
16. Смерть і похорони.
17. Церковні обряди.
18. Космоґонія.
19. Демонольоґія.
20. Словарець гуцульських виразів.

Table des matières de la première partie.

---

1. La physiographie du pays	1
1. L' ethnologie des Houzoules	25
3. La statistique " "	54
4. Le village houzoulien	74
5. La demeure houzoulienne	86
6. L' église " "	115
7. Le costume Houzoulien	120
8. La nourriture houzoulienne	139

Sommaires de chaque chapitre avec explications des figures seront ajoutée à la seconde partie.

Société scientifique de Chevtchenko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'ethnologie ukraino-ruthène

publié par la Commission ethnographique

sous la rédaction
de Th. Volkov.

Tome premier.

(Titres et sommaires des articles, explications des figures et index alphabétique
en français.)

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРІЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ

ВИДАННЕ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

Х. В. ВОВКА.

Том I.

Львів

Léopol

1899.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
під надзором К. Беднарського.

Ж Выходить раз або двічі на рік. **Ж**

Звертатись :

по ділам видавництва: у *Наукове Товариство*
ім. Шевченка, 26, ул. Чарнецького у Львові.

по редакційним ділам: до *Ж. Вовка*, 12, Avenue Reille, Paris.

Ж Paraîtront une ou deux fois par an. **Ж**

S'adresser :

pour la publication: à la *Société Scientifique de*
Chevtchenko, 26, rue Czarnecki, Léopol (Lemberg)
Autriche.

pour la rédaction: à *M. Th. Volkov*, 12, Avenue
Reille, Paris.

Société scientifique de Chevtchenko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'ethnologie ukraino-ruthène

publié par la Commission ethnographique

Tome second.

Les Houzoules, par prof. Vladimir Šoukhevyč, première partie.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРІЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАННЕ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ.

Том II.

Львів

Léopol

1899.

**З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.**

⌚ Виходить раз або двічі на рік. ⌚

Звертатись :

по ділам видавництва: у *Наукове Товариство*
ім. Шевченка, 26, ул. Чарнецького у Львові.

по редакційним ділам: до *Хв. Вовка*, 12, Avenue Reille, **Paris**.

⌚ Paraitront une ou deux fois par an. ⌚

S'adresser :

pour la publication: à la *Société Scientifique de*
Chevtchenko, 26, rue Czarnecki, **Léopol** (Lemberg)
Autriche.

pour la rédaction: à *M. Th. Volkov*, 12, Avenue
Reille, **Paris**.

Ціна 4 корони.